

مسجد مجازی

ره یافت‌ها و راه‌کارها
در تبیین جایگاه مساجد در فضای مجازی

دفتر مطالعات و پژوهش‌های
مرکز رسیدگی به امور مساجد

جهانگیری سهرودی، یحیی، ۱۳۵۹.

مسجد مجازی: ره‌یافت‌ها و راه‌کارها در تبیین جایگاه مساجد در فضای مجازی؛ [برای] دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد.

قم؛ تهران: ثقلین، ۱۳۸۸.

۲۱۶ ص. - (انتشارات ثقلین؛ ۶۰)

ISBN ۹۶۴ - ۹۹۶۰ - ۲۶ - ۰ EAN ۹۷۸۹۶۴۹۹۶۰۲۶۵

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص ۲۰۵ - ۲۱۶؛ همچنین به صورت زیرنویس

۱. مسجدها - یک پارچه‌سازی کامپیوتری، ۲. فضای مجازی. الف. مرکز رسیدگی به امور مساجد.

دفتر مطالعات و پژوهش‌ها. ب. عنوان. ج. عنوان: ره‌یافت و راه‌کارها در تبیین جایگاه مساجد در فضای مجازی.

۲۹۷/۷۵ / BP۲۶۱ / ج ۹ م ۵

مسجد مجازی

ناشر: انتشارات ثقلین

مؤلف‌یحیی جهانگیری سهرودی

(دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد)

ویراستار: علی‌اکبر گندمکار

صفحه‌بندی و ناظر چاپ: عباس رحیمی

لیتوگرافی و چاپ: چاپ‌نینوا - قم

قطع و تعداد صفحه: رقعی - ۲۱۶ صفحه

چاپ و تیراژ: چاپ اول - ۳۰۰۰ نسخه

تاریخ: تیرماه ۱۳۸۸

نشانی :

انتشارات ثقلین: قم - خیابان انقلاب - چهارراه سجادیه

کوچه شماره ۳۳ - پلاک ۱۳

تلفن ۷۷۳۴۴۶۷ - دورنویس ۷۷۳۲۸۶۴

مؤسسه فرهنگی ثقلین: تهران - تهرانپارس - بین فلکه دوم و سوم

خیابان ۱۸۲ غربی - پلاک ۶

تلفن ۷۷۷۰۲۳۱۲ - دورنویس ۷۷۸۸۱۴۵۲

شماره شابک ۰ - ۲۶ - ۹۹۶۰ - ۹۶۴ کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

تقدیم به:

روح الله خمینی قدس سره

به آن که درخت طیبه اسلام را در دیارم رویاند
باشد که ساقه‌ها و شاخه‌هایش تا به آسمان پر کشد!

تقدیم به او:

که انقلابش را بر مسجد و با مسجد، بنا کرد

انقلاب، مرهون مساجد است و البته مساجد، مدیون انقلاب

زیرا بی انقلاب، مساجد، مسجد نبوی صلی الله علیه و آله و مسجد مهدوی (عج) نبود

و بی مساجد، انقلاب، سر بر آستان تحقق نمی‌سایید

سلام بر مسجد!

سلام بر انقلاب!

سلام بر سی بهار از عمر این پیوند مبارک!

و سلام بر احیاگر مساجد، بنیانگذار انقلاب!

سلام بر خمینی قدس سره!

فهرست مطالب

پیشگفتار ... ۱۳

مقدمه ... ۱۷

فصل نخست: ادیان و معابد مجازی

گرایش ادیان به معابد مجازی ... ۲۹

مقایسه معابد و کلیساهای مجازی با مساجد مجازی ... ۳۱

نکته ... ۳۷

چرایی توجه ادیان به جهان مجازی ... ۳۸

فصل دوم: مخالفان معابد و مساجد مجازی

مخالفان کلیسای مجازی ... ۴۵

مسجد مجازی، کانون اجتماعات نیست ... ۴۸

مسجد مجازی، موجب تقدس‌زدایی ... ۴۸

مسجد مجازی، باعث دوری از مساجد فیزیکی ... ۵۰

مسجد مجازی، شتاب دهنده اعتیاد به اینترنت ... ۵۲

مسجد مجازی، و عدم پیام‌رسانی چهره به چهره ... ۵۳

قداست مسجد با ساختمان است ... ۵۵

فصل سوم: تعریف «مسجد مجازی»

شناخت واژه مسجد ... ۶۵

مسجد در قرآن کریم ... ۶۹

جایگاه مساجد در گنجینه متون روایی ... ۷۰

شناخت واژه مجازی ... ۷۲

تعریف معبد یا مسجد مجازی ... ۷۲

نکته ... ۷۲

مزایای مسجد مجازی ... ۷۳

۱- محدودیت زمانی و مکانی ندارد ... ۷۳

۲- تعاملی ... ۷۴

۳- تولید انبوه ... ۷۵

۴- پرسش صریح ... ۷۶

فصل چهارم: واقعیت تلخ

موظف به عمران مساجد ... ۸۱

مسئول به رفع مساجد ... ۸۴

مبارزه با تخریب مساجد ... ۸۷

مبالغه در ساخت مسجد ... ۸۸

واقعیت تلخ ... ۹۰

کاهش گرایش به مساجد براساس آمار ... ۹۱

گرایش جوانان به مذهب ... ۹۴

نسل سوم و وظیفه مساجد ... ۹۶

چرا مسجد مجازی؟ ... ۹۹

جایگاه مسجد در فضای مجازی ... ۱۰۰

فصل پنجم: مساجد فرصت‌ها و تهدیدات پیش‌رو

- مساجد، فرصت‌ها و تهدیدات پیش‌رو ... ۱۰۵
 یکم: گرایش به معنویت ... ۱۰۶
 دوم: رشد فزاینده گرایش به اسلام ... ۱۰۸
 سوم: مسلمانان مقیم کشورهای غیرمسلمان ... ۱۱۲
 الف: ممنوعیت ساخت مسجد ... ۱۱۲
 ب: محدود بودن مساجد ... ۱۱۶
 ج: مسلمانان اقلیت و هویت فرزندان ... ۱۱۸
 چهارم: اقلیت شیعه و ممنوعیت ساخت مسجد ... ۱۲۰
 پنجم: پراکنش ناموزون مساجد ... ۱۲۱
 ششم: خلاء اطلاعات در فضای وب ... ۱۲۳
 هفتم: رشد دینداری فردگرایانه ... ۱۲۵

فصل ششم: مسجد مجازی و بازیابی کارکردهای متنوع مساجد

- مساجد در تاریخ، کارکرد متنوع داشتند ... ۱۳۱
 مساجد در انقلاب ایران کارکردهای متنوع داشتند ... ۱۳۵
 ضرورت احیای کارکردهای مساجد ... ۱۳۷
 علل کاهش حضور در مساجد ... ۱۳۹
 علل کاهش کارکرد رسانه‌ای مسجد بعد از انقلاب ... ۱۴۳
 ۱- عدم تعریف جایگاه رسانه رقیب و مدرن ... ۱۴۳
 ۲- روزآمد کردن این رسانه ... ۱۴۴

فصل هفتم: مسجد مجازی، پلی برای صدور انقلاب

- مسجد و انقلاب اسلامی ... ۱۴۹
 جایگاه صدور انقلاب در قاموس فکری امام و رهبری ... ۱۵۲
 صدور انقلاب، یک بایسته ... ۱۵۵
 صدور انقلاب، کاری فرهنگی ... ۱۵۷
 همه جهان، مخاطب مسجد و انقلاب ... ۱۶۱
 مساجد مجازی، روش عملی صدور انقلاب ... ۱۶۳
 دشمن علیه انقلاب ... ۱۶۵
 موج الگوی‌گیری از انقلاب ... ۱۶۷
 متولیان مسجد، و صدور انقلاب ... ۱۶۹

فصل هشتم: مسجد مجازی، بایسته چشم‌انداز بیست ساله ایران اسلامی

- چند نکته ... ۱۷۳
 مساجد، و کلید واژه‌های سند چشم‌انداز ... ۱۷۸
 پیشرفت ایران اسلامی و وظیفه روحانیت ... ۱۸۲
 مساجد، و کلید واژه‌های سند چشم‌انداز مساجد ... ۱۸۴

- مسجد مجازی، اینترنت را رفیق مسجد می‌کند... ۱۸۸
- جایگاه اینترنت در دنیا... ۱۸۹
- جایگاه اینترنت در خاورمیانه... ۱۹۲
- ایران... ۱۹۳
- امارات متحده عربی... ۱۹۵
- اردن... ۱۹۵
- بحرین... ۱۹۶
- ترکیه... ۱۹۶
- عربستان... ۱۹۷
- عراق... ۱۹۷
- عمان... ۱۹۸
- فلسطین... ۱۹۸
- قطر... ۱۹۹
- کویت... ۱۹۹
- لبنان... ۲۰۰
- سوریه... ۲۰۰
- یمن... ۲۰۱
- مساجد، و سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه... ۲۰۲

کتابنامه

- الف) بخش کتاب‌ها... ۲۰۷
- ب) بخش مقالات... ۲۱۲
- ج) بخش منابع لاتین... ۲۱۶
- د) منابع اینترنتی (سایت‌ها)... ۲۱۶

پیشگفتار

۱ - مسجد سنتی ترین پایگاه رسانه‌ای در جغرافیای اسلامی می‌باشد که با نفوذ در عمقی‌ترین لایه‌های اجتماعی، نوعی از نظام شبکه‌ای مبتنی بر وحی‌انیت و عقلانیت را سامان می‌دهد که عناصر درونی آن با تکیه بر تقوا و ایمان، سامان دهنده نظم اجتماعی هستند که غایت آن مدینه فاضله می‌باشد.

مسجد آغازین فضای عبادی - سیاسی است که درهم تنیدگی دین و دنیا را در منشوری از مفاهیم منسجم و اعمال هدفمند بعنوان بایسته‌های اخلاقی - رفتاری طراحی می‌کند تا فرایندی معنادار را در باورهای انسان موحد ایجاد کند.

۲ - امروزه فرایند ارتباطات منجر به ساختاری در سراسر گیتی شده است که دغدغه ذهنی بسیاری از متفکران و اندیشمندان است و منجر به پدیداری مفهومی بنام جهانی شدن شده است که تعاریف متفاوت از نگاه‌های مختلفی را در بردارد.

گیدنز با نگاهی کارکردگرایانه جهانی شدن را این گونه تعریف می‌کند:

«تقویت مناسبات اجتماعی که محل‌های دور از هم را، چنان به هم ربط می‌دهد که هر واقعه تحت تأثیر رویدادی که با آن فرسنگ‌ها فاصله دارد، شکل می‌گیرد و برعکس»^۱.

جهانی شدن، عصر فراهای فروکشیده و فروهای فرا شده است که تمام باورها را در آینه زمان می‌شکند و منشور مشوشی ارائه می‌دهد که قدرت تشخیص «خود مشخص» را از هر کسی می‌گیرد و فاصله خود و غیر در ترک‌های این آینه به تشویش و ابهام همان تصویر «خود» قابل تشخیص است.

جهانی شدن، نوعی ارتباط مجازی مبتنی بر محور فضا، مکان و زمان است. حال آنکه مسجد یک ارتباط دو سویه و رودررو و واقعیتی است مبتنی بر حضور مسلط و به تعبیری در انحصار فضا، مکان و زمان. به همین جهت رابطه‌های شناختی نیز متفاوت از ادراک مجازی و سیال و در انحصار خصلت‌های درونی شده و تکرارپذیری می‌باشد که منجر به ایمان گروهی و مبنا گروهی می‌شود.

۳ - پارادایم‌های عصر اطلاعات مبتنی بر فناوری ارتباطات با جهت‌گیری آموزشی و پژوهشی به قرار ذیل است:

الف) شبکه‌ای شدن سازمان‌ها و محیط‌های تبلیغی.

ب) مجازی شدن فرایند تحقیق و فعالیت و بعضاً تبلیغ و آموزش (چت - تالار گفت‌وگو - و بلاگها و...).

ج) تحول بنیادی در شیوه تبلیغ: از نظر مفهوم کار، زمان و مکان.

د) انعطاف‌پذیری زیاد و سرعت چشم‌گیر تعامل بین گروه‌های اجتماعی.

ه) سیر صعودی شتاب تغییر در تمامی عرصه‌های علمی، فرهنگی و اجتماعی.

با توجه به مقدمات سه گانه نتایجی حاصل می‌شود:

^۱ . گیدنز، آنتونی، پیامدهای مدرنیت، محسن ثلاثی، ص ۷۷.

۱- مسجد خود یک پایگاه ارتباطی است و بعنوان رسانه‌ای ارتباطی باید مورد مطالعه قرار گیرد که خصوصیت مشترک با فضای ارتباطی معاصر در دهکده جهانی دارد. لذا زمینه ارتباطی مسجد در فضای معاصر قابلیت بررسی علمی دارد.

۲- معضله اساسی در فرایند ارتباط مجازی است و همان گونه که اشاره شد مسجد مبتنی بر فضا و مکان و زمان است و فضای مجازی محوکننده این عناصر است! برای حل این معضله باید به تبیین قضیه پرداخت.

۳- درهم تیدن رسانه ارتباطی مسجد و فضای مجازی با چند ابهام روبروست:
الف) بررسی مبنایی موضوع از حیث فقهی.

ب) بررسی مسئله از حیث اجتماعی.

ج) بررسی مسئله از حیث ارتباطی.

با توجه به اهمیت بند اول، بررسی دقیق آن را به زمان دیگر وا می‌گذاریم و صرفاً حیث اجتماعی و ارتباطی قضیه مورد توصیف قرار می‌گیرد.

دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد با لحاظ این موضوع به بررسی موضوع مسجد در فضای مجازی پرداخت که باید اعتراف کرد که گامی آغازین در این راه می‌باشد و قطعاً تمام ابعاد و زوایای مسئله خصوصاً حیثیت فقهی و مبنایی آن بصورت دقیق بررسی نشده است. آنچه مدنظر این دفتر بود، بازگشایی مسئله در کالبدی نظری و تئوریک بود که بیشتر داده‌ها را بصورت توصیفی بیان می‌نماید.

این کتاب به بررسی مسجد در فضای مجازی و فرصت‌ها و امکاناتی که فراهم می‌آورد پرداخته است و در خلال، موضوع «صدور انقلاب اسلامی» را که از شعارهای فراملی انقلاب اسلامی می‌باشد بررسی نموده است تا بتواند فضای مجازی را بهترین محمل برای صدور این ایده برشمارد و در واقع یکی از اهداف مسجد مجازی را صدور انقلاب اسلامی معرفی بنماید.

این دفتر لازم می‌داند از محقق اثر جناب حجت الاسلام جهانگیری سهروردی کمال تشکر را بنماید و از تمام خوانندگان و فرهیختگان تقاضا می‌کند که با بررسی نقادانه این موضوع زمینه را برای فربه شدن تئوریک دین در فضای مجازی فراهم آورند و ما را در راستای رسالت‌های خویش با نقدهای منصفانه یاری رسانند.

معاونت پژوهش

دفتر مطالعات و پژوهش‌های

مرکز رسیدگی به امور مساجد

مقدمه

یکم: رهبر معظم انقلاب با درک فضای کشور و جهان و رصد افق پیش‌رو، در نامگذاری سال ۱۳۸۷ فرمودند: «امسال را سال نوآوری و شکوفایی می‌نامم».^۱

و در ادامه پیام نوروزی خود، تأکید کردند که:

«امسال باید فضای نوآوری، کشور را فرا بگیرد و همه مسئولان خود را موظف بدانند با بهره‌گیری از امکانات مادی و معنوی، کارهای نو و ابتکاری و راه‌های میان‌بر را در سایه مدیریت صحیح، تدبیر درست و حکمت، در فعالیت کشور وارد کنند تا کام مردم از ثمره این تلاش‌ها شیرین شود».^۲

برخلاف دیدگاهی که نوآوری و شکوفایی را هم معنا دانستند، با تأمل در این دو کلیدواژه و تعمق در پیام نوروزی و دیگر بیانات مقام رهبری، همچنان که معنای خود این دو واژه مویذاند، نوآوری، نگاهی رو به آتیه، و شکوفایی رو در گذشته دارد. به دیگر بیان، مطالبه رهبری معظم یکی شکوفا و سامان‌مندی فعالیت‌هایی است که در گذشته بویژه در طول سه دهه انقلاب اسلامی، با توجه به سی‌امین سال پیروزی انقلاب انجام گرفته است. همچنان که ایشان، در تبیین شکوفایی، چنین فرمودند:

«من برای این سال دو چیز را انتظار می‌برم: ... انتظار دوم این است که فعالیت‌هایی که در سال‌های گذشته انجام گرفته است، کارهایی که دولت کرده است، سرمایه‌گذاری‌های بزرگی که مسئولان گوناگون و آحاد مردم در بخش‌های مختلف - چه سرمایه‌گذاری مادی، چه سرمایه‌گذاری معنوی - انجام داده‌اند، این‌ها به شکوفایی برسند».^۳

اما دیگر مطالبه رهبری معظم، باز کردن افق‌هایی برای آینده ایران اسلامی به‌ویژه با توجه به چشم‌انداز بیست ساله می‌باشد. که این با نوآوری محقق خواهد شد. از منظر ولی‌امر مسلمین، نوآوری باید در همه گستره‌ها، انجام پذیرد.

«من برای این سال دو چیز را انتظام می‌برم: یکی این که در همه بخش‌هایی که گفتیم باید نوآوری بوجود بیاید».^۴

یکی از نهادهایی که در هر دو مقوله مورد مطالبه رهبری یعنی شکوفایی و نوآوری، جایگاهی ویژه دارد، مساجد است. کارنامه پویایی مساجد در قبل از انقلاب و نیز در طول سی سال عمر پربرکت آن، از افتخار

^۱ . فرازی از پیام نوروزی مقام معظم رهبری. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری.

www.Leader.ir/langs/fa/index.php?p=bayanat&id=۲۷۴۰

^۲ . همان.

^۳ . همان.

^۴ . همان.

خاصی برخوردار است و بجاست که در سال مسمی به شکوفایی، برآیند فعالیت‌ها را به منصفه ظهور برساند. اما یافتن باب نوآوری در حوزه مساجد قدری سخت است. اساساً حوزه سنت و دین، هر نوع از ابداع را ارج نمی‌دهد. اسلام و بویژه مکتب متعالی شیعه، با تفکیک اجتهاد و نوآوری، از بدعت و قیاس، ضمن پرهیز از دگم و جمود، نوآوری روش‌مند را می‌پذیرد. مطالبه نوآوری در این حوزه از طرف سکاندار انقلاب، منحصر به امسال نبوده و ایشان به‌طور مکرر حوزویان را به نوآوری در علوم دینی، ترغیب داشته‌اند. ایشان به خاطر «اجتناب‌ناپذیر بودن تحولات در جوامع بشری»^۱ بر ضرورت «مدیریت تحولات در کشور»^۲ تأکید داشته و فرمودند:

«با توقف در گذشته و نفی نوآوری نمی‌توان به جایی رسید... بنابراین تنها راه صحیح، باز گذاشتن راه نوآوری، آزاد فکری و آزاداندیشی و مدیریت این راه تحول آفرین است».^۳

و با نام‌گذاری امسال به سال نوآوری و شکوفایی، بر ضرورت این مسئله در این برهه از ایران معاصر صحه گذاشتند.

«مسجد» به‌عنوان رکن رکن انقلاب اسلامی، باید در دایره نوآوری، جایگاه خود را مشخص نموده و از قافله جهش علمی کشور عقب نماند. با توجه به تحولات امروز و فردای ایران و جهان، و تأثیر آنها بر پروسه تبلیغ دینی در مساجد، بایست مسیری نو در مدیریت این تحول، از متون دینی کشف و اتخاذ گردد. به فرموده ولی امر مسلمین «تحول، راز ماندگاری و تعالی بشر است»^۴ و گرنه مساجد در صورت «کناره‌گیری از تحول موجب از بین رفتن و یا منزوی شدن خواهد شد».^۵

فرآورده نوآوری، برای انسان معاصر و فرداست. از این‌رو هرگونه نوآوری باید با یک آینده‌نگری همراه باشد. بدون فرض درست از انسان فردا و نیازهایش، یا نوآوری صورت نمی‌گیرد و یا مفید نخواهد بود. به دیگر بیان، نوآوری بدون آینده‌نگری، یک نوع خیال‌پردازی بیش نیست. برای یک آینده‌نگری درست باید نقاط قوت و ضعف وضع موجود را درک، و فرصت‌ها و تهدیدهای فراوی را رصد نمود. بی‌جهت نیست که رهبر فرزانه در کنار الزام حوزویان به نوآوری، آینده‌نگری را هم یک بایسته تلقی فرمودند:

«آینده‌نگری، مدیریت تحول، برنامه‌ریزی علمی، ... ترسیم چشم‌انداز آینده، ... از ضرورت‌های اساسی ادامه حرکت رو به رشد و افزایش نفوذ و تأثیرگذاری حوزه‌های علمیه با توجه به رشد سریع و پرشتاب تحولات و

^۱ سخنان رهبر معظم انقلاب اسلامی در دومین روز از سفر به استان سمنان در جمع دانشگاهیان. ۲۹۶۴۰. www.leader.ir/langs/fa/?p=contentshow&is=۲۹۶۴۰

^۲ همان.

^۳ همان.

^۴ همان.

^۵ سخنان رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار جمعی از اساتید، فضلا، پژوهشگران و مبلغان حوزه‌های علمیه قم، مشهد و اصفهان.

www.leader.ir/langs/fa/?p=contentshow&is=۳۱۲۷۰

فناوری‌های نوین است».^۱

ایده بایستگی آینده‌نگری و رصد آتیه انقلاب و اسلام، چیزی نیست که در سال‌های اخیر در بیانات رهبری برعهده روحانیت نهاده شده باشد بلکه مقام معظم رهبری در همان اوایل رهبری نیز به روحانیت فرمودند:

«آینده متعلق به شما و در دست‌های شماست. دل، دست، مغز، روح و زبان گویای شماست که آینده کشور و انقلاب، حتی آینده اسلام، و مسلمین را طراحی می‌کند و می‌سازد».^۲

نوآوری در عرصه مساجد، مبتنی بر آینده‌نگری واقع‌بینانه و موقوف بر درک واقعیات موجود، و البته فهم صحیح از نیاز انسان امروز و فرداست.

ضرورت آینده‌نگری، بویژه با رسمیت یافتن سند چشم‌انداز بسیار جدی است. چون تا پیش از تدوین سند چشم‌انداز بیست ساله، رویکرد آینده‌پژوهی و آینده‌نگری، متناسب با رسالت‌ها و آرمان‌های انقلاب اسلامی بر فضای راهبردی برنامه‌های کلان، حاکم نبود.^۳

دوم: نگارنده به‌خاطر پیشینه پژوهشی در عرصه مساجد، جهت لیک‌گویی به این ندای رهبری، جهت بهبود وضعیت موجود مساجد و خروج از رخوت، جذب انبوه جوانان، بهره‌گیری از رقبای فرهنگی مسجد در راستای مسجد؛ یعنی قرار دادن ابزارهای نوین فن‌آوری در طول مسجد نه در عرض آن (رفیق مسجد نه رقیب)، پاسخ‌دهی به نیاز معنوی انسان مدرن، ضرورت همگرایی و مدیریت تحولات جهانی و پرهیز از قرار گرفتن در انزوا، رساندن پیام انقلاب (صدور انقلاب) به جهان و دستیابی به جایگاه مورد نظر در سند چشم‌انداز، موضوع «مساجد مجازی» را با حضرت استاد محسن غرویان مسئول دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد در میان گذاشتم. ایشان ضمن ترغیب این شاگرد به پژوهش در این موضوع، شماره یاریگر نگارنده بوده‌اند. بی‌شک اگر تشویق‌های بی‌دریغ استاد نبود، این اثر را یارای به سامان رسیدن نبود.

طرح مسجد مجازی، نخست به صورت مقاله به همایش هفته جهانی گرامیداشت مساجد در سال جاری ارسال گردید که رتبه اول پژوهشی حائز شد.^۴ نگارنده هرگز خاطره ارائه مقاله در صحن مجلس قدیم را فراموش نمی‌کند که حتی در حین ارائه مقاله با پرسش و تشویق متعدد مخاطبان همراه بود. این دست از پرسش و پاسخ بابت این موضوع، مدت‌ها ادامه داشت. تا این‌که عده‌ای از مخاطبان بویژه دبیر علمی همایش، خواستار تألیف موضوع در قالب کتاب شدند.

۱ . همان.

۲ . از بیانات مقام معظم رهبری خطاب به روحانیت در تاریخ ۱۳۶۸/۳/۲۳ .

۳ . احمدی، محمدرضا، مقاله «آینده نظام ایران در سند چشم‌انداز بیست ساله و تأثیر آن بر انقلاب اسلامی»، ص ۹۵ .

۴ . این مقاله در کتاب *فروغ مسجد* ۷، که حاوی مجموعه مقالات همایش ششم می‌باشد چاپ خواهد شد. ویراست دیگر این مقاله در مجله ره‌آورد نور، ش ۲۳ تابستان ۱۳۸۷ نشر یافته است.

جهت اخذ دیدگاه عموم، مقاله‌ای نیز با عنوان مساجد مجازی در روزنامه رسالت^۱ انتشار یافت که مورد استقبال اصحاب اندیشه قرار گرفت که همه به نوعی بر تعجیل در انتشار اثر اصرار داشتند.

سوم: برخی از بخش‌های این کتاب می‌کوشد حضور اسلام در فضای مجازی را یک بایسته بیانگارد. هرچند مباحثی که در این بخش بیان شد، برخی اعم از حوزه مسجد است و مجموعه تبلیغ دین در فضای سایبر را تحلیل می‌کند. ولی اعم بودن دلیل از مدعا، آسیبی به موضوع نمی‌رساند. در بخش‌هایی سعی شده است ضرورت توجه به مساجد مجازی از ابعاد گوناگون بررسی شود. سترگی این مسائل از یک سو و از سوی دیگر بضاعت مزجات علمی نگارنده و تنگی اوراق، باعث شد که این مسائل را به اجمال بگذاریم و بگذریم.

ناگفته نماند در حوزه معابد مجازی، ادیان دیگر به ویژه مسیحیت، پژوهش‌های متعدد و متنوعی هم در عرصه پژوهش‌های نظری و هم در حیطه اقدامات عملی، فعالیت‌های گسترده‌ای انجام داده‌اند. ولی طبق استقصاء نگارنده هیچ اثری جامع در این زمینه در حوزه مساجد اسلامی، نگاشته نشده است!! مسجد مجازی، نیازمند پژوهش‌های دیگر جامعه شناختی و روانشناختی به خصوص فقهی نیز می‌باشد. لیک اصرار برخی علاقمندان به نشر این اثر از یک سو و صعوبت مباحث فقهی و... نگارنده را بر این واداشت تا این مباحث را به قالب اثری مستقل احاله نماید.

چهارم: برخی هم به عنوان مقاله و هم نام کتاب، معترض بوده و عبارات دیگر را بسزا می‌دانستند. نگارنده ضمن اعتذار از محضر اساتید عظام، علیرغم میل باطنی، جهت وفاق با ادبیات عمومی و رایانه‌ای، عبارت مسجد مجازی را برگزیدم. زیرا هم در معادل انگلیسی و هم فارسی، از واژه مجازی بهره می‌گیرند.

ششم: بجاست از همراهان قرینی که از آغاز تا انجام این کتاب، نگارنده را یاری رساندند، یاد می‌نمایم. آغازین تشکر خود را بدرقه حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین حاج آقای ابراهیمی ریاست محترم مرکز رسیدگی به امور مساجد می‌نمایم که در هر فرصت ممکن نگاشته و نگارنده را مرهون محبت و عنایت خود قرار داده‌اند. بی‌تردید اگر ترغیب و مساعدت‌های بی‌دریغ حضرت استاد محسن غروی‌ان نبود، این اثر را یارای به سامان رسیدن نبود. پوشیدن جامه کتاب بر قامت مسجد مجازی، مرهون ارادت و تشویق حجت‌الاسلام دکتر رضایی بیرجندی دبیر عملی همایش هفته جهانی گرامیداشت مساجد است که سپاسگزاری می‌نمایم.

اگر نبود عنایت والا و حمایت خالصانه معاون پژوهشی دفتر، دوست فرزانه جناب آقای فرهنگیان، این اثر هرگز به لباس طبع آراسته نمی‌گردید. بر آن عزیز توفیق تعالی را آرزو مندم. از حجج اسلام آقای گندمکار به خاطر بازبینی مطالب و زحمات بی‌دریغ در زمان تألیف و نیز حمایت کتابخانه‌ای از نگارنده و آقای حسین‌زاده به جهت ایراد برخی نکات، و نیز از دانشجوی کوشا خانم جونوش به جهت ارائه برخی مطالب و همسر مکرمه‌ام به پاس شکیبایی‌هایشان در طول تألیف کتاب تقدیر می‌کنم.

نگارنده را بسی مایه مباهات است که در سی‌امین سالگشت پیروزی انقلاب مبتنی بر مساجد، اثری را در حوزه

^۱ . مقاله «بسیوی مساجد مجازی» روزنامه رسالت، ش ۶۵۳۰، شنبه ۳۰ شهریور ۱۳۸۷، ص ۲ و ش ۶۵۳۱، یکشنبه ۳۱ شهریور ۱۳۸۷، صص ۲ و ۳.

مساجد تقدیم جامعه علمی و دینی نماید. آنچه که پیش روی شماست حاصل ارادت، حمایت و همت اساتید و دوستانی است که اسامی برخی به اشارت گذشت. البته هر آنچه از نقص و کاستی در این نگاشته می‌بینید، ناشی از نگارنده می‌باشد و ساحت آن عزیزان از آنها مبراست. چشم داشت نگارنده از همه ارباب دانش و اندیشه این است که کاستی‌ها را گوشزد فرمایند. به امید آنکه این تلاش کوچک، مقبول در گاه بقیه‌الله الاعظم (عجل‌الله تعالی فرجه‌الشریف) قرار گیرد. باشد که با این کار به قول جامی:

روی در قبله وفا کردم

حق مسجد، چه بود، ادا کردم^{۱۶}

قم. بهمن ۱۳۸۷

سال نوآوری و شکوفایی

یحیی جهانگیری سهروردی

^{۱۶} . عبدالرحمان جامی، مفت اورنگ.

خانه تن را بساز! باغچه و گلشنی

گوشه دل را بساز! مسجد آدینه‌ای

ملک الشعراى بهار

فصل نخست

ادیان و معابد مجازی

گرایش ادیان به معابد مجازی

در اوایل سال ۲۰۰۱، کلیسای ملی استرالیا در راستای جذب بیشتر مردم برای حضور در مراکز و محافل مذهبی، از ابزار نوظهوری به نام اینترنت بهره برد و افرادی که روزهای یکشنبه نمی‌توانستند به هر علتی در مراسم دعای کلیسا شرکت کنند، با این ابزار، از پیام کلیسا بهره‌مند گشتند. چیزی نگذشت که کلیساهای پروتستان امریکا نیز، اقدام به راه‌اندازی سایت‌هایی کردند که در آن به شکل همزمان افراد می‌توانستند با استفاده از اینترنت در دعاهای روز یکشنبه کلیسا شرکت کنند بدون آنکه نیاز به طی کردن مسافت و حضور فیزیکی در کلیسا داشته

باشند.^۱

اسقف کن کلسی، به عنوان یکی از نخستین کشیشان اینترنتی در مصاحبه‌ای با آسوشیتدپرس در اوایل سال ۲۰۰۳ گفت:

«کلیسای اینترنتی جامعه‌ای جدید و به عبارتی خلق سرزمینی جدید است. ما در کلیسای اینترنتی تمام کارهای جامعه دینی را انجام می‌دهیم، به طور مثال عبادت‌های روزانه، خواندن کتاب مقدس، حضورکشیش برای گفت‌وگو و تسکین و حتی ثبت اعترافات گناهکاران در این جامعه الکترونیکی تحقق یافته است.»

چند ماه بعد ربکا سامرز، مسئول مرکز شورای کاتولیکی کانزاس سیتی نیز از راه‌اندازی جامعه اینترنتی ادیان خبر داد و گفت که آنها بودجه قابل توجهی برای این جامعه مجازی که به گسترش تعالیم مسیح و حفظ مسیحیان در جهان کمک خواهد کرد، اختصاص داده‌اند.^۲

اکنون در جهان مسیحیت کلیساهای مجازی وجود دارد که به شکلی گسترده و با مراجعان بسیار، نه تنها تمامی ویژگی‌های یک کلیسای واقعی را دارند، بلکه فعالیت و ارائه خدمات آنها از تنوع بیشتری برخوردار است. دسترسی شبانه‌روزی به کشیش‌هایی که ساعت‌ها با مراجعین چت می‌کنند، موسیقی‌های مذهبی که در تمام ساعات قابل شنیدن است، استفاده از کتابخانه‌ها و مقالات و تحقیقات آکادمیک و علمی و همچنین شرکت در دعا‌های دسته جمعی و خواندن کتاب مقدس از جمله متداول‌ترین امور کلیساهای اینترنتی است.

این مسئله به فرقه‌های دیگری از مسیحیت و همچنین ادیان دیگر سرایت کرد و آنها نیز اقدام به راه‌اندازی چنین مراکزی کردند. رهبران مذهب شینتو، با ساخت معابد مجازی، کاربران خود را به معابد واقعی می‌کشاند. و رشد فزاینده زیارت‌ها و حتی انجام دعا و مناسک شرعی در این معابد قابل توجه است. در سایت اینترنتی این معبد، از بازدیدکنندگان اینترنتی خواسته می‌شود طبق آداب معمول، در حالی که در متن، صدای ضرب‌های طبل شنیده می‌شود، با دوبار تعظیم کردن، دوبار کف زدن و یک تعظیم دیگر، دعا کنند. آنگاه بازدیدکنندگان می‌توانند نام، آدرس ایمیل و دیگر جزئیات را وارد کنند و از معبد بخواهند به نیابت از طرف آنها دعا کند.^۳

جالب آنکه ادیان جدید نیز از این قافله عقب نمانده‌اند.^۴ اساساً اینترنت از ابزارهای مهم عضوگیری در جنبش‌های نوپدید دینی است. افزون بر اینکه فعالیت فرقه‌های معنوی جدید، در برخی کشورها ممنوع بوده لذا به جذب مخفیانه پیرو از طریق فضای مجازی روی آورده‌اند.

مقایسه معابد و کلیساهای مجازی با مساجد مجازی

^۱ . ایلانو، مژگان، مقاله «کلیساهای مجازی در جهان واقعی»، ص ۴۱ .

^۲ . همان.

^۳ . www.iritn.com/?action=show&type=news&id=12437

^۴ . دو سایت www.virtualtemple.org و www.virtualtemple.net معبد مجازی برای فرقه نوپیدی در غرب به نام «ISKCON» می‌باشد.

بجاست که در این قسمت به فاصله بلند بین فعالیت‌های جدی دیگر ادیان به خصوص مسیحیت، و کندی تلاش ما مسلمانان در این زمینه آمار مقایسه‌ای را ارائه نمایم. آنگاه نیک روشن خواهد شد که چقدر از قافله عقیم جهت یافتن تعداد معبد، کلیسا و مسجد مجازی از دو موتور مشهور جستجوگر اینترنتی^۱ بهره بردم و آنچه از واژگان که در اینترنت به موضوع، در دو زبان فارسی و انگلیسی مربوط می‌شود را بررسی نمودم.

اما قبل از توجه به نمودار آمار، چند نکته را لازم به تذکر می‌دانم:

۱- این فاصله بلند بین فعالیت ما در دنیای مجازی و دیگر ادیان بویژه مسیحیت، تنها در گستره زبانی فارسی و انگلیسی است. حال اگر زبان‌های دیگر مورد جستجو قرار گیرد، فاصله خیلی بیشتر خواهد بود. چرا که تولید ما در زبان‌های اسپانیولی، ایتالیایی و... بسیار ناچیز است. بی‌شک بایست به شگرفی فعالیت‌های آنان غبطه، و بر رخوت خود در این عرصه حسرت خورد!! به ویژه آنکه آنها در زبان پارسی هم از ما گوی سبقت را ربوده‌اند. مثلاً تنها ۸۱ مسجد اینترنتی داریم در حالی که ۴۹۸۰ مورد کلیسای اینترنتی داریم که به زبان فارسی فعال‌اند. مگر چقدر مخاطب فارسی زبان مسیحی داریم؟! این همه تلاش برای این درصد محدود از مخاطبان می‌باشد!

۲- حسرت دیگر آنکه حتی اگر در کمیت مساوی می‌بودیم - که نیستیم - در کیفیت نیز قابل مقایسه با آنها نیستیم. منظور اینکه حتی بهترین نمونه مسجد مجازی، با کم کیفیت‌ترین کلیسای مجازی از لحاظ تولید، شیوه عرضه، تنوع، مخاطب محوری، جذابیت‌ها و... قابل مقایسه نیست. مساجد مجازی، حتی در روزآمد شدن محتوا با کلیسای مجازی فرسنگ‌ها فاصله دارد! و این وظیفه متولیان مسجد را صد چندان می‌کند.^۲ افزون بر این که برخی از سایت‌ها با عنوان مسجد مجازی همه چیز دارند جز مسجد!!^۳

۳- و باز بر این نگرانی پای می‌فشارم که حتی این مساجد مجازی هم، اکثراً تولیدات کشورهای عربی و سنی مذهب بوده^۴ و جایگاه مکتب غنی اهل بیت علیهم‌السلام در این عرصه به حق مغفول مانده است.

۴- در این جستجو سعی شده است کلیدواژگان مرتبط با مجازی، جستجو گردد. لذا از جستجوی صرف واژه مسجد یا کلیسا خودداری شد. زیرا قدر مسلم این است که مسجد یا کلیسای مرکب با واژه مجازی و یا هم معنای آن، در صدد رهیابی به فضای جهان دوم‌اند.^۵

واژه مورد جستجو نتیجه جستجو در گوگل نتیجه جستجو در یاهو

^۱ نظر به این که نتایج دیگر موتورهای جستجو هم تقریباً نزدیک به Yahoo و Google بود، از آوردن آنها خودداری شد.

^۲ برای نمونه ده مورد از مساجد مجازی را ملاحظه نموده:

www.masjedinterneti.persianblog.ir www.onlinemasjed.blogfa.com www.masjedonline.ir www.virtualmosque.co.uk
www.virtualmosque.co.uk www.internetmosque.net www.mosque.com mosque.net-www.the www.virtualmosque.co.uk
www.masjedonline.ir

www.onlinekelisa.com www.christforiran.com www.kelisaonline.com www.onlinechurch.com www.online-church.tv
experience.comwww.virtualchurchplanting www.virtualchurch.com www.virtualchurch.org www.internetchurchofchrist.org
www.thevirtualchurch.com www.actionchurch.org www.virtualchurch.us

^۳ هر چند نام بردن از این سایت‌ها بجا نیست لیک خوب است سری به این سایت بزنید: www.imosque.ca

^۴ مثل: www.mosque.com و www.internetmosque.net

^۵ دنیای دوم یا زندگی دوم (second life) تعبیری است که برخی برای فضای مجازی، بکار می‌برند.

مسجد اینترنتی ۸۱ مورد ۶۶ مورد
 کلیسای اینترنتی ۴/۹۸۰ مورد ۱۱۰ مورد
 معبد اینترنتی ۱ مورد ۱ مورد
 مسجد مجازی ۲۶ مورد ۱۳ مورد
 کلیسای مجازی ۷۰ مورد ۱۷ مورد
 معبد مجازی ۵ مورد ۶ مورد
 مسجد آنلاین ۲ مورد ۰ مورد
 کلیسای آنلاین ۱۷۰ مورد ۳۰ مورد
 معبد آنلاین ۰ مورد ۰ مورد
 online mosque ۳۱۱ مورد ۷۱۸ مورد
 online church ۱۸۴/۰۰۰ مورد ۷۷۳/۰۰۰ مورد
 online temple ۱۳/۸۰۰ مورد ۵۸/۶۰۰ مورد
 virtual mosque ۱/۴۶۰ مورد ۳/۶۸۰ مورد
 virtual church ۲۶/۵۰۰ مورد ۲۶۳/۰۰۰ مورد
 virtual temple ۱۲/۳۰۰ مورد ۶۸/۰۰۰ مورد
 Internet mosque ۳۰۳ مورد ۶۶۱ مورد
 Internet church ۳۵/۰۰۰ مورد ۲۷۰/۰۰۰ مورد
 Internet temple ۱/۳۶۰ مورد ۱/۵۶۰ مورد
 Internet Masjed ۰ مورد ۰ مورد
 Internet Masjid ۲۱/۸۰۰ مورد ۶۱ مورد
 Online Masjed ۱ مورد ۲ مورد
 online Masjed ۵۵۹ مورد ۸۳ مورد
 Virtual Masjed ۱ مورد ۱ مورد
 Virtual Masjid ۱۳۶ مورد ۴۰ مورد
 Echurch ۲۲/۷۰۰ مورد ۲۷/۱۰۰ مورد
 Emosque^۱ ۴۰۱ مورد ۳۰۹ مورد
 Emasjid^۲ ۱۵/۸۰۰ مورد ۵۰ مورد
 Emasjed ۷ مورد ۴ مورد
 E-church ۶۱۷/۰۰۰ مورد ۱۴۲/۰۰۰ مورد
 mosque-E^۳ ۷/۶۰۰ مورد ۳۵۰ مورد
 E-masjid ۴۳/۸۰۰ مورد ۲۹/۰۰۰ مورد

^۱ . برای نمونه: www.emosque.com و www.emosque.biz و www.emosque.org .

^۲ . برای نمونه: www.emasjid.org.my .

^۳ . برای نمونه: www.e-mosque.com , www.e-mosque.com.my .

E-masjed ۳/۵۳۰ مورد ۶۰ مورد

Ichurch ۱۰/۵۰۰ مورد ۴۶/۹۰۰ مورد

Imosque^۱ ۷۲۴ مورد ۵۶۵ مورد

Imasjid^۲ ۱۶۹ مورد ۵۶ مورد

Imasjed ۰ مورد ۰ مورد

I-church ۲۳۷/۰۰۰ مورد ۳۲/۴۰۰ مورد

I-mosque ۱۲/۵۰۰ مورد ۵۳ مورد

I-masjid ۷/۳۵۰ مورد ۴۵۸ مورد

I-masjed ۳۲۲ مورد ۶۴ مورد

نکته

هرچند این نکته بر این نمودار زیاد مرتبط نیست ولی قابل توجه بر متولیان مسجد، اینکه نگارنده با جستجو در دایره‌المعارف‌ها^۳ و لغت‌نامه‌های زبان انگلیسی، رسم‌الخط لاتین معادل انگلیسی مسجد را masjid دید نه masjed و دامنه جستجوی هر یک از این دو واژه در موتورهای جستجو شاهدی بر ادعای ماست. هم‌چنان که در نمودار می‌بینید حتی برخی مواقع واژه masjed میزان جستجویش صفر بوده است. در حالی که واژه masjid بالای بیست هزار را نشان می‌دهد.

مع الاسف مترجمان و نیز حتی برخی متولیان مسجد بدون توجه به این مطلب، حتی آدرس سایت خود را با واژه masjed ساخته‌اند نه masjid!!^۴ نکته قابل توجه اینکه مراکز اسلامی و مساجد خارج کشور واژه masjid را استعمال می‌کنند.^۵ اگر یک کاربر غربی، به دنبال مسجد در اینترنت باشد، masjid را جستجو خواهد نمود نه masjed. لذا تولیدات ما هم باید در این قالب ریخته شود.^۶

چرایی توجه ادیان به جهان مجازی

^۱ . برای نمونه: www.imosque.name, www.imosque.ca.

^۲ . برای نمونه: www.imasjid.org, www.imasjid.net, www.imasjid.org, www.imasjid.ws, www.imasjid.org, www.muhammadimasjid.com.

^۳ . مثلاً در فرهنگ مختصر ادیان جهان آکسفورد The Concise Oxford Dictionary Of World Religions در مدخل (Mosque) چنین می‌نویسد:

Mosque or Masjid (Arab., masjid, from sajada)

^۴ . مثل وب سایت موسسه مسجد به آدرس: www.masjed.com و وب سایت سازمان عمران مساجد به آدرس: www.omeranemasjed.com و یا تنها تارنمای وبلاگ مسجد به آدرس: www.masjedblog.ir و پایگاه خبری مساجد به آدرس www.masjednews.com و یا وبلاگ خبری مساجد به آدرس

www.masjednews.blogfa.com.

^۵ . برای نمونه: مسجد انجمن اسلامی کارول تون آمریکا به آدرس: www.caroltonmasjid.org مسجد انجمن اسلامی کالین کانتی آمریکا به آدرس: www.planomasjid.org شورای مساجد لانک شایر انگلستان به آدرس: www.lancashiremosques

^۶ . بجاست از مسئولان خبرگزاری مسجد www.masjednews.com که با پذیرش این ایده نگارنده، از واژه masjid بهره بردند، تشکر نمایم.

عصری که در آن زندگی می‌کنیم، از آن تحت عناوین مختلفی نظیر: «دهکده جهانی»^۱، «جامعه مدنی جهانی»^۲، «مدرنیته دوم»^۳، «جامعه شبکه‌ای»^۴، «جهان رها شده»^۵، «جامعه ارتباطی»^۶ و «مدرنیته سیال»^۷ یاد می‌کنند.

از کل ۶/۶۷۶/۱۲۰/۲۸۸ نفری جمعیت جهان، ۱/۴۰۷/۷۲۴/۹۲۰ کاربر اینترنت وجود دارد. در عین حال از مجموع جمعیت طبق آخرین آمار یعنی ۳۱ مارس ۲۰۰۸ میلادی که سایت ^۸ internet world stats به‌عنوان معتبرترین مرکز سنجش و نشر آمار ضریب نفوذ اینترنت ارائه داده حاکی از نفوذ بالای اینترنت در میان بشر امروزی است که فرآیند رو به‌رشد بسیار سریع آن می‌رود آینده انسان را کاملاً دیجیتالی کند. آیا دینی که به دنبال نشر آموزه‌های خود هست می‌تواند از این همه مخاطب چشم‌پوشی کند؟ مخاطبی که با ساده‌ترین ابزار می‌توان پیام خود را بدو انتقال داد. آیا معابد فیزیکی، این همه پوشش مخاطب را دارند؟ کاهش هزینه، سهل‌الوصول بودن، گستره عظیمی از مخاطبان و...^۹ از علل رویکرد ادیان به معابد مجازی است.

یکی از مهم‌ترین کارکرد رسانه‌ها، کمک به فرایند فرهنگ‌پذیری است. فرهنگ‌پذیری عبارت است از «فرایند انتقال ارزش‌ها، هنجارها، عقاید، باورها، معیارها و الگوهای رفتاری و احساسی موجود در فرهنگ جامعه به آحاد افراد آن»^{۱۰}. از این روی معابد مجازی، در فرهنگ‌سازی گرایش به معابد در جهان واقعی هم کمک می‌کند.

از دیگر علل اصلی روی‌آوری ادیان به فضای مجازی، این است که کاربران در محیط اینترنت، بیشتر دنبال مباحث دینی‌اند. رویتر در ۲۸ دسامبر سال ۲۰۰۱ با چاپ گزارش مفصلی اعلام کرد که از هر ۴ مراجعه‌کننده امریکایی، یک نفر برای مقاصد دینی به اینترنت رجوع می‌کند. همچنین ذکر شد که ۶۹ درصد از این افراد درصدد یافتن منابع مطالعاتی دینی و تحقیق درباره ادیان مختلف هستند در این میان، ۲۱ درصد در جستجوی متون مقدس دینی و شرکت در اعمال و نیایش‌های آن هستند و مابقی افراد نیز برای امور متفرقه به این سایت‌ها

۱ . مك لوهان.

۲ . دیوید هلد.

۳ . اولریش بک.

۴ . مانوئل کاستلز.

۵ . آنتونی گینز.

۶ . حیاتی واتیمو.

۷ . زیگموند بومن.

۸ . www.internetworldstats.com.

۹ . مزایای مساجد مجازی را در صفحات بعدی بحث کرده‌ایم. رجوع کنید به صص ۶۹ - ۷۳.

۱۰ . جمشیدی، احمد، مقاله «اینترنت، قاره ششم»، ص ۴۱.

مراجعه می کنند.^۱

بنابر یک تحقیق در ایران نیز استفاده علمی و دینی از اینترنت بیش از تفریحی و سرگرمی بوده است. براساس این تحقیق ۵۴/۳ درصد از سایت‌های خبری، علمی و آموزشی و ۴۵/۷ درصد نیز از سایت‌های تفریحی و سرگرمی استفاده می کردند.^۲ این در حالی است که کمتر از ۵٪ اطلاعات موجود در فضای وب، در باره دین است.^۳

فرآیند رو به رشد استفاده از اینترنت در جهان که حاصل «یک تحول» در عرصه اطلاع‌رسانی است، آیا نیازمند مدیریت نیست؟! به فرموده رهبر معظم انقلاب:

«کناره‌گیری از تحول موجب از بین رفتن و یا منزوی شدن خواهد شد بنابراین، تحول را باید پذیرفت و آن را در جهت صحیح مدیریت کرد».^۴

آیا این همه تشنه که در اینترنت سراغ معنویت ناب می گردند نباید با زلال معرفت اهل بیت علیهم‌السلام سیراب گردند. این همه ظرفیت و این همه مخاطب آیا در ایجاد تکلیف بر ما کافی نیست؟! اگر زبان بشر امروزی این فناوری است، آیا ما نیز نباید در انجام رسالت خود از این فناوری بهره جوییم؟!

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلَّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.^۵

«و ما هیچ پیامبری را جز به زبان قومش نفرستادیم، تا [حقایق را] برای آنان بیان کند. پس خدا هر که را بخواهد بیراه می گذارد و هر که را بخواهد هدایت می کند، و اوست ارجمند حکیم».^۶

ظاهراً مراد از «لسان»، اعم از زبان گفتاری، مردم بوده و ادبیات حاکم بر جامعه مورد تبلیغ اعم از سنت، فرهنگ، زبان و روش زندگی است. مفسرین در ذیل این آیه می نویسد:

«پیامبران، با فرهنگ و زبان مردم زمان خود آشنا بوده و طبق فهم آنان تبلیغ می کردند».^۷

مقام معظم رهبری نیز استفاده از ابزارهای متناسب با زمان و مخاطب را اثرگذار می دانند:

«ماییم و تفکر و معارف اسلامی، ماییم و پیام انقلاب اسلامی؛ ما باید بتوانیم این‌ها را درست به دنیا برسانیم...»

^۱ . اتابکی، هادی، مقاله «نگاهی به تاریخچه حضور دین در اینترنت»، ص ۳۳ .

^۲ . دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، معاونت امور مطبوعاتی و اطلاع‌رسانی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مقاله «بررسی رابطه استفاده از اینترنت و هویت دینی کاربران»، ص ۲۳ . برگرفته از سایت . www.rasaneh.org/persian/pics/rasaneh-AFF۶۷.doc .

^۳ . جمشیدی، احمد، مقاله «اینترنت، قاره ششم»، ص ۴۱ .

^۴ . سخنان رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار جمعی از اساتید، فضلا، پژوهشگران و مبلغان حوزه‌های علمیه قم، مشهد و اصفهان. www.leader.ir/langs/fa/?p=contentShow&id=۷۲۱۳

^۵ . ابراهیم: ۴ .

^۶ . فولادوند، محمد مهدی، ترجمه قرآن.

^۷ . قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۶، ص ۲۶۰ .

ما باید بتوانیم مفاهیم و معارف اسلامی و آنچه را که متعلق به ماست، بیان کنیم؛ البته باید با لحن و بیان روشنفکرانه و کاملاً مترقی و با استفاده از واژگان متناسب با هر دوره و زمان باشد.^۱

در فصل‌های بعدی بطور مفصل، بایستگی توجه به مساجد مجازی را از ابعاد مختلف بررسی نموده‌ایم؛ که هر یک از آنها در الزام به مساجد مجازی کفایت می‌کند.

^۱ . بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، مورخه ۱۳۸۰/۱۱/۱۷ .

فصل دوم

مخالفان معابد و مساجد مجازی

مخالفان کلیسای مجازی

در آیین مسیحیت عده‌ای که گرایش سنتی داشتند با پدیده کلیسای مجازی به مخالفت پرداختند. این مسئله در موارد بسیاری مورد انتقاد اسقف‌ها و کشیشانی قرار گرفت که معتقد بودند اینترنت مردم را از کلیسا دور کرده است و باعث کاهش حضور مسیحیان، در روزهای یکشنبه می‌شود. به همین دلیل طی اطلاعیه‌های مکرر اعلام کردند که هیچ جایگزینی برای حضور در کلیسا وجود ندارد و مسیحیان موظف هستند روزهای یکشنبه به کلیسا بیایند. سنت‌گرایان همچنان معتقدند که اینترنت عامل جدایی مؤمنان مسیحی از کلیسا و قطع رابطه آنان با سازمان کشیشان است.^۱

کن کلسی، از بنیانگذاران کلیسای مجازی در پاسخ این انتقاد به خبرنگار آسوشیتد پرس گفت: این مهم نیست که

^۱ . ایلانو، مژگان، مقاله «کلیساهای مجازی در جهان واقعی»، ص ۴۱ .

مسیحیان به کلیسا بروند یا از طریق اینترنت خود را در کلیسا حس کنند، این مهم است که رابطه آنها با جهان مسیحیت و دنیای کلیسا قطع نشود. ما باید تصمیم بگیریم که یا رابطه را برای همیشه قطع کنیم و هر روز شاهد کاهش مؤمنان باشیم، یا بپذیریم که این رابطه وجود داشته باشد حتی به شکل مجازی.^۱

صد البته که مسجد مجازی، آستانه‌ای است برای پر کشیدن به مسجد محله. یک عروج از مسجد مجازی به مسجد واقعی. شاید بی جهت نباشد که معراج معنوی پیامبر صلی الله علیه و آله از مسجد بود تا به مسجد.^۲ و این فرآیند، یک انسان سرگشته از مدرنیته و تبلیغات صهیونیسم را به دامن اسلام آورده و در دامن مسجد جای می‌دهد. ساخت مساجد مجازی، دست کشیدن از مسجد سنتی نیست بلکه در راستای تعالی ذکر خداست. مگر نه آن است که می‌توان جوان آشفته در بازار دنیای دیجیتال را با همین ابزار جذب کرد و پس از زلال کردن فطرت گمشده‌اش، دست او را گرفت و در گوشه‌ای از مسجد فیزیکی گذاشت تا این بار به‌طور واقعی نه مجازی، به‌طور عینی نه فقط ذهنی به استماع حقیقت و کرنش در برابر خدایش پردازد. آیا جوان غربی‌ای که از اساس، اسم مسجد به گوش‌اش نخورده و یا از مسجد مفهومی بد - بخاطر تبلیغات سوء استکبار - در ذهن دارد، نباید با استفاده از ابزارهای جهانی، هم‌ورا که در پای اینترنت نشسته، از حقیقت مسجد آشنا نمود.^۳ مثلاً رهبران دین شیئتو، با ابزار معابد مجازی، افراد را به معابد واقعی می‌کشاند. کاهن اعظم معبد «شینگو» در جنوب ژاپن معتقد است:

«مردم خصوصاً جوانان از خدمات معابد مجازی استفاده می‌کنند که در بسیاری موارد منجر به بازدید عملی آنان از معبد ما می‌شود».^۴

لذا باید نخبگان بر «مدیریت تحول» نظارت کنند و بجاست در همایشی نحوه استفاده ابزارهای از مسجد مجازی برای فراخواندن به مسجد حقیقی بررسی گردد. رهبر انقلاب مکرراً این را وظیفه نخبگان حوزوی و دانشگاهی دانسته‌اند:

«مدیریت تحولات کشور باید در دست نخبگان دانشگاهی و حوزوی باشد و در این روند، علاوه بر معیارهای جهانی پیشرفت، معیارهای نور و ملاک‌های ویژه نظام اسلامی مورد توجه اکید قرار گیرد».^۵

و

«مدیریت تحولات و هدایت فعالیت‌هایی که به ترمیم، تکمیل و پیشرفت می‌انجامد باید در دست نخبگان حوزه و

^۱ . همان.

^۲ . یعنی از مسجد الحرام بود تا مسجد الاقصی. «سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ». اسراء: ۱.

^۳ . جهانگیری سپهرودی، یحیی، مقاله «مسجد مجازی، تحول و نوآوری در مسیر ایران در سال ۱۴۰۴»، ص ۵۹.

^۴ . www.iritn.com/?action<show&type<news&id=۷۳۴۲۱.

^۵ . سخنان رهبر معظم انقلاب اسلامی در دومین روز از سفر به استان سمنان در جمع دانشگاهیان، www.leader.ir/langs/fa/?p=contentShow&id=۲۹۴۶.

دانشگاه باشد»^۱.

جهت روشن شدن موضوع به برخی ایرادات منتقدین احتمالی حضور مسجد در فضای مجازی اشاره می‌کنیم. تا هم ضرورت توجه بدان مشخص گردد و هم جایگاه مسجد مجازی و مسجد فیزیکی و نحوه تعامل این دو با یکدیگر آشکار شود.

مسجد مجازی، کانون اجتماعات نیست

دیدگاهی معتقد است اینترنت نمی‌تواند «اجتماع دینی» ایجاد کند. زیرا از شاخص‌های اساسی مساجد، کانون اجتماع بودن آن است. و این مزیت، در فضای وب، ناممکن است.

در پاسخ باید گفت هر چند اینترنت نمی‌تواند امکان یک اجتماع واقعی را فراهم سازد ولی ادعای اینکه از ایجاد هرگونه ارتباطی با افراد هم‌ناتوان باشد، ناصواب است. فضای وب، می‌تواند مجموعه‌ای از مسلمانان هم‌سلیقه را در کنار هم قرار دهد. و بی‌شک آن گستره فراجغرافیایی در محیط اینترنت، خود مزیتی ستودنی است. افزون بر این که مساجد مجازی نمی‌خواهند جایگزین مساجد واقعی شوند بلکه درصددند در کنار آن به نشر و تعمیق معارف دینی بپردازد. این ایده درصدد الزام به این است که در کنار مساجد فیزیکی، باید از این هم مغفول نماند.

مسجد مجازی، موجب تقدس‌زدایی

اینترنت، باعث روزمره شدن و تقدس‌زدایی امر مقدس تجربه‌های شخصی بندگان با خدا می‌شود. بی‌تردید آن قداستی که در مساجد واقعی است، در مسجد مجازی، میسور نیست. معماری مسجد، فضای معنوی مسجد و... همه در ساخت هویت دینی فرد مؤثر است و این در فضای وب، مغفول است. افزون بر این که فضای اینترنت، فضای مستهجن و غیراخلاقی است.

در این که مسجد مجازی فاقد این مزیت‌های مساجد واقعی می‌باشد، شکی نیست. لیک سؤال این است که، چقدر از انسان‌ها از این مساجد می‌توانند بهره ببرند؟ آیا اساساً مساجد از گسترگی و پراکنش جغرافیای مطلوب برخوردارند تا در دسترس همه باشد؟ آیا این، به ما تجویز می‌کند آن دسته از مخاطبان را که با مسجد ارتباط ندارند، رها کنیم؟! افزون بر این که برخی از مخاطبان مسجد هم در فضای مجازی حضور دارند. آیا بسنده کردن به صرف تبلیغات دینی در مسجد، کفایت می‌کند؟

در واقع مسجد مجازی می‌خواهد این خلأها را پر کند. جایی که دست مسجد فیزیکی از رسیدن بدان، ناتوان است. با مساجد مجازی، مخاطبانی که به نحوی دسترسی به مساجد ندارند، نیز بطور کامل از معنویت و معرفت مسجد بی‌نصیب نمی‌مانند. چرا که «لَا يَسْقُطُ الْمَعْسُورُ، بِالْمَيْسُورِ وَ مَا لَا يَدْرِكُ كَلِمَةً لَا يَتْرُكُ كَلِمَةً»^۲. به قول شاعر:

^۱ . همان.

^۲ . طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن، النهاية في مجرد الفقه و الفتاوى، ص ۴۲ / حلی، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی، قواعد الأحكام في معرفة الحلال و الحرام، ج ۱، ص ۴۱ / احسانی ابن ابی‌جمهور، شیخ محمد بن علی بن ابراهیم، عوالي‌الاکلی، ج ۴، ص ۵۸.

نکته دیگر آنکه تنها ۱/۵٪ از مجموع اطلاعات موجود در اینترنت، غیراخلاقی و مستهجن است. البته با تولید انبوه در فضای مجازی، باید این درصد را هم از بین برد.^۱

مسجد مجازی، باعث دوری از مساجد فیزیکی

گسترش مساجد مجازی، موجب دوری مردم از مساجد می‌شود. زیرا یکی از رقبای مساجد، رسانه‌ها اعم از تلویزیون، رادیو و... است، اینترنت خود به نحوی، رقیب مساجد است. بردن مساجد به فضای وب، در کاهش استقبال از مساجد مؤثر است، زیرا نیازی را که مساجد بدان پاسخگو بودند، این بار به آسانی در اینترنت، قابل یافتن است. انجمن معابد شینتو که مرکز آن در پایتخت ژاپن بوده و بر حدود ۸۰ هزار معبد در سراسر کشور نظارت دارد، در راستای برخورد با معابد مجازی، در ماه ژوئیه اعلام کرد:

«هیچ یک از خدایان شینتو در اینترنت وجود ندارند».^۲

همچنان که یوشیا سنو، رئیس بخش تحقیقات انجمن شینتو معتقد است:

«خدایان شینتو در مکان و فضای یک معبد جای گرفته‌اند و در نتیجه زیارت کنندگان باید عملاً معبد را زیارت کنند».^۳

این استدلالی است که در مسیحیت هم مخالفان کلیسای مجازی بر آن اصرار دارند. اگر مخالفان، اینترنت و رسانه‌های دیجیتال را رقیب مساجد می‌دانند، چرا بر حل این نزاع، طرحی نمی‌اندازند؟! آیا این تهدید را نباید به فرصت مبدل کرد؟ آیا موضع انفعالی در قبال این غول رسانه‌ای، که روز به روز در حال ربودن مخاطبان مسجد است، بسزاست؟! به نظر در نزاع دین و تکنولوژی، رویکرد حذف هر کدام، مناسب نیست بلکه می‌توان، با رویکرد تعامل، هم عرصه اینترنت را دینی کرد و هم دین را با ابزاری جدید عرضه نمود. اینترنت می‌تواند در عرضه دین در عرصه دنیا، نقش آفرینی کند. و از سوی دیگر، با حضور دادن دین در اینترنت، فضای خالی دین را نیز پر کرد. به نظر، رها کردن این فضا، موجب می‌شود محیط «زندگی دوم»^۴ انسانی، تنها با تولیدات مستهجن و غیراخلاقی پر شود. همچنان که گفتیم تنها کمتر از ۰.۵٪ محتوای وب، تولیدات دینی است،^۵ حال چقدر از این،

^۱ . جمشیدی، احمد، مقاله «اینترنت، قاره ششم»، ص ۴۱ .

^۲ . www.iritn.com/?action=show&type=news&id=12437 .

^۳ . همان.

^۴ . عده‌ای از فضای مجازی به زندگی دوم (second life) تعبیر می‌کنند.

^۵ . جمشیدی، احمد، مقاله «اینترنت، قاره ششم»، ص ۴۱ .

اسلامی و شیعی ناب است، جای تأمل دارد.

از مراکز پیش‌رو در فضای مجازی، «آستان قدس رضوی» است که زیارت مجازی را هم فراهم آورده است. تردیدی نیست که زیارت مجازی، نه تنها تعداد زائران حرم را کاهش نداده بلکه در راستای افزایش زائران بوده است. برای نمونه در سال جاری ۵۳۶ هزار و ۴۰۰ بازدید از وب سایت پخش زنده حرم رضوی به آدرس اینترنتی Razavi.tv انجام شده است. بیشتر بازدیدکنندگان این وب سایت از خارج کشور هستند.^۱ افزون بر این که دل‌های عاشقی را که در آن لحظه، امکان حضور در حریم رضوی را ندارد، به میهمانی حرم ملکوتی‌اش فرا می‌خواند و ایجاد چنین رابطه‌ای، در گسترش فضایل معنوی، بسیار مؤثر است. اینکه مریدی، به محض اراده، بتواند با مرادش ارتباط برقرار نماید. و اساساً اسلام ارتباط همیشگی را می‌پسندد. نه بسان مسیحیت که هفته‌ای یک روز برای اجرای مراسمی عبادی صرف به مدت یک ساعت،^۲ کلیسا را به روی پیروان می‌گشاید.

مسجد مجازی، شتاب دهنده اعتیاد به اینترنت

از نقدهای احتمالی، این است که اعتیاد به اینترنت، در جامعه، به حدی است که باید از آن به بحران نام برد. دعوت دوباره مردم به اینترنت، با ابزار مسجد مجازی، خود بر این بحران می‌فزاید.

همچنان که گفته شد، این بحران ناشی از تهی بودن اینترنت از اخلاق و دین - چه در محتوا و چه در کاربرد - است. به نظر می‌رسد دین، قادر است این بحران را کاهش دهد. دین می‌تواند هم محتوا و هم نحوه بهره‌گیری از این ابزار را اخلاقی نماید. لذا دور شدن دین از این فضا و سپردن عنان آن بدست افراد غیراخلاقی، نه تنها از این بحران نمی‌کاهد بلکه به رشد آن سرعت می‌بخشد.

تأکید می‌شود که مسجد مجازی نمی‌خواهد کاربر خود را در این فضا نگه دارد بلکه درصدد است او را به آغوش محیط مسجد واقعی بکشانند. و این خود در کاهش اعتیاد به اینترنت مؤثر خواهد بود. صد البته که مسجد مجازی یک آستانه است برای عروج به مسجد واقعی.

مسجد مجازی، و عدم پیام‌رسانی چهره به چهره

انتقال پیام در محیط‌های واقعی بخاطر چهره به چهره بودن، امتیاز ویژه‌ای را داراست. اما آنچه از انتقال پیام مهمتر است، ماندگاری پیام است و این در فضای مجازی مفقود است.

به نظر می‌رسد با راهبردی که برای مسجد مجازی تعریف شد که عبارت بود از آستانه بودن برای مساجد واقعی، پاسخ این پرسش نیز روشن گردید. زیرا مساجد اینترنتی، نمی‌خواهد مخاطبان را از مسجد واقعی دور

^۱ . www.shia-news.com/ShowNews.asp?Code<۸۷۰۶۱۱۷۱۸

^۲ . فراهنی، عباسعلی، مسجد و تأثیرات علمی و اجتماعی آن در جامعه اسلامی، از آغاز تا پایان حکومت اموی، ص ۸۰، به نقل از مسیحیت و عهدین، صص ۲۲ و ۲۳.

سازد و به خود جذب نماید بلکه درصدد آن است که مخاطب را به فضای مسجد واقعی بکشاند. به تعبیری مسامحه‌ای، مساجد مجازی، در طول مساجد واقعی اند نه در عرض آن. با این راهبرد، می‌توان برای انتقال پیام از مسجد مجازی هم بهره برد، ولی این پیام را طوری انتقال داد که او برای تداوم، و ماندگاری پیام، خود را به آغوش مسجد واقعی بکشاند.

افزون بر این که امروز به کمک تکنولوژی‌های جدید، حتی بخشی از امکان تبلیغ چهره به چهره را فراهم گشته است. در شیوه جدیدی که به تازگی ابداع شده و مراحل تکامل خود را طی می‌کند، می‌توان احساس لامسه را از طریق اینترنت انتقال داد. در این روش با استفاده از حس گرهایبی که phantom نام گرفته‌اند، مقدار نیروی وارده تبدیل به پالس‌های الکتریکی شده و از سوی دیگر مجدداً این پالس‌ها تبدیل به نیروی مکانیکی می‌شوند. بدین معنا که هنگامی که شخص در انگلستان شیئی را لمس می‌کند، فردی که در آمریکا است نیز می‌تواند این کار را انجام دهد. در این روش نه تنها فرد می‌تواند نیروی اعمالی را حس کند بلکه خصوصیات سطوح از قبیل زبری، سختی و نرمی نیز قابل درک است. موفقیت این شیوه تا حد بسیار زیادی مرهون سرعت بالا و پهنای باند وسیعی است که از طریق فیبرهای نوری در اختیار کاربران اینترنت قرار گرفته است.^۱

در ادامه همین پرسش ممکن است برخی، رسانه‌ها بویژه مسجد مجازی را بخاطر غیرواقعی و غیررفتاری بودن، اثرگذار ندانند. چرا که در محیط‌های واقعی، بخاطر رفتاری بودن و نیز تکرار، انجام مناسک، بخشی از رفتارِ ماندگار در فرد می‌شود.

تامپسون معتقد است سنت برای بقا به تکرار و اجرای مجدد در طول زمان نیاز دارد. اما در جامعه رسانه‌ای چنین نیازی وجود ندارد. رسانه‌ها، سنت‌ها را حفظ می‌کنند. بنابراین افراد، با اعتماد به انعکاس سنت در رسانه‌ها، در مناسک، کمتر شرکت می‌کنند. تامپسون با یک مثال ساده این قضیه را تفهیم می‌کند. فرض کنید یک مناسک سنتی از تلویزیون پخش می‌شود. اکثریت افراد جامعه تماشا می‌کنند و احساس تعلق به مناسک دارند؛ اما با وجود تلویزیون حضور فیزیکی را ضروری نمی‌دانند.

«تثبیت محتوای نمادین در محصولات رسانه‌ای (کتاب، فیلم و غیره) شکلی از تداوم زمانی فراهم می‌سازد که نیاز به تکرار یا اجرای مجدد را از بین می‌برد. بدین ترتیب، زوال برخی از جنبه‌های آیینی سنت (حضور در کلیسا و غیره) لزوماً نباید به عنوان زوال سنت تعبیر شود. بلکه می‌تواند تنها، بیان‌کننده این حقیقت باشد که حفظ سنت در طول زمان به تکرار و اجرای مجدد کمتر وابسته است».^۲

باید توجه نمود که میان تبلیغ دینی در فضای مجازی و دنیای واقعی تفاوت ابزاری است. و تفاوت در محتوا نیست، بلکه تفاوت در ابزار است؛ تبلیغ دین در فضای مجازی محدودیت‌ها و امکاناتی دارد؛ همان‌گونه که تبلیغ

^۱ . ماهنامه علمی - آموزشی تدبیر، ش ۱۲۸ ، آذر ۱۳۸۱ ، بخش روی خط اینترنت.

^۲ . تامپسون، جان بروکشایر، رسانه‌ها و مدرنیته، ص ۲۴۰ .

در دنیای واقعی با این محدودیت‌ها و امکانات مواجه است.^۱

قداست مسجد با ساختمان است

با توجه به احکامی که خود ساختمان مسجد در فقه اسلامی دارد، معلوم می‌شود که خود ساختمان مسجد، جایگاهی خاص دارد. مسجد مجازی بخاطر نداشتن این مزیت نمی‌تواند مطلوب باشد.

راهبرد اساسی مسجد مجازی، رونق دادن به مسجد فیزیکی است. ولی آنچه که در پاسخ به سؤال لازم است تبیین گردد این است که چه چیزی را منشأ قداست مسجد بدانیم. اگر مجموعه مفهومی مسجد را دربردارنده دو چیز: یکی ساختمان و دیگری کارکردها بدانیم، آنچه بر این مسجد قداست بخشیده است انتساب آن به خداست. همچنان که علامه طباطبایی رحمه‌الله ذیل آیه ۳۶ سوره نور، علت رفعت مساجد را چنین می‌داند:

«علت رفعت این خانه‌ها همان **يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ** است.»^۲

پس اگر مسجدی کارکردی غیر از ذکر نام خدا را دارا باشد، شایسته است که تخریب گردد. رفعت و قداست مسجد ناشی از کارکرد الهی آن است. داستان مسجد ضرار گواهی محکم بر این ادعاست که مسجد بدون کارکرد الهی، نه تنها مطلوب نیست که مبعوض خدای متعال نیز هست.

وَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضَرَارًا وَ كُفْرًا وَ تَفْرِيْقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ اِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهُ مِنْ قَبْلُ وَ يَخْلِفُنَّ اِنْ اُرْدْنَا اِلَّا الْحُسْنٰى وَ اللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكَافِرُوْنَ.^۳

«و آنهایی که مسجدی اختیار کردند که مایه زیان و کفر و پراکندگی میان مؤمنان است، و [نیز] کمینگاهی است برای کسی که قبلاً با خدا و پیامبر او به جنگ برخاسته بود، و سخت سوگند یاد می‌کنند که جز نیکی قصدی نداشتیم. و [لی] خدا گواهی می‌دهد که آنان قطعاً دروغگو هستند.»^۴

داستان مسجد ضرار اشاره دارد که منافقان به بهانه‌ی افراد ناتوان و بیمار یا روزهای بارانی، در برابر مسجد قبا مسجدی ساختند که در واقع پایگاه تجمع خودشان بود، و از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله در آستانه‌ی عزیمت به جنگ تبوک، خواستند آنجا نماز بخواند و افتتاح کند. بعد از مراجعت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله از تبوک، آیه نازل شد و نیت شوم‌شان را برملا کرد. پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمان داد مسجد را آتش بزنند و ویران کنند و محل آن را زباله‌دان کنند.^۵ حرمت مسجد الحرام که فضیلتی چندین برابر نسبت به مساجد دیگر دارد، هم ناشی از کارکرد الهی آن است. آن روز که والی مکه، امام حسین علیه‌السلام را از این شهر بیرون کرد به این خیال که هر کس به مکه حمله کند، به

^۱ . www.iqna.ir/fa/news_detail.php?ProdID<301380

^۲ . موسوی همدانی، سیدمحمدباقر، ترجمه المیزان، ج ۱۵، ص ۱۷۵ .

^۳ . توبه: ۱۰۷ .

^۴ . فولادوند، محمد مهدی، ترجمه قرآن .

^۵ . قرآنی، محسن، تفسیر نور، ج ۵، ص ۱۴۳ .

حکومت او آسیبی نمی‌رسد، زیرا مکه شهری امن است! چیزی نگذشت که مکه را به منجنيق بستند. علامه فرزانه حضرت آیت‌الله جوادی آملی می‌نویسد:

«ابن زبیر امام زمان خویش یعنی حسین بن علی علیهما السلام را شناخت و در حق او یاری نکرد. وقتی که حجاج ثقفی مکه را با منجنيق ویران کرد، او به کعبه پناه برد. اما هرگز طیری از ابابیل به یاری او نیامدند. کوه ابوقبیس نیز حجرالاسود را گرامی نداشت. خلاصه این که دستی از غیب بیرون نیامد برای یاری کعبه. حجاج ثقفی، جایگاه کعبه را ویران، مطاف را منهدم و ارکان چهارگانه کعبه را خراب کرد. حجرالاسود را چنان سنگ‌های عادی به دور انداخت.»^۱

در آیات نخست سوره بلد می‌خوانیم:

لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ * وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ^۲.

«سوگند یاد می‌کنم به این شهر - مکه در حالی که تو به این شهر فرود آمده‌ای - تو در آن اقامت داری و زیست می‌کنی.»^۳

این آیه نشان می‌دهد که شرافت مکه بسبب شرافت و اهمیت آن کسی است که مقیم آن بود. یعنی رسول عزیز اسلام که مردم را به توحید پروردگار و اخلاص در عبادت خدا دعوت می‌کرد. این آیه بیان می‌کند که بزرگداشت مکه و سوگند به آن بخاطر پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله است که محل اقامت آن بزرگوار بود. کما این که مدینه را به این سبب طیبه می‌گویند که پیامبر خدا در حال حیات و ممات در آن بوده و هست.^۴

تفسیر نمونه با استدلال به این آیه، حرمت مکه را ناشی از وجود مقدس پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌داند. به بیان این کتاب تفسیری؛ محتوای آیه چنین است:

«این شهر به خاطر وجود پر فیض و پر برکت تو چنان عظمتی به خود گرفته که شایسته این سوگند شده است. و حقیقت همین است که ارزش سرزمین‌ها به ارزش انسان‌های مقیم در آن است.»^۵

^۱ . جوادی آملی، عبدالله، صهبای حج، صص ۱۰۴ و ۱۰۵ .

^۲ . بلد: ۱ - ۲ .

^۳ . مجتبی‌وی، سید جلال‌الدین، ترجمه قرآن .

^۴ . نجفی خمینی، محمدجواد، تفسیر آسان، ج ۱۸، ص ۲۸۴ .

^۵ . مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۲۷، ص ۸ .

ای کعبه را زمین قدوم تو صد شرف
بطحا ز نور طلعت تو یافته فروغ

وی مرده را از مقدم پاک تو صد صفا
یثرب ز خاک تو با رونق و نوا

تخریب برخی مساجد، منحصر در گذشته تاریخ اسلام نیست، بلکه طبق گنجینه روایی، حضرت مهدی (عج الله تعالی فرجه) نیز در عین گسترش برخی از مساجد بویژه مسجد کوفه،^۱ بعضی از مساجد را تخریب خواهد نمود.^۲ ابوبصیر از امام باقر علیه السلام نقل می کند: هنگامی که قائم (عج) ما قیام کند چهار مسجد از مساجد کوفه را ویران کند که بخاطر شادی به شهادت حسین علیه السلام ساخته شده بودند.^۳ تخریب این دست از مساجد بخاطر این است که به جای کارکرد الهی داشتن و تعظیم نمودن شهادت امام حسین علیه السلام، به شادی می پردازند.^۴ در گنجینه روایی برخی روایات تصریح بر این دارند که حتی آن حضرت، منابر را هم نابود می کنند.^۵ تخریب مسجد یا اقدام به ساخت مسجد نه یک کار متناقض و پارادوکس از امام است و نه کاری خلاف شرع. زیرا جدش امام علی علیه السلام نیز چنین کاری انجام داد.^۶ مرحوم صدوق رحمه الله طبق روایتی می گوید:

«امیر المؤمنین علیه السلام هنگام گذشتن از مسجدی که مناره اش بلند بود، دستور دادند تا آن را تخریب کنند».^۷
در برخی روایات شگفتی برخی صحابه ائمه علیهم السلام از تخریب مساجد توسط امام مهدی (عج) را می بینیم که اهل بیت علیهم السلام نیز با بیان سر تخریب، به ابهام زدایی از اذهان پرداخته اند. ابوهاشم جعفری می گوید: در خدمت امام حسن عسکری علیه السلام بودم که ایشان فرمود: هنگامی که قائم (عج) ما قیام کند دستور می دهد که مناره ها و مقصوره های مسجد ویران شود. با خود گفتم که چرا چنین کند؟ که امام جواب داد: چون این ها بدعت هایی است

۱. محمد بن احمد بن یحیی؛ عن محمد بن الحسین؛ عن محمد بن اسماعیل؛ عن صالح بن عقبه؛ عن عمرو بن ابی القدام؛ عن ابیه؛ عن حبه العرنی قال: خرج امیر المؤمنین علیه السلام الی الحیره فقال: لیتصلن هذا بهذا - و أوماً بیده الی الکوفه والحیره - حتی یباع الزراع فیما بینهما بدنانیر و لیبنین لحیره مسجداً له خمسماًه باب یصلی فیہ خلیفه القائم صلی الله علیه و آله لأن مسجد الکوفه لیضیق علیهم و لیصلین فیہ اثنا عشر اماماً عدلاً قلت یا امیر المؤمنین و یتسع مسجد الکوفه هذا الذی تصف الناس یومئذ؟ قال تبنی له اربع مساجد مسجد الکوفه اصغرها و هذا و مسجدان فی طرفی الکوفه من هذا الجانب و هذا الجانب - و أوماً بیده نحو نهر البصریین والغریین. امیر المؤمنین علی علیه السلام به حیره می رفت در حالی که با دستش به کوفه و حیره اشاره می کرد، فرمود: اینجا به آنجا وصل می شود بطوری که یک ذراع بین این دو مکان به دینار هایی فروخته می شود. مسجدی دارای پانصد باب در حیره ساخته می شود و جانشین حضرت قائم علیه السلام در آنجا نماز می گزارد. از آنجا که در مسجد کوفه دوازده امام عادل نماز می گزارند جا تنگ می شود. راوی می پرسد: آیا این مسجد کوفه همه آن جمعیتی را که به صف نماز می ایستند را جای می دهد؟ امام علیه السلام فرمود: آن زمان در کوفه چهار مسجد ساخته می شود که مسجد کوفه کوچکترین آنهاست. این و دو مسجد دیگر در این طرف و آن طرف. با دست مبارک اشاره فرمود به رودخانه صریین و غریین.

مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، علامه، بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۳۷۴، ح ۱۷۳ / طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن (شیخ)، نهجیب، ج ۳، ص ۲۵۴ - ۲۵۳

۲. دفتر مطالعات و پژوهش های مرکز رسیدگی به امور مساجد، نرمنگ مسجد، صص ۲۴۳ - ۲۴۷.

۳. مفید، محمد بن محمد بن نعمان شیخ، الارشاد، ص ۳۶۵ / قتال نیشابوری، محمد بن حسن، روضة الواعظین، ج ۲، ص ۲۴۶.

۴. جهانگیری سپهرودی، یحیی، مقاله «مساجد و مهدویت با رویکرد مساجد در عصر ظهور»، سایت تبیان زنجان، لینک مستقیم:

www.tebyan-zn.ir/shaban/subp.aspx?id=۱۲۸۰

۵. طبرسی، ابو علی فضل بن حسن، اعلام الوری، ص ۳۵۵.

۶. همان.

۷. صدوق شیخ، محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۱۵۵.

که هیچ امام یا پیامبری آن را مرسوم نکرده است.^۱

لحن گلابیه آمیز امیرالمؤمنین علیه السلام در نهج البلاغه از مساجد آخرالزمان، نه بخاطر ساختمان مسجد، که به خاطر کارکردهای آن است.

«يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لَا يَبْقَى فِيهِمْ مِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا رَسْمُهُ وَمِنَ الْأَعْسَامِ إِلَّا اسْمُهُ وَمَسَاجِدُهُمْ يَوْمَئِذٍ عَامِرَةٌ مِنَ الْبِنَاءِ خَرَابٌ مِنَ الْهُدَى سَكَّانَهَا وَعَمَارُهَا شُرَّ أَهْلِ الْأَرْضِ مِنْهُمْ تَخْرُجُ الْفِتْنَةُ وَإِيَّاهُمْ تَأْوِي الْخَطِيئَةُ يَرُدُّونَ مَنْ شَدَّ عَنْهَا فِيهَا وَيَسُوقُونَ مَنْ تَأَخَّرَ عَنْهَا إِلَيْهَا يَقُولُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ فَبِي حَلَفْتُ لَا أَبْعَثَنَّ عَلَى أَوْلِيكَ فِتْنَةً تَتْرُكُ الْحَلِيمَ فِيهَا حَيْرَانَ وَقَدْ فَعَلَ وَنَحْنُ نَسْتَقِيلُ اللَّهَ عَثْرَةَ الْعَقْلَةِ»^۲.

«مردم را روزگاری رسد که در آن از قرآن جز نشانند نماند و از اسلام جز نام آن. در آن روزگار بنای مسجدهای آنان از بنیان آبادان است و از رستگاری ویران. ساکنان و سازندگان آن مسجدها بدترین مردم زمین اند، فتنه از آنان خیزد و خطا به آنان درآورد. آن که از فتنه به کنار ماند بدان بازش گرداند، و آن که از آن پس افتد به سویش برانند. خدای تعالی فرماید: به خود سوگند، بر آنان فتنه ای بگمارم که بردبار در آن سرگردان ماند و چنین کرده است، و ما از خدا می خواهیم از لغزش غفلت درگذرد»^۳.

با تبیین جایگاه مسجد مجازی و مسجد فیزیکی و نحوه تعامل این دو، روشن شد که مسجد مجازی نه رقیب که رفیق مسجد واقعی در نشر آموزه های اسلامی خواهد بود. برای گسترش معارف دینی باید هم مسجد فیزیکی و هم مسجد مجازی ساخته شود و منع از ساخت هر دو، ناصواب به نظر می رسد.

^۱ طبرسی، ابوعلی فضل بن حسن، إعلام الوری، ص ۳۳۵ / مازندرانی، محمد بن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، ج ۴، ص ۴۲۷ / اربلی، علی بن عیسی ابوالحسن، کشف النعمه، ج ۳، ص ۲۰۸ / مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، (علامه)، بحار الانوار، ج ۵۰، ص ۲۱۵ و ج ۵۲، ص ۲۲۳.

^۲ نهج البلاغه فیض الاسلام، قصار ۳۶۱، ص ۱۲۵۸.

^۳ شهیدی، سید جعفر، ترجمه نهج البلاغه.

فصل سوم

تعریف «مسجد مجازی»

در این فصل برآنیم منظور خود از مسجد مجازی را بیان کنیم. مسجد مجازی از دو واژه «مسجد» و «مجازی» ترکیب یافته است.

شناخت واژه مسجد

مسجد در اصل، اسم مکان از فعل (سجد یسجد) است که به معنی جایگاه سجده و محلّ عبادت می‌باشد و از آن قاعده معروف، مستثنی است. زیرا قاعده اسم مکان و زمان، از فعل ثلاثی مجرد، در صورتی که عین مضارع آن مضموم یا مفتوح باشد، (مفعل) به فتح عین است، مانند مشعر و مشهد. و اگر عین مضارع آن مکسور باشد، (مفعل) به کسر است مانند مجلس و منزل. اما برخی معتقدند چون لفظ مسجد جزو یازده اسم زمان و مکانی

است که از قاعده فوق پیروی نمی‌کند.^۱ یازده فعل در زبان عربی اسم زمان و مکانشان برخلاف این قاعده آمده است، که بر وزن (مفعل) به کسر عین می‌باشد که یکی از آنها کلمه مسجد است. اما واژه‌شناسان و لغویون بزرگی همچون فراء برآند که مسجد به فتح عین نیز جایز است اگرچه با این تلفظ تاکنون استعمال نشده است.^۲ و به گفته سیبویه هرگاه «فعل و عمل» در این واژه موردنظر باشد آن را طبق قیاس، یعنی (مسجد) به فتح جیم باید به کار برد.^۳

برخی گفته‌اند: واژه مسجد عربی شده «مزگت» فارسی است که به همان معنا در قدیم به کار می‌رفته است. طبق نوشته مرحوم دهخدا، به باور زبان‌شناسان واژه مسجد عربی خود دگرگون شده همین واژه فارسی است. مزگت واژه‌ای فارسی به معنی مسجد است. زبان عربی پس از به وام گرفتن واژه مزگت و تبدیل آن به مسجد، از آن واژه ریشه «سجد» را اخذ کرده و آن را صرف نمود. هنوز برخی از مسجدهای کهن ایران با نام مزگت نامیده می‌شود مانند «اسپی مزگت» (مسجد سپید) در گیلان «دزگامزگت» مازندران و مزگت طوبی خانم در کردستان.^۴

در ادبیات پارسی نیز این واژه برای مسجد استعمال شده است.

^۱ . فراهنتی، عباسعلی، مسجد و تأثیرات علمی و اجتماعی آن در جامعه اسلامی، از آغاز تا پایان حکومت اموی، ص ۳۲ .

^۲ . طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، ج ۳، ص ۶۵ .

^۳ . الخوزی، سعید، اقرب الموارد فی فصیح العربیة والشوارد، ص ۴۹۵ .

^۴ . دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا، واژه مزگت.

بیست رهگذر دیو و بیخ کفر بکند
بجای بتکده بنهاد مزگت و منبر^{۹۴}

^{۹۴} . عنصری.

ای برادر می ندانم تا چت استکت وطن گه دیر و
گاهی مزگت است^{۹۵}

^{۹۵} . شیخ روزبهان.

در تعریف لغوی مسجد در معاجم و فرهنگ‌های لغت، تعابیر گوناگونی جلب نظر می‌کند که در واقع، تمامی آنها به یک معنی بازگشت می‌کند که از آن جمله است گفته زجاج در تعریف مسجد «كُلُّ مَوْضِعٍ يُتَعَبَّدُ فِيهِ فَهُوَ مَسْجِدٌ»^۱ و ابن اعرابی گفته است «مسجد بفتح الجیم، محراب البیوت و مصل الجماعات»^۲ و در مفردات راغب اصفهانی آمده است: «المسجد مَوْضِعُ الصَّلَاةِ اِعْتِبَارًا بِالسُّجُودِ»^۳.

با این ترتیب، مسجد که در زبان عربی، اسم مکان مشتق از ریشه ثلاثی مجرد «سجد» است، در زبان فارسی به معنی جایگاه نماز و محلّ عبادت به کار رفته است و در این که چرا کلمه مسجد برای مکان عبادت و محلّ نماز استعمال شده است، گفته‌اند: از آنجا که سجود، شریف‌ترین و مهم‌ترین ارکان نماز است و در آن بیش از دیگر افعال نماز، انسان به خدا نزدیک می‌شود، لذا اسم مکان را از این فعل، اتخاذ و بر محلّ عبادت و نماز اطلاق کرده‌اند.^۴

در اصطلاح، مسجد، عبادتگاه خاص مسلمانان است، ولی در قرآن کریم بر معابد ملل سابق نیز اطلاق شده است. مانند لفظ مسجد در این آیه شریفه:

قَالَ الَّذِينَ عَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا.^۵

«آنان که به معجزه و داستان اصحاب کهف برخوردند گفتند: به یادگار آنان، بالای غارشان مسجدی می‌سازیم».

در جای دیگر نیز قرآن کریم، از معبد اهل کتاب به عنوان مسجد یاد کرده است:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ.^۶

باید توجه داشت که به هنگام نزول قرآن، مسجد الاقصی از معابد اهل کتاب بوده است.

اما در اصطلاح شرعی، مسجد به مکان معین و موقوف برای نماز اطلاق شده است. چنان که در متون فقهی در این باب آمده است:

«الْمُرَادُ بِالْمَسْجِدِ الْمَكَانُ الْمَوْقُوفُ عَلَى كَافَّةِ الْمُسْلِمِينَ لِلصَّلَاةِ».^۷

^۱ . زبیدی، محمد مرتضی، تاج العروس، ج ۲، ص ۳۷۱.

^۲ . همان.

^۳ . راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسن بن محمد، مفردات الالفاظ القرآن، ص ۲۷۱.

^۴ . زرکشی ابو عبدالله بدرالدین، محمد بن عبدالله، اعلام الساجد باحكام المساجد، ص ۱۸.

^۵ . كهف: ۲۱.

^۶ . اسراء: ۱.

^۷ . نجفی، محمدحسن، جواهرالکلام فی شرح الشرائع الاسلام، ج ۱۴، ص ۶۱.

گذشته از واژه مسجد، گاه کلمه جامع را نیز بر این مکان اطلاق کرده‌اند که در ریشه‌یابی تاریخی این کلمه باید گفت: لفظ جامع در واقع، صفت است برای مسجد بزرگی که در آن نماز جمعه برپا می‌شده است. به نظر می‌رسد که این واژه، نخستین بار توسط خلیفه دوم، هنگامی که دستور بنای مساجد جامع جهت برگزاری نماز جمعه به والیان و استانداران شهرهای اسلامی را صادر کرد، استعمال شد. بنا به روایات تاریخی، عمر طی بخش نامه‌ای از کارگزاران خود در سرزمین‌های فتح شده و دیگر شهرهای نو بنیاد خواست مسجدی مخصوص نماز جمعه و مساجد دیگری برای برگزاری نمازهای یومیه در میان قبایل بنا نهند و هنگامی که روز جمعه فرا رسید مردم در مسجد الجامعه برای ادای نماز جمعه گرد هم آیند.^۱

بنابراین، اصطلاح مسجد الجماعه و دستور اتخاذ چنین مسجدی جهت اقامه نماز جمعه ابتدا از سوی عمر صورت گرفت ولی به گفته برخی از مورخان، مردم خود، این اصطلاح را از آغاز به کار گرفتند و به مساجدی که محل اقامه نماز جمعه بود، مسجد جامع یا جامع، اطلاق کردند و به تدریج که حکومت اسلامی گسترش و شمار مسلمانان افزایش یافت، شمار مساجد نیز در سرزمین‌های اسلامی رو به فزونی گذاشت. همچنین الفاظی که برای مکان‌های عبادت استعمال می‌شد، بیشتر شد به طوری که با گذشت زمان، به هر مسجدی که در آن نماز خوانده می‌شد، جامع یا مساجد جامع گفتند.^۲

مسجد در قرآن کریم

واژه مسجد جمعا ۲۸ بار در قرآن کریم ذکر شده که در ۲۲ مورد به صورت مفرد^۳ و در ۶ مورد دیگر به صورت جمع آمده است.^۴ در مجموعه آیاتی که در آنها از مسجد یاد شده است، در برخی، از اهمیت مسجد و جایگاه رفیع آن در اسلام سخن به میان آمده و در بعضی دیگر پاره‌ای از احکام مسجد بیان شده و در بعضی به مسجد الحرام و احکام و خواص آن، مسجد الاقصی و نیز مسجد اصحاب کهف اشاراتی شده است.

جایگاه مساجد در گنجینه متون روایی

در متون اسلامی، روایات فراوانی از پیشوایان گرامی ما در باب اهمیت مساجد و جایگاه رفیع آن، احترام نهادن به مساجد، آباد نگاه داشتن مساجد به حضور یافتن در آنها برای ادای نماز، فراگیری دانش و کارهایی نظیر آن و... جلب نظر می‌کند که اینک به نمونه‌هایی چند از آنها اشاره می‌کنیم.

^۱ . سیوطی جلال الدین، عبدالرحمن بن کمال ابی بکر، حسن المحاضره، ج ۲، ص ۱۴۹ .

^۲ . عبدالوهاب، حسن، تاریخ المساجد الأثریة، ص ۸ .

^۳ . بقره: ۱۴۵، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۹۱، ۱۹۶، ۲۱۷، مانده: ۲ / اعراف: ۲۹، ۳۱ / انفال: آیه ۳۴ / توبه: ۷ / اسراء: ۱ / کهف: ۲۱ / حج: ۲۵ / عنکبوت: ۶۷ / فتح: ۲۵، ۲۷ .

^۴ . بقره: ۱۱۴، ۱۸۷ / توبه: ۱۷، ۱۸ / حج: ۴۰ / جن: ۱۸ .

از منظر نبی مکرم اسلام صلی الله علیه وآله مساجد خانه‌های خدا در روی زمین هستند.^۱ مساجد جایگاه انبیاء،^۲ خانه پرهیزگاران^۳ و محبوب‌ترین مکان‌هاست.^۴ از این روست که امام صادق علیه السلام کسی را که در تکریم و تعظیم مسجد نکوشد را «ملعون» می‌خواند.^۵ و همان حضرت حتی خود را در جرگه موظفین و مکلفین به تکلیف اعتلای جایگاه مسجد قرار می‌دهد.^۶

شناخت واژه مجازی

امروزه با گسترش فضای سایبر، در محیط اینترنت، شهر، دانشگاه، بیمارستان، پلیس و... فراهم است. به چیزهای موجود در فضای اینترنتی پسوند «الکترونیکی» یا «مجازی» داده می‌شود مثل شهر مجازی یا شهر الکترونیکی، دانشگاه مجازی، پلیس الکترونیک و... در زبان انگلیسی با اضافه کردن پیشوند «E» و «VIRTUAL» مانند E-VIRTUAL UNIVERSITY, POLICE و... اماکن و همه چیزهای موجود در فضای سایبر معرفی می‌شود.

تعریف معبد یا مسجد مجازی

معبد مجازی عبارتست از وجود همه ساز و کارهای یک معبد واقعی در فضای مجاز اعم از اینترنت و بازی‌های رایانه‌ای. البته ادیان دیگر به خاطر عدم انضباط شریعتی، در این مورد خیلی باز عمل نموده و لذا معبد مجازی هیچ فرقی با معبد واقعی ندارد. لیک مسجد به خاطر حایز بودن برخی شاخص‌ها مثل امکان اقامه نماز در آن و ضرورت

^۱ از پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله روایت شده که خداوند فرمود: «أَلَا إِنَّ بُيُوتِي فِي الْأَرْضِ الْمَسَاجِدِ، تُضِيءُ لَأَهْلِ السَّمَاءِ كَمَا تُضِيءُ الْأَرْضُ لَأَهْلِ الْأَرْضِ...». مساجد خانه‌های من در زمین می‌باشند، و همان‌گونه که ستارگان برای اهل زمین می‌درخشند، مساجد نیز برای فرشتگان و اهل آسمان نور افشانی می‌کنند. نوری طبرسی، حسین محدث، مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۱۳.

^۲ رسول گرامی اسلام صلی الله علیه وآله فرمود: «الْمَسَاجِدُ مَجَالِسُ الْأَنْبِيَاءِ». مساجد جایگاه پیامبران خداست. نوری طبرسی، حسین محدث، مستدرک الوسائل، ج ۳، صص ۳۵۹ - ۳۶۳.

^۳ رسول گرامی اسلام صلی الله علیه وآله فرمود: «الْمَسَاجِدُ بُيُوتُ الْمُتَّقِينَ، وَمَنْ كَانَتْ الْمَسَاجِدُ بَيْتَهُ ضَمِنَ اللَّهُ لَهُ بِالرُّوحِ وَالرَّأْحَةِ وَالْجَوَازِ عَلَى الصِّرَاطِ» و مساجد خانه پرهیزکاران است، و کسی که مسجد خانه‌اش باشد، خداوند او را از آسایش روحی خاصی برخوردار می‌سازد و عبور از صراط را برای او تضمین می‌کند. نوری طبرسی، حسین محدث، مستدرک الوسائل، ج ۳، صص ۳۵۹ - ۳۶۳.

^۴ همچنین از آن حضرت علیه السلام است که: «خَيْرُ الْبُقَاعِ الْمَسَاجِدُ». نوری طبرسی، حسین محدث، مستدرک الوسائل، ج ۳، صص ۵۵۴ - ۵۵۹.

^۵ امام صادق علیه السلام خطاب به یونس بن یعقوب: «مَلْعُونٌ مَلْعُونٌ مَنْ لَمْ يُوقِرِ الْمَسْجِدَ، أُنْدَرِي يَا يُونُسَ لِمَ عَظَّمَ اللَّهُ تَعَالَى حَقَّ الْمَسَاجِدِ وَأَنْزَلَ هَذِهِ الْآيَةَ وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا كَانَتْ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى إِذَا دَخَلُوا كَنَائِسَهُمْ أَشْرَكُوا بِاللَّهِ تَعَالَى، فَأَمَرَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ نَبِيَّهُ أَنْ يُوحِّدَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهَا وَيَعْبُدَهُ». از رحمت خداوند به دور است کسی که مسجد را گرامی ندارد و بدان احترام ننهد؛ ای یونس آیا می‌دانی چرا خداوند مساجد را بزرگ داشته و این آیه را نازل فرموده است؟ «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا» زیرا یهود و نصاری هنگامی که داخل معابد و کلیساهای خود می‌شدند به خداوند شکر می‌ورزیدند؛ پس خداوند سبحان پیامبرش را فرمود که در مساجد، خداوند را به یگانگی بخوانند؛ و تنها او را پرستش کنند. عاملی، محمد بن الحسن شیخ حر، وسائل الشیعة، ج ۱۶، ص ۲۸۰ / نوری طبرسی، حسین (محدث)، مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۴۳۵ / مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، (علامه)، بحار الأنوار، ج ۷۳، ص ۳۵۴ و ج ۸۰، ص ۳۶۱ / کراچکی طرابلسی، محمد بن علی بن عثمان (ابوالفتح)، کنز الفوائد، ج ۱، ص ۱۴۹.

^۶ از امام صادق علیه السلام: «إِنَّمَا أَمْرُنَا بِتَعْظِيمِ الْمَسَاجِدِ لِأَنَّهَا بُيُوتُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ». سبب این که خداوند ما را به بزرگداشت و تجلیل از مساجد امر کرده، این است که مساجد خانه‌های خدا در روی زمین هستند. عاملی، محمد بن الحسن شیخ حر، وسائل الشیعة، ج ۳، ص ۵۵۶.

اقامت با طهارت در آن و... با معابد ادیان دیگر فرق دارد. از این روی امکان تهیه همه ابزارهای نیایشی در فضای مجازی، قدری قابل تأمل است!! در هر حال مسجد مجازی می‌تواند آن بخش از کارکردهای مسجد را که امکان عرضه در عرصه سایبر دارد را فراهم آورد.

نکته

با توجه به رشد تکنولوژی رایانه و اینترنت تا بیست سال دیگر این امکان وجود خواهد داشت که با استفاده از کلاه‌ها و عینک‌های مخصوص می‌توان از نقطه‌ای به نقطه دیگر سفر کرد و احساس واقعی را در یک محیط جدید تجربه نمود.

مثلاً این امکان وجود دارد که با قرار دادن عینک مجازی بر چشم، وارد صحن کعبه شد و هفت بار طواف کرد و تمام عملیات لازم برای یک حج کامل را به صورت مجازی انجام داد. همچنین رایانه و امکانات مجازی به انسان این فرصت را می‌دهد تا حتی جمعیت دور خانه خدا را به دلخواه زائر انتخاب نماید که در آن صورت در میان جمعیت بیشتری قرار می‌گیرد و حتی می‌تواند حالت خسته شدن و عرق ریختن را به گونه طبیعی داشته باشد، که این تا زمانی که عینک مجازی را بر چشم دارد، امکان‌پذیر است.

این افراد احساس می‌کنند صد درصد در محیط واقعی خانه خدا قرار دارند و هرگز احساس فضای مصنوعی نخواهند داشت و با برداشتن عینک یا کلاه به حالت اولیه و به محیط واقعی باز می‌گردند. ما از هم‌اکنون باید آمادگی لازم برای استفاده مناسب از این گونه فناوری‌ها را متناسب با نیازهای خود و ارزش‌های فرهنگی و اخلاقی و دینی داشته باشیم تا غافلگیر نشویم و باید به این نکته توجه کنیم که واقعیت‌ها چه ما بخواهیم و چه نخواهیم وجود داشته‌اند و به وجود خواهند آمد.

مزایای مسجد مجازی

اینک جهت تبیین بایستگی توجه به مساجد مجازی و توصیف نحوه کارکرد آن، به برخی مزایای مسجد مجازی اشاره می‌کنیم.

۱- محدودیت زمانی و مکانی ندارد

جهان فیزیکی با محدودیت‌های مکانی و زمانی روبروست و مساجد هم از این قانون مستثنا نیستند. حقیقت آن است محدودیت مساجد از نظر مکانی، عبارتست از عدم گسترش و پراکنش مناسب مساجد. حقیقت آن است که این مأمین مسلمان و رسانه دینی، در همه اماکن مورد نیاز در دسترس نیست.^۱ هر چند احتمال دارد دیدگاه سنتی گرا با این مقوله آشتی نداشته باشد ولی با همین مسجد مجازی می‌توان بیماران

^۱ . برای مشاهده آمار در این باره به ص ۱۱۷ مراجعه فرمایید.

و... که توان حضور در مسجد فیزیکی ندارند را در مسجد مجازی بهره‌مند ساخت. بالاخره یادمان باشد که جذب کردن نسبی بهتر از نیامدن هرگز برای جوانان به مسجد است.

۲- تعاملی

به ظاهر میان تبلیغ دین در فضای مجازی و دنیای واقعی، تفاوت در محتوا نیست، بلکه تفاوت در ابزار است؛ تبلیغ دین در فضای مجازی محدودیت‌ها و امکاناتی دارد؛ همان‌گونه که تبلیغ در دنیای واقعی با این محدودیت‌ها و امکانات مواجه است.^۱ به‌عنوان مثال مخاطبان رسانه سنتی تلویزیون، مناسک مذهبی را می‌بینند ولی در اینترنت قادر به انجام آن هم هستند. اجرای مراسم و مناسک مذهبی در فضای واقعی لذت بیشتری دارد، اما اینترنت به کمک ویدئو کم‌ها و مانند آن، این امکان را فراهم کرده است که از طریق آن حتی زیارت کرد و احساس انجام مناسک دینی در افراد ایجاد نمود. در حالی که تلویزیون نمی‌تواند چنین امکانی را در اختیار ما قرار دهد و تنها نقش روایت‌گری دارد.^۲

از این روی به باور برخی^۳ اینترنت از سایر رسانه‌ها تفاوتی اساسی دارد. به زعم ایشان، اینترنت، یک رسانه نیست بلکه فضایی رسانه‌ای است. در واقع ما هم در اینترنت و هم با اینترنت زندگی می‌کنیم.

۳- تولید انبوه

به‌طور تقریبی هر سه ماه یک بار توسعه وب، دو برابر می‌شود. اما این رشد روزافزون، کاملاً نابرابر توزیع شده است. در حالی که آمریکا و کانادا ۶۳٪، اروپا ۲۲/۴٪ و استرالیا، ژاپن و نیوزیلند ۶/۴٪ از کامپیوترهای متصل به اینترنت را در اختیار دارند، بقیه کشورهای آسیایی و آفریقایی تنها ۵/۹٪ از این کامپیوترها را در خود جای داده‌اند. ۸۳٪ کاربران اینترنت در آمریکا، ۶٪ در اروپا، ۳٪ در اقیانوسیه و ۸٪ در بقیه قاره‌های دنیا قرار دارند. نگاهی به وضعیت و موقعیت زبان‌های مختلف در اینترنت میزان سلطه زبان‌های غربی را نشان می‌دهد. در میان کسانی که از اینترنت استفاده می‌کنند، ۵۱/۳٪ به انگلیسی سخن می‌گویند و عرب‌زبانان کمتر از ۱٪ استفاده‌کنندگان را تشکیل می‌دهند.^۴

بیش از ۸۰ درصد کل اطلاعاتی که در بیش از ۱۰۰ میلیون رایانه سرتاسر جهان ذخیره شده به زبان انگلیسی است. این در حالی است که کمتر از ۵٪ اطلاعات موجود در فضای وب، در باره دین است.^۵ مسجد مجازی می‌تواند خلأ

۱ . www.iqna.ir/fa/news_detail.php?ProdID=301380

۲ . همایش آسیب‌شناسی فرهنگ عاشورا در رسانه‌های مجازی، دکتر مسعود کوثری، مدیر گروه ارتباطات دانشگاه تهران.

۳ . www.ictfarajoo.com/Default.aspx?TabId=62&atId=74

۴ . دکتر مسعود کوثری، مدیر گروه ارتباطات دانشگاه تهران.

۵ . آشنا، حسام‌الدین، مقاله «اینترنت و امنیت فرهنگی - سیاسی» ص ۲۲۳ .

۶ . جمشیدی، احمد، مقاله «اینترنت، قاره ششم»، ص ۴۱ .

نیاز به معنویت و دین را در محیط سایبر پر نماید و عرصه اینترنت را نیز اخلاقی و ارزشی نماید. در آن صورت اینترنت دیگر تهدید نخواهد بود. بلکه همه خانواده‌ها از حضور فرزندان خود در این محیط، احساس رضایت نیز خواهند نمود. یادمان باشد خواه و ناخواه، این غول رسانه‌ای به درون خانه‌های ما نفوذ کرده است، به جای منع، می‌توان این را مدیریت نمود و بلکه از این ابزار بر علیه دشمن بهره برد. دشمن با این ابزار درصدد ریودن اندیشه جوان اسلامی و ایرانی است با دینی کردن آن می‌توان گستره انبوهی از جوانان غیر دینی را با آموزه‌های اسلامی، آشنا ساخت.

۴ - پرسش صریح

اگر انسان طالب شهرت است این تنها یک روی سکه از حیات انسانی است. پاره دیگر از زندگی انسانی، گرایش به انزواگزینی دارد. در این بخش انسان دوست ندارد که همه از اسرار او با خبر باشند. از این روست که برخی سؤالات در ذهن انسانی هست که بی‌پاسخ است، نه از آن جهت که پاسخی ندارد بلکه از آن جهت که پرسشگر آن را جزو اسرار خود دانسته و با پرسیدن آن سؤال، گویی پاره‌ای از خلوت خود را برملا کرده است. امروزه برخی بین «سؤال» و «مسئله» فرقی مطرح می‌کنند، که دقیقاً به این بحث برمی‌گردد. زیرا طرف درون خود با «مسئله» ای درگیر است لیک اگر آن را بپرسد، بخشی از اسرار او فاش خواهد شد لذا آن را در قالب «سؤال» که قدری نامرتبط با «مسئله» اش است، می‌پرسد. این نحو پرسیدن، نمی‌تواند پاسخی مناسبی به «مسئله» جوانان باشد. مسجد مجازی، بهترین فضا برای طرح خود «مسئله» نه «سؤال» است. تا طرف مستقیماً با «مسئله» خود درگیر شود و پاسخی کاملاً مرتبط با «مسئله» خود دریافت دارد. بی‌آنکه حتی بخش کوچکی از اسرار او فاش گردد. یکی از ویژگی‌های اصلی فضای مجازی، ایجاد محیطی برای مطرح کردن سؤال‌های ناگفتنی در دنیای واقعی است. جوانان گاهی برای پرسیدن برخی سؤال‌ها به صورت چهره به چهره، حیا پیشه می‌کنند. بنابراین فضای مجازی این امکان را می‌دهد که درد و دل‌های ناگفتنی، گفتنی شود.

فصل چهارم

واقعیت تلخ

در این بخش برآنیم وضعیت فعلی مساجد را کاویده و آنگاه جهت درک وظایف خود نسبت به این کانون نیایش و ستایش الهی در متون دینی سری بزنیم. حقیقت آن است که همگان نسبت به این نهاد مذهبی، تکالیفی بردوش دارند. این حقیقت در روزگار فعلی - بخاطر کاهش اقبال به مساجد - به یک بایسته جدی تبدیل شده است. اینک به چند مورد از وظایف ما نسبت به مساجد اشاره می‌کنیم:

موظف به عمران مساجد

در آیات قرآنی، ما مأمور به عمران مسجد شده‌ایم:

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ

يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ^۱.

کلمه «يعمر» در لغت به معنای اقامت و ملازمت بکار رفته است. هر چند عده‌ای عمارت مسجد را منحصر در بعد فیزیکی آن نموده‌اند ولی بعضی آن را اعم از عمران ظاهری و ساختمانی دانسته و حتی برخی عمران را به عمارت معنوی تفسیر کرده‌اند.

«بعضی از مفسران تنها یکی از این دو قسمت را در تفسیر «عمران مساجد» در آیه فوق انتخاب کرده‌اند در حالی که مفهوم این کلمه یک مفهوم وسیع است، و همه این امور را شامل می‌شود»^۲.
همچنان که میباید در تعریف عمران می‌نویسد:

«عمارَةُ المسجد دخوله و التعمود فيه، وقيل - عمارته رفع بنائه و اصلاح ما استرّم منه، وقيل - عمارته التعمد فيه والصلاة و الطواف»^۳.

«آبادی مسجد، وارد شدن و نشستن در آن است و به قولی بالا بردن بنای مسجد و نیکو کردن آن و به قولی دیگر، عمارت مسجد نماز خواندن و طواف در آن است».

برخی مفسرین آورده‌اند که عمارت مسجد، تنها ساخت مسجد نیست. بلکه «عمارت هر چیزی نسبت به آن فایده و نتیجه‌ای است که بایستی مترتب بر آن گردد و خرابی مسجد که در قرآن اشاره بدان شده، نیز بلحاظ عدم ترتب همان فایده است»^۴. لذا خرابی مسجد تنها با بیل و کلنگ نیست، بلکه هر برنامه‌ای که از رونق مسجد بکاهد، تلاش در خرابی آن است.^۵

از مصادیق عمران مساجد، عادت دهی به مردم برای حضور در مساجد است. مسجد مجازی در این فرهنگ‌سازی نقش بسزایی دارد. در حدیث شریفی از رسول الله صلی الله علیه و آله ذیل این آیه نقل شده که حضرت، عمران را به حضور پی‌درپی و عادت شدن الگویی رفتن به مسجد در بین مردم، تفسیر نموده‌اند:

«إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَتَعَادُ الْمَسْجِدَ أَوْ يَتَغَاهَدُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا عَلَيْهِ بِالْإِيمَانِ»^۶.

«هرگاه کسی را دیدید که پیوسته به مسجد رفت و آمد می‌کند، به ایمان وی گواهی دهید».

سپس رسول الله صلی الله علیه و آله این آیه را تلاوت فرمود:

^۱ . توبه: ۱۸ . «مساجد خدا را تنها کسی آباد می‌کند که ایمان به خدا و روز قیامت آورده، و نماز را برپا دارد و زکات را بپردازد و جز از خدا نترسد امید است چنین گروهی از هدایت یافتگان باشند».

^۲ . مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۳۱۶ .

^۳ . میبیدی، احمد بن ابی‌سعد ابوالفضل رشیدالدین، کشف الأسرار وعده الأبرار، ج ۴، ص ۱۰۳ .

^۴ . امین، نصرت بیگم، مخزن العرفان در تفسیر قرآن، ج ۲، ص ۴۵ .

^۵ . قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۱، ص ۱۸۶ .

^۶ . در کتاب مستدرک الوسائل چنین آمده است: «قَالَ تَرَاهُ أُمَّتِي الْجُلُوسُ فِي الْمَسَاجِدِ وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَتَعَادُ الْمَسَاجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ لِأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ» نوری طبرسی، حسین محدث، مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۲ .

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنِ آمَنَ بِاللَّهِ.^۱

رهبر معظم انقلاب در باره عمران مساجد می فرماید:

«عمران مسجد، فقط عمران ظاهری و پرداختن به در و دیوار نیست. عمران معنوی مسجد، بیشتر از عمران ظاهری اهمیت دارد».^۲

مسئول به رفع مساجد

ترفعی جای، و جایگاه مسجد در قرآن مشهود است.

فِي بُيُوتِ الَّذِينَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْأَصْوَالِ.^۳

در خانه‌هایی که خدا رخصت داده که [قدر و منزلت] آنها رفعت یابد و نامش در آنها یاد شود. در آن [خانه]ها هر بامداد و شامگاه او را نیایش می کنند.^۴

علامه طباطبایی قدس سره در تفسیر معنای رفع می فرماید:

«مراد از «رفع بیوت»، رفع قدر و منزلت و تعظیم آنهاست و چون عظمت و علو خاص خدای تعالی است و احدی شریک او نیست، مگر آنکه باز منتسب به او باشد که به مقدار انتسابش به او، از آن بهره مند می شود، پس اذن خدا به اینکه این بیوت رفیع المقام باشند به خاطر این است که این بیوت منتسب به خود اویند. از اینجا معلوم می گردد که علت رفعت این خانه‌ها همان «يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُهُ» است، یعنی همین است که در آن بیوت نام خدا برده می شود. و چون از سیاق برمی آید که این ذکر نام خدا استمراری است، و یا حداقل آماده آن هست، لذا برگشت معنا به این می شود که اهل این خانه‌ها همواره نام خدا را می برند، و در نتیجه قدر و منزلت آن خانه‌ها بزرگ و رفیع می شود».^۵

طبرسی رحمه الله نیز در مجمع البیان، می نویسد:

«مقصود از رفع بیوت انبیاء، تعظیم و پاک کردن آنها از آلودگی هاست و مقصود از تطهیر پاک کردن از معصیت هاست. برخی گفته اند: مقصود این است که در این خانه‌ها رفع حوائج بسوی خدا شود».^۶

میبدی با تمسک به حدیثی منقول از ابن عباس که در ذیل این آیه آمده:

^۱ . رشیدرضا، محمد، تفسیر المنار، ج ۱، ص ۲۱۴ .

^۲ . فرازی از بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با شرکت کنندگان داخلی و خارجی سومین همایش جهانی مساجد، فروع مسجد، ۳، ص ۲۳ .

^۳ . نور: ۳۶ .

^۴ . فولادوند، محمد مهدی، ترجمه قرآن .

^۵ . موسوی همدانی، سید محمد باقر، ترجمه المیزان، ج ۱۵، ص ۱۷۵ .

^۶ . طبرسی، ابو علی فضل بن حسن رضی الدین، ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۷، ص ۱۱۴ .

المساجد بیوت الله فی الارض^۱

«مساجد، خانه‌های خدا در زمین هستند».

در تفسیر کلمه رفع چنین می‌نویسد:

«این رفع اقدارست نه رفع ابنیه از بهر آنکه در شرع دیوار مسجد بلند کردن و بالا دادن مکروه است، و فی الخبر امرنا ان نبنی المساجد جمًا، و رفع اقدار آنست که بزرگ دارند و سخن بیهوده در آن نگویند و جز از نام خدا در آن نبرند»^۲.

صاحب تفسیرالمیزان در اثبات اینکه مراد از «بیوت»، مساجدند چنین می‌گوید:
«از مصادیق یقینی این بیوت مساجد است که آماده هستند تا ذکر خدا در آنها گفته شود، و صرفاً برای این کار ساخته شده‌اند، هم چنان که فرمود: «و مساجد یدکر فیها اسم الله کثیرا»^۳ مساجدی که نام خدا در آنها بسیار برده می‌شود»^۴.

ز مخشری نیز بر این عقیده می‌باشد.^۵

مبارزه با تخریب مساجد

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ^۶

«ستمکارتر از آن کس که از ذکر نام خدا در مساجد جلوگیری کند و در ویرانی مساجد بکوشد کیست؟ آنان جز با ترس و لرز وارد مساجد نمی‌شوند برای آنان در دنیا ذلت و خواری و در آخرت عذابی بزرگ آماده است»^۷.
نویسندگان تفسیر نمونه معتقدند که:

«مفهوم آیه فوق، مفهومی وسیع و گسترده است و به زمان و مکان معینی محدود نمی‌شود، همانند سایر آیاتی که در شرائط خاصی نازل گردیده، اما حکم آن در همه قرون و اعصار، ثابت است. بنابراین، هر کس و هر گروه به

^۱ . میبیدی، احمد بن ابی‌سعد ابوالفضل رشیدالدین، کشف الأسرار و عدة الأبرار، ج ۶، ص ۵۳۶ .

^۲ . همان، ص ۵۳۷ .

^۳ . حج: ۴۰ .

^۴ . موسوی همدانی، سیدمحمدباقر، ترجمه المیزان علامه طباطبائی، ج ۱۵، ص ۱۷۵ .

^۵ . زمخشری، جارالله محمد بن عمر، تفسیر القرآن، ج ۳، ص ۶۸ .

^۶ . بقره: ۱۱۴ .

^۷ . کالویانپور، احمد، ترجمه قرآن .

نوعی در تخریب مساجد الهی بکوشد و یا مانع از آن شود که نام خدا و عبادت او در آنجا انجام گیرد مشمول همان رسوایی و همان عذاب عظیم است که در آیه اشاره شده است.^۱

جلوگیری از ورود به مسجد و ذکر نام پروردگار و کوشش در تخریب آن، تنها به این نیست که مثلاً با بیل و کلنگ ساختمان آن را ویران سازند، بلکه هر عملی که نتیجه آن تخریب مساجد و از رونق افتادن آن باشد نیز مشمول همین حکم است. خرابی مسجد تنها با بیل و کلنگ نیست، بلکه هر برنامه‌ای که از رونق مسجد بکاهد، تلاش در خرابی آن است. دشمن از در و دیوار مسجد نمی‌ترسد، ترس او از زنده شدن نام خدا و بیداری مسلمانان است.^۲ پس اگر خرابی مسجد ظلم است، آباد کردن مسجد، آنفع کارها می‌باشد.^۳

مباینه در ساخت مسجد

در باب اهمیت ساخت مسجد اگر هیچ روایتی نباشد جز این دست از روایات که ساخت مسجد را چنان با اغراق مهم جلوه می‌دهد که حتی اقدام به ساخت مسجدی به اندازه لانه مرغی را مأجور می‌شمارد.

«من بنی مسجدا ولو کمفحص قطاة بنی الله له بیتا فی الجنة».

«کسی که مسجدی بنا کند هر چند به اندازه لانه پرنده‌ای بوده باشد، خداوند خانه‌ای در بهشت برای او بنا خواهد ساخت».^۴

از مسموع نقل شده است که امام صادق علیه‌السلام برایش چنین نوشت:

«دوست دارم در خانه‌ات، یکی از اتاق‌ها را مسجد قرار دهی».^۵

در سنن أبی داوود آمده است:

«أمر رسول الله صلى الله عليه وآله ببناء المساجد فی الدور و أن توظف و تطیب».^۶

پیامبر خدا، به ساختن مسجد‌هایی در درون خانه‌ها و پاکیزگی و خوشبو کردن آنها فرمان داد».

در مسند حنبل نیز می‌خوانیم:

«كان رسول الله صلى الله عليه وآله يأمرنا ان نضع المساجد فی دورنا و أن نصلح صنعتنا و نظرها».^۷

^۱ . مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۴۱۱ .

^۲ . قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۱، ص ۱۸۶ .

^۳ . رازی، فخرالدین ابو عبدالله محمد بن عمر، مفاتیح الغیب، ج ۴، ص ۱۱ .

^۴ . رشید رضا، محمد، تفسیر المنار، ج ۱۰، ص ۲۱۳، همچنین وسایل باب ۸ از ابواب احکام مساجد.

^۵ . برقی، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن، ج ۳۱، ص ۶۱۲ .

^۶ . سجستانی الازدی، سلیمان بن أشعث، سنن ابی داود، ج ۱، ص ۱۲۴، ح ۴۵۵ .

^۷ . برای مطالعه احادیث دیگر در این باب، رجوع کنید به کتاب فرمگ نامه مسجد، نوشته استاد محمدی ری‌شهری، ص ۲۳۲ - ۲۳۵ .

عروه بن زبیر، از زبان یکی از اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله چنین حکایت می کند:

«پیامبر خدا صلی الله علیه و آله همواره به ما فرمان می داد تا مسجدهایی در خانه های مان بسازیم آنها را نیکو بنا کرده و پاکیزه گردانیم».^۱

واقعیت تلخ

اینک به پدیده کاهش استقبال از مساجد می پردازیم، حقیقتی که مقام معظم رهبری نیز آن را «مشکل اصحاب» مسجد می داند:

«اما چه باید کرد که دل ها به مسجد گرایش پیدا کند؟ یعنی به حضور در مسجد، ماندن در مسجد و عبادت در مسجد شوق پیدا کنند. مشکل اصحاب مسجد این است! البته این فقط مشکل ما نیست در دنیای غیر اسلام هم این مشکل مشاهده می شود، اما آنها راه های غلطی انتخاب می کنند. برنامه هایی در مساجد می گذارند که با طبیعت مسجد و حقیقت آن در تضاد است. مثلاً در کنار مسجد سالن هایی می گذارند که در آن سالن ها همان منکراتی انجام می گیرد که در کنار کلیسا صورت می گیرد. حال آنکه کلیسا موظف به نهی از آن است. لیکن به وسیله خود کلیسا در آن سالن ها، منکراتی صورت می گیرد. این نقض غرض است. ما برای مساجد چنین چیزی تحمل نمی کنیم. اما فعالیت های گوناگون، از جمله استفاده از ابزارهای تبلیغی، کتابخانه های مطلوب، از روش های هنری برای تبلیغ مفاهیم دینی و تولید شوق به عبادت، از جمله مواردی است که لازم است در باره آن مطالعه شود».^۲

شهید مطهری قدس سره نیز از این دغدغه چنین سخن می گوید:

«باید ما با بچه های خودمان، برنامه مسجد رفتن داشته باشیم. تا بچه های ما با مساجد و معابد آشنا شوند. ما خودمان که از بچگی با مساجد و معابد آشنا بودیم، در این احوال امروز چه قدر به مسجد می رویم. که بچه های ما که هفت ساله شده اند به دبستان و بعد به دبیرستان بعد به دانشگاه رفته اند، ولی اصلاً پای شان به مساجد نرسیده است، بروند... خوب این ها قهرا از مساجد، فراری می شوند».^۳

«تأثیر منفی دین داری مدرن بر میزان ارتباط با مسجد، صرف نظر از ماهیت فردگرایانه این نوع از دینداری از یک سو، و محدود بودن میزان ارتباط جوانان با مساجد از سوی دیگر، مؤید این واقعیت است که جو اجتماعی و فرهنگی حاکم بر مساجد در حال حاضر چندان جوان پسند نیست و مدرن نیست».^۴

کاهش گرایش به مساجد بر اساس آمار

^۱ . همان.

^۲ . فرازی از بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با شرکت کنندگان داخلی و خارجی سومین همایش جهانی مساجد، فروع مسجد ۳، ص ۲۲ .

^۳ . مطهری، مرتضی، گفتارهای معنوی، ص ۱۰۰ .

^۴ . کردستانی، عباس، مقاله «عوامل مؤثر بر پایین بودن میزان ارتباط جوانان با مساجد در استان کرمان»، ص ۱۷۰ .

اینک جهت تبیین میزان استقبال مردم به ویژه جوانان از مسجد، چند نمونه از پیمایش‌های انجام گرفته در این مورد را ارائه می‌نمایم.

«سازمان تبلیغات اسلامی، در سال ۱۳۷۶ شمسی در تهران به بررسی مسئله حضور جوانان در مسجد، وضع مساجد موجود از دیدگاه جوانان و نگرش جوانان درباره مسجد پرداخته است. این تحقیق که از نوع تحقیقات توصیفی است، به روش پیمایشی و با استفاده از پرسش‌نامه بر روی یک نمونه ششصد و پنجاه نفری شامل جوانان ۱۵ تا ۲۵ ساله صورت گرفته است. طبق یافته‌های این تحقیق، با افزایش سن، و میزان تحصیلات، از میزان حضور در مساجد کاسته شده است... مردان بیش از زنان در مساجد حضور می‌یابند. (۶۶/۶٪ برابر ۶۱٪). در مجموع بیش از ۴۰٪ پاسخ‌گویان به مسجد، نگرشی منفی دارند. و به موازات، افزایش سطح تحصیلات، این نگرش منفی نیز، افزایش می‌یابد.»^۱

در پژوهشی که در سال ۱۳۸۲ بر روی جوانان استان کرمان انجام گرفت^۲ نشان داد که ۱۷/۲٪ از جوانان فاقد هرگونه ارتباط با مسجدها و ۶۹٪ هم‌اعلام کردند که با مساجد ارتباط پایین‌تری دارند و فقط ۳/۸٪ در حد بالا دارای ارتباط با مساجد بودند یعنی در طول سال حداقل ۷۳۱ و حداکثر ۱۰۹۵ بار با مسجد ارتباط داشته‌اند.^۳ براساس پژوهشی، میزان متوسط حضور در مسجد بطور سالانه ۷۳۰ بار است در حالی میانگین حضور جوانان در مسجد ۲۱۷/۶ بار است!!^۴

صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، در یک نظرسنجی با عنوان «مسجد پایگاه تحقیق و نوسازی معنوی» در سال ۱۳۷۶ به سنجش نگرش جوانان تهرانی در باره مسجد، حضور در مسجد و نارسایی‌هایی مسجد پرداخته است. این تحقیق توصیفی - پیمایشی، با استفاده از پرسش‌نامه بر روی ۶۵۰ تن جوان تهرانی که به عنوان افراد نمونه انتخاب شده‌اند، صورت گرفته است. نتایج این تحقیق حاکی از آن است که ۲۰٪ آنها به ندرت به مسجد می‌روند و ۳۵٪ هیچ‌گاه به مسجد نمی‌روند. این تحقیق نیز مانند پیمایش سال ۱۳۷۶ سازمان تبلیغات اسلامی، نشان می‌دهد که با افزایش تحصیلات، میزان حضور در مساجد کم بوده و همچنین دختران کمتر از پسران به مسجد می‌روند.^۵ این در حالی است که طبق پژوهش ایوان یازبک و آدبرث لومیس، در سال ۱۹۸۳ در باره مساجد آمریکا، که در قالب کتابی تحت عنوان «گسترش ارزش‌های اسلامی در ایالات متحده آمریکا» منتشر شد، بین سن و میزان مشارکت مردم در فعالیت‌های مسجد رابطه معناداری دیده می‌شود. ولی حاصل این پژوهش برخلاف مساجد ایرانی است یعنی جوانان بیشتر از افراد مسن به مسجد می‌روند. این دو پژوهشگر فعالیت پنج مسجد از سه ناحیه

۱ . همان، ص ۲۱۱ .

۲ . این تحقیق بر روی ۹۰۰ نفر از جوانان استان کرمان با متوسط سنی ۱۶ تا ۲۵ سال در ده سال انجام گرفته است.

۳ . همان، ص ۱۴۰ .

۴ . همان، ص ۱۴۰ .

۵ . همان، صص ۲۱۱ و ۲۱۲ .

آمریکا شامل نیویورک، میدوست و سواحل شرقی مورد مطالعه قرار دادند.^۱ در فصل ششم: «مسجد مجازی و بازیابی کارکردهای متنوع مساجد» خواهیم گفت که راز موفقیت مساجد خارج کشور در تنوع کارکردها نهفته است.^۲

گرایش جوانان به مذهب

در کنار آمار تلخی که ارائه شد، حقیقتی نیز وجود دارد که از گرایش فطری جوانان به امور مذهبی سخن می گوید.

همچنان که، استانی هال، معتقد است نوجوانان در حدود پانزده سالگی، حداکثر احساسات دینی را دارا هستند. زیرا با گرایش به شرف دین و اعتقادات مذهبی، می خواهند تلاطم نابسامانی خود را تخفیف بدهند.^۳ این ادعای روانشناسان با داده های آماری داخل کشور نیز قابل اثبات است. در بررسی از جوانان مشهد، روشن شد که افتخار به مذهب، بیشترین نمره را نسبت به افتخار به خانواده، تحصیل و ثروت داشت. بطوری که فاصله بین سه مورد اخیر و مذهب، فاصله قابل توجهی است.^۴

همچنین براساس این پیمایش، جوانان مشهد، در پاسخ به توانمندی اسلام در پاسخ به نیازهای انسان معاصر نسبت به ادیان و علوم دیگر، ۷۸/۷۵ درصد موافق بودند.^۵

در بررسی از جوانان مشهد، در پاسخ به علاقمندی شان نسبت به سه کتاب قرآن مجید، نهج البلاغه، و مفاتیح الجنان، انجام گرفت، نشان داد که نزدیک ۹۸٪ به آنها به نحوی علاقمندند. در این میان ۱۰/۴ درصد جوانان اعلام کردند که به طور مستمر نهج البلاغه، ۷۶/۷ درصد قرآن و ۴۰/۲ درصد مفاتیح الجنان را مطالعه می کنند.^۶

بیش از ۸۵ درصد جوانان مشهد معتقدند که دین دارای کارکردی است که هیچ چیزی نمی تواند برای آن جایگزین باشد.^۷

^۱ . همان، صص ۱۳۷ و ۱۳۸ .

^۲ . رجوع کنید به صص ۱۳۸ و ۱۳۹ .

^۳ . خدایاری فرد، محمد، مسائل نوجوانان و جوانان، ص ۳۴ .

^۴ . آخوندی، محمدباقر، مریت مایه - مذهبی جوانان، ص ۱۱۴ .

^۵ . همان، ص ۱۲۹ .

^۶ . همان، ص ۱۱۴ .

^۷ . همان، ص ۱۷۷ .

^۸ . همان، ص ۱۳۳ .

۷۲/۶۲ درصد جوانان مشهد در هر شرایط نماز را ترک نکرده و آن را به جا می‌آوردند. ۱۶ درصد هم نماز نمی‌خوانند. ^۱ این در حالی است که تنها ۳۴/۳ درصد از این افراد در نماز جمعه و ۴۱/۵ درصد در نماز جماعت شرکت می‌کنند. این میزان حدود یک سوم کسانی است که پایبند به نماز بوده و آن را به جای می‌آوردند. ^۲ همچنین ۲۸/۷ درصد از پاسخ‌گویان اظهار داشتند اعضای خانواده‌هایشان در مراسم نماز جمعه و ۴۲/۳ درصد در مراسم نماز جماعت شرکت می‌کنند. ^۳ ضمناً ۲۲ درصد از جوانان اظهار داشته‌اند که دوستان نزدیک‌شان در مراسم نماز جمعه، ۳۱/۷ درصد در نماز جماعت شرکت می‌کنند. ^۴

در باره روزه، ۸۰/۵ درصد از جوانان مشهدی به روزه پایبندند. ^۵ و در مجموع ۵۰/۷۳ درصد جوانان به احکام و مقررات اسلامی پایبندند. ^۶

آیا فرصت آن نرسیده است که برای جذب و جلب این فطرت‌های پاک به سوی مساجد؛ فکری نماییم؟! مقایسه این دو دست‌آمار - آمار کاهش استقبال از مساجد و آمار گرایش شدید جوانان به مذهب - نشان می‌دهد که مساجد در جذب آنان موفق نبوده‌اند. و این مشکل مساجد بوده است نه جوانان.

اینکه مردان بیش از زنان در مساجد حضور می‌یابند. (۶۶/۶٪ برابر ۶۱٪) ^۷ با اینکه احساسات مذهبی دختران جوان بیش از پسران است معلوم می‌شود که مساجد در پاسخ‌دهی به نیازهای مذهبی توفیقی چندان نداشته‌اند؛ به دیگر تعبیر نیازهای انتظار رفته را نتوانسته‌اند برآورده سازند.

نسل سوم و وظیفه مساجد

تاریخ صدر اسلام نشان می‌دهد که چگونه اصحاب پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله بعد از گذشت پنجاه سال، فرزند نازنین وی را در صحرای نینوا مظلومانه سر بریدند. هر چند تحلیل‌های متعددی در علل اتفاق افتادن کربلا وجود دارد. ولی به باور برخی تحلیل‌گران، شکاف بین «نسل اول» صدر اسلام یعنی «صحابه»، و «نسل سوم» ^۸ یعنی «تابعین تابعین»، که در زمان امام حسین علیه‌السلام زندگی می‌کردند، موجب شد این حادثه پدید آید. نسلی که رنج‌های نسل اول به خوبی

^۱ . همان، ص ۱۶۸ .

^۲ . همان، ص ۱۶۹ .

^۳ . همان، ص ۲۱۲ .

^۴ . همان، ص ۲۱۳ .

^۵ . همان، ص ۱۷۵ .

^۶ . همان، ص ۱۷۶ .

^۷ . نویسندگان راوری، فاطمه، مقاله «عوامل و موانع جذب مردم به ویژه جوانان به مساجد»، ص ۲۱۱ .

^۸ . تابعین، نسل دوم به حساب می‌آیند.

به آنان به ارث نرسید و متولیان خلافت، ارزش‌های زمان نبوی صلی‌الله‌علیه‌وآله را به نسل سوم انتقال ندادند. آنقدر آوارها در طول این چند سال روی هم جمع شد که در زمان امام حسین علیه‌السلام به نقطه صد درجه و نقطه جوش خود رسید.^۱ انقلابی که با خون هزاران نفر از نسل اول و دوم آبیاری شد و اینک می‌رود شاخه‌هایش بر آسمان جهانی پرکشد، از این به بعد در دست نسل‌های سوم و چهارم خواهد بود. اگر مساجد در انتقال ارزش‌های نسل‌های قبلی به این نسل‌ها تلاش نمایند، با واقعیت تلخی روبرو خواهیم بود. چرا که تاریخ تکرار می‌شود.

انقلاب اسلامی ایران، در آغاز دهه چهارم انقلاب و در مسیر عملیاتی نمودن چشم‌انداز بیست ساله و همچنین در آستانه گام‌های نخستین برای تبدیل به قدرت اول منطقه‌ای، با نسل سوم و چهارمی روبروست. برای انتقال این مفاهیم به این نسل‌ها، مسجد وظیفه‌ای مضاعف دارد. همچنان که در متن سند چشم‌انداز و صریح متن سند چشم‌انداز بیست ساله مساجد به این مهم اشاره دارد.^۲

یادمان باشد اگر برای حفظ منابع طبیعی به نسل بعدی تلاش‌هایی صورت می‌گیرد باید برای حفظ و انتقال میراث‌های معنوی مثل فرهنگ جهاد و شهادت دوران نهضت انقلاب اسلامی و دوران دفاع مقدس نیز باید تلاشی مضاعف صورت گیرد. فراموش نکردیم که نسل اول و دوم را همین مساجد در آن دوران طاغوتی سیاه تربیت کردند. برای تربیت نسل‌های بعدی، باز این مسجد است که می‌تواند فرزندان دوران نهضت و دفاع مقدس تربیت نماید و ارزش‌های دیروزین را در آنها نهادینه نماید.

رهبر فقید انقلاب اسلامی امام خمینی قدس‌سره با درایت و ویژه‌ای ضرورت انتقال این میراث را گوشزد و پیش‌بینی می‌کردند:

«ما باید همه چیز را به همان قوتی که امروز دارد، تحویل دسته بعد بدهیم. آنها هم کوشش کنند تا به همان قوت تحویل دسته بعد بدهند. ما باید بنیان را محکم کنیم و به دسته بعد بدهیم».^۳

از دیدگاه امام، نظام اسلامی یک امانت الهی است که مردم و کارگزاران، باید این امانت را به آیندگان به میراث بگذارند:

«شما الآن امانت بزرگی از دست این ملت تحویل گرفتید و مقتضای امانت داری، این است که آن را به‌طور شایسته حفظ کنید و بطور شایسته به نسل آینده و دولت‌های آینده تحویل بدهید».^۴

چرا مسجد مجازی؟

^۱ . رحیم‌پور ازغدی، حسن، حسین عقل سرخ، صص ۴ و ۱۵ .

^۲ . برای ملاحظه بندهای هر دو سند در این باره به فصل هشتم: مسجد مجازی؛ بایسته چشم‌انداز بیست ساله ایران اسلامی مراجعه شود.

^۳ . خمینی امام، روح‌الله، صحیفه امام، ج ۱۸، ص ۲۴۲ .

^۴ . همان، ج ۱۸، ص ۷۹ .

در این بخش برآنیم تا ثابت کنیم که این آمار چه ضرورتی را ایجاب می‌کنند که ما به مساجد مجازی روی آوریم. برآیند خلاصه آمار پیشین حاکی از دو واقعیت انکارناپذیر است: یکم؛ این که فطرت جوانان به حقایق ایمانی گرایش دارد. دوم؛ این که وضعیت مساجد در بین جوانان از اقبال مطلوبی برخوردار نیست.

در یک بررسی از دانش آموزان دبیرستان‌های خرم‌آباد، علت عدم گرایش به مساجد، عدم آگاهی جوانان از جایگاه مسجد گزارش داده شده است.^۱ در پیمایشی از جوانان مشهد، ۴۴/۳ درصد جوانان در هیچ یک از زمینه‌های مذهبی مطالعه‌ای نداشتند. و تنها ۶۳/۷ درصد در زمینه‌های مذهبی مطالعه کرده‌اند. از کسانی که در زمینه مذهب مطالعه داشته‌اند، ۳۷/۴ درصد تنها در یک زمینه، ۱۱/۴ درصد در دو زمینه، ۵/۲ درصد در سه زمینه و تنها ۱/۷ درصد در چهار زمینه مطالعه داشته‌اند. چهار زمینه عبارت بود از اعتقادی، احکام، قرآن و تفسیر، و تاریخ اسلام.^۲

این آمار نشان از این دارد که مطالعه مذهبی جوانان رو به کاهش است. اینترنت به عنوان ابزاری که جوانان روزانه لحظاتی را با آن سپری می‌کنند، می‌تواند به مدیریت خوب و تولید انبوه محصولات دینی بر فضای وب، در گسترش دانش دینی جوانان مؤثر افتد و خود موجب گرایش جوانان به مساجد شود زیرا بخشی از این محصول عرضه شده در فضای وب، در باره جایگاه مساجد خواهد بود. و این خود بر راهبرد ما در مسجد مجازی که عبارتست از «آستانه بودن مسجد مجازی برای مساجد واقعی»، گواهی، نیک خواهد بود.

خود این عمل، در رفیق نمودن کاربران اینترنت با مساجد، مؤثر خواهد بود بی‌آنکه اینترنت را به عنوان رقیب مساجد قرار دهیم و جوانان را در انتخاب یکی از آن دو به صورت مانع‌الجمع مختار کنیم.

جایگاه مسجد در فضای مجازی

در این مجال به جاست به جایگاه مسجد در فضای مجازی اشارتی داشته باشیم و از واقعیت تلخی دیگر گزارش دهیم. به موازات گسترش اسلام خواهی، دشمن، پروژه تخریب شعائر و ارزش‌های اسلامی را کلید زد. کافی است پلنی از فیلم‌های ساخته شده غربی و هالیوودی بر علیه اسلام را مشاهده کنید. استفاده از نمادهای اسلامی مثل اذان، مسجد، مناره به عنوان کمین‌گاه تروریست‌ها! و محل تربیت گروه‌های انتحاری، در راستای پروژه نامیمون تخریب چهره اسلام است. آیا همین ما را بر آن نمی‌دارد که از این واژه‌ها و نمادهای مقدس دفاع کنیم؟! فیلم‌هایی مثل «روز استقلال»^۳، «محاصره»^۴، «شمشیر اسلام»^۵ و... در صدد ارائه چهره‌ای خشن از اسلام‌اند. این فیلم‌ها عموماً همزمان با صدای اذان و نمایش مناره و گنبد مساجد اسلامی، عملیات ترور و... را نشان می‌دهد.

^۱ جزایری، سید حسین، مقاله «جاذبه‌های مسجد از دیدگاه نوجوانان شهر خرم‌آباد»، ص ۴۳.

^۲ آخوندی، محمدباقر، هریت ملی - مذهبی جوانان، ص ۱۷۹.

^۳ Independence Day

The Siege .

The Sword of Islam .

آیا وقت آن نرسیده است که ما نیز با ساخت بازی رایانه‌ای، جوان و حتی کودکان خود را روانه مسجد مجازی کنیم؟ آیا بر نهاد متولی مسجد وظیفه نیست که یک بازی، یا سایتی تدارک ببیند که فرزند ایران و اسلام ناخود آگاه در فضای مسجد قرار گیرد؟^۱

دشمن برای جذب پیرو به ادیان دیگر - با درک اینکه اسلام در حال رشد بوده و مورد اقبال عمومی است - به تبلیغ خود در قالب سایت‌های اسلام همت گماشته است. نو مسلمانی که می‌خواهد از اسلام چیزی یاد بگیرد، در سهل الوصول‌ترین جا یعنی اینترنت دنبال شاه کلید و اثرگان اسلامی مثل؛ مسجد، قرآن، مناره، و... می‌رود. دشمن برای اصطیاد چنین قشری، فضای مجازی را مناسب دیده است. یعنی با دمن‌های اسلامی، به تبلیغ خود و تخریب اسلام می‌پردازد. این نوع تبلیغ - هم بخاطر غیر مستقیم بودن و تبلیغ دین دیگر به ظاهر از زبان یک مسلمان بودن - اثر بخش‌تر خواهد بود!!

نگارنده معتقد است اگر اسامی ائمه علیهم‌السلام مقدس است، به خاطر این است که ذوات مسمی به آن اسم، مقدس بودند. از این روی اگر همین اسامی با قصد شخصی غیر از ائمه علیهم‌السلام نگاشته گردد آن احکام خاص فقهی را نخواهد داشت.^۲ بر همین اساس، اگر خود مسجد دارای احکام ویژه شریعتی است که نشان از قداست آن دارد، واژه مسجد نیز از این قداست بهره‌مند است. اگر طبق آیات قرآن، مشرکان حق توگی مسجد را ندارند،^۳ پس حق بهره‌گیری از واژه مسجد را هم نخواهند داشت.

نظر به اینکه مسجد یک واژه مقدس اسلامی است، ممکن است (به زعم بنده اتفاق افتاده) که دشمنان به اسم این واژه با دامنه‌های متفاوت، سایت ساخته و به تبلیغ عقاید خود و تخریب چهره اسلام بپردازند. یعنی کاربری که جز از اسلام و مسجد چیزی ندیده و نشنیده، به اسم مسجد بودن آن اکتفا نماید، در حالی که محتوای آن کاملاً ضد اسلامی است. لذا در یک اقدام سریع باید همه مشتقات مسجد با انواع دامین‌ها، ضبط شده و در انحصار قرار گیرد. زیرا به نص قرآن، مساجد از آن خدایند.^۴ در آن باید خدا یاد شود نه اینکه با اسم مقدس مسجد، فضای مجازی ساخته شود و با آن دین مسیحیت و... ترویج شود.

همچنان که مساجد فیزیکی را مردم ساخته، ولی مرکز رسیدگی به امور مساجد، حمایت و هدایت می‌کند، به نظر شایسته است افراد خودجوشی که اقدام به تأسیس مسجد مجازی نموده‌اند شناسایی، و مورد حمایت و تشویق قرار گیرند.

همچنان که مساجد فیزیکی بدون نظارت در ساخت و ساز و مدیریت، از مطلوبیت کافی برخوردار نخواهد بود، باید مساجد مجازی نیز سامان‌دهی گردد. بر محتوای تولیدی آنها نظارت گردد. و این در سایه آموزش محقق

^۱ . جهانگیری (سهروردی)، بجیی، مقاله «مسجد مجازی، تحول و نوآوری در مسیر ایران در سال ۱۴۰۴»، ص ۵۸ .

^۲ . به رساله‌های عملیه و کتب فقهی مراجعه شود.

^۳ . «مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِم بِالْكَفْرِ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَ فِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ». توبه: ۱۷ .

^۴ . «وَ أَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا». جن: ۱۸ .

با حصیر کهنه‌ای مسجد بساز

ور نباشد فرش ابریشم طراز

شیخ بهایی

فصل پنجم

مساجد فرصت‌ها و تهدیدات پیش‌رو

مساجد، فرصت‌ها و تهدیدات پیش‌رو

مساجد، از ظرفیت بالایی در رشد و بالندگی فرد و اجتماع برخوردار است. اگر این پدیده دینی را به تحلیل بنشینیم خواهیم دید که این کانون مقدس، با تهدیدهایی روبروست که در آتیه موجبات ضعف مسجد را فراهم خواهد آورد. ولی اگر بتوانیم این تحولات را درست مدیریت کنیم، افزون بر اینکه از این تهدیدات عبور می‌کنیم بلکه آن را به فرصت تبدیل خواهیم کرد. البته در کنار این تهدیدات، افق‌هایی نیز به روی مساجد گشوده شده است که در گذشته نبوده و یا کمرنگ بوده است که می‌تواند در گسترش کارکرد مساجد، مؤثر افتد.

بدون توانمندسازی مساجد، بویژه در دنیای معاصر، مساجد کوچک، مخروبه و مساجد بزرگ، جزو مکان‌های توریستی در خواهد آمد! همچنان‌که، برخی از این تهدیدات به خاطر عدم توجه و عدم مدیریت درست، بخشی از نقش آفرینی مساجد را کاهش داده‌اند. از سوی دیگر فرصت‌های متعددی بر روی مساجد، گشوده شده است که هر یک در پویاسازی مساجد، تأثیری شگرف خواهد گذاشت. در این بخش برآنیم تا با برشمردن برخی ضعف‌های موجود در مساجد فیزیکی، بر این نکته تأکید نماییم که بدون توجه به مساجد مجازی، این تهدیدات، تشدید خواهد شد. و در سایه مساجد مجازی است که می‌توان حتی این تهدیدات را به فرصت تبدیل کرد.

یکم: گرایش به معنویت

قرن بیستم، قرن شورش جهان بر ایدئولوژی و قرن شورش علم، تکنولوژی و صنعت بر ارزش‌های مقدس انسانی بود. ولی خوشبختانه در واپسین غروب این قرن، جرقه امید جهیدن گرفت که نویدبخش روزنه نور برای قرن بیست و یکم گردید.^۱ ناتوانی تمدن صنعتی در برآوردن نیازهای معنوی و ارزشی انسان معاصر و در نتیجه ظهور بحران‌ها و بن‌بست‌های بغرنج در فضای ذهن و زندگی آدمیان سبب شده است تا بار دیگر دل‌های مضطرب، به دنبال وسیله‌ای گردد تا انسان دور افتاده از اصالت‌های خویش را از گرداب وحشتناک کنونی نجات داده و به ساحت امن سعادت رهنمون شود. به دیگر تعبیر، دست‌آورد دنیای مدرن، «آسایش» صرف بود که «آرامش» را از انسان سلب کرد. اینک انسان به دنبال آرامش است.^۲

موج بازگشت به عرفان و معنویت، یک موج بسیار محسوس در دنیای جدید است. از این روی عده‌ای هزاره سوم را «عصر عرفان‌گرایی» می‌نامند.^۳ بی‌جهت نیست که قرآن و کتاب مولانا در آمریکا پرفروش‌ترین کتاب می‌شود.^۴ نیاز به معنویت، مستمسکی شد برای پدید آمدن ادیان جدید، بطوری که ۱۷۳ دین و طبق آماری نزدیک به ۲۰۰ دین در طول ۲۵ سال اخیر در سراسر جهان به وجود آمدند که شاخصه و دغدغه اصلی آنها مسائل عرفانی است.^۵ نویسنده‌ای قرن بیست و یکم را چنین توصیف می‌کند:

«قرن بیست و یکم قرن، قرن حاکمیت ایدئولوژی است. قرائن موجود در جهان؛ و تغییر و تحول حالات روحی و فکری ملت‌ها و گرایش‌های نوین مذهبی، خود دلایل محکمی است بر این واقعیت که جهان در شرف یک تحول دینی نوینی است.»^۶

^۱ . فرحی، غلامحسین، *تئوری قدرت برتر*، ص ۶۵ .

^۲ . جهانگیری سهروردی، یحیی، مقاله «عرفان حسینی و عرفان‌های کاذب»، ص ۲۵۳ .

^۳ . افراسیاب‌پور، علی اکبر، مقاله «عرفان ستیزی در دوران عرفان‌گرایی»، ص ۲۱ .

^۴ . روزنامه کیهان، پنجشنبه ۲۴ آبان ۱۳۸۶، ش ۱۸۹۵۰ .

^۵ . جهانگیری سهروردی، یحیی، مقاله «هیونز گیت»، ص ۸ .

^۶ . فرحی، غلامحسین، *تئوری قدرت برتر*، ص ۶۵ .

توجه به معنویت، نه یک چیز تازه بلکه خواست اساسی فطرت انسانی است. اگر تفسیر آیت الله طالقانی رحمه الله را بپذیریم چه الفت نیکی بین این دو خواسته فطرت؛ یعنی «معنویت» و «مسجد»، روی خواهد داد. اساسا این دو همیارهمند. معنویت حقیقی در مسجد است و مسجد هم کانون معنویت. آیت الله طالقانی در ذیل آیه شریفه «وَ إِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَ اٰمِنًا»^۱ کشش و بازگشت انسان به مسجد را فطری می‌شمارد و می‌نویسد:

«جعل بیت بصورت مثابه، بر طبق کشش نفسانی انسان به محل امن و عدل می‌باشد. این جویایی مانند امام جویی است و توجه به چنین خانه‌ای که فطرت حق جویی و عدل را بیدار سازد، از کشش‌ها و خواسته‌های درونی آدمی و به سود وی می‌باشد»^۲.

مساجد، می‌تواند از این فرصت به وجود آمده بهره وافر را ببرد. اگر مساجد میدان را خالی بگذارد، دکانداران معنویت‌های سکولار، این عرصه را تصاحب خواهند کرد. یادمان باشد که تنها معنویت اسلامی است که عطش تشنگان معنویت و معرفت را می‌تواند سیراب نماید. مسجد مجازی به خاطر خیل اقبال تشنه گان معنویت به اینترنت، می‌تواند رهیافت نیکی تلقی گردد. چرا که جستجوی معنویت در اینترنت، رتبه بالایی را به خود اختصاص داده است.^۳

«گیدنز» در توجه تداوم دین در عصر ارتباطات، ضمن اشاره به عدم توانایی علم‌گرایی و عقل‌گرایی در پاسخ به پرسش‌های انسان، می‌نویسد:

«شاید کمتر کسی در این جهان باشد که هرگز تحت تأثیر احساسات مذهبی قرار نگرفته باشد. علم و تفکر عقل‌گرایانه در برابر سؤالاتی اساسی مانند معنا و هدف زندگی و موضوعاتی که همیشه اساس دین بوده است، ساکت می‌ماند»^۴.

دوم: رشد فزاینده گرایش به اسلام

از فرصت‌های پیش روی مساجد برای تبیین آموزه‌های ناب اسلامی، موج فزاینده گرایش به اسلام در غرب است. سرعت در توزیع فرهنگ اسلامی در بین ملل دیگر یک اقدام بایسته است. اسلام، به خاطر داشتن جامعیت در پاسخگویی به نیازهای انسان و نیز به سبب موافقت با فطرت، مورد پذیرش بشر آگاه بوده و هست. ولی آنچه که به عنوان یک رویداد جهانی قابل توجه است، موج عظیم گرایش به اسلام بویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی می‌باشد. برخورد خشن دنیای غرب با اسلام، گواه روشنی بر مدعاست. به تعبیر روزنامه پرتیراژ «سیدنی

^۱ . بقره: ۱۲۵ .

^۲ . طالقانی، سید محمود، پرتوی از قرآن، ج ۱، ص ۲۹۷ .

^۳ . اتابکی، هادی، مقاله «نگاهی به تاریخچه حضور دین در اینترنت»، ص ۳۳ .

^۴ . گیدنز، آنتونی، جامعه‌شناسی، ص ۵۱۱ .

مرینگ هرالد»، اسلام از مرزهای جغرافیایی عبور می‌کند، مکتب‌های سیاسی و رژیم‌های ملی را پشت سر می‌گذارد و کشورهای گوناگون، شاهد تحرک سیاسی و رشد پاینده اسلام خواهند بود.^۱

«در حالی که اسلام، در سی سال پیش از این، هیجده درصد جمعیت دنیا را داشت؛ اینک به یک چهارم جمعیت دنیا؛ یعنی یک میلیارد و چهارصد میلیون نفر رسیده است».^۲

برای نمونه، در کشور کانادا طبق آمار منتشر شده، در سال ۱۸۷۱ م، ۱۳ مسلمان زندگی می‌کردند. این تعداد در سال ۱۹۰۱ به ۳۰۰ تا ۴۰۰ نفر و در سال ۱۹۱۱ به ۱۵۰۰ نفر افزایش یافت. در سال ۱۹۵۱ حدود ۲۰۰۰ تا ۳۰۰۰ مسلمان در کانادا زندگی می‌کردند. در سال ۱۹۷۱ این رقم ۱۰ برابر یعنی حدود ۳۳۳۷۰ نفر شد. در سال ۱۹۸۱ یعنی ۱۳۶۰ ش به تعداد ۹۸۱۶۰ نفر رسید. در فاصله سال‌های ۱۹۸۱ تا ۱۹۹۱، جمعیت مسلمانان به‌طور چشمگیری افزایش یافت و با رشد ۱۵۸ درصدی، به ۲۵۳۲۶۰ نفر رسیده است.^۳

بر پایه آمار رسمی از حدود ده سال پیش تا کنون، بیش از پنجاه هزار نفر در فرانسه به اسلام گرویده‌اند که به گفته «دلیل بوبکر»، مدیر مسجد پاریس، تنها در مسجد او سالانه بیش از چهارصد تا پانصد نفر به دین اسلام مشرف می‌شوند. ماهنامه «لومند مذاهب» در شماره جدید خود می‌نویسد: بیش از ۶۰ هزار فرانسوی به اسلام که دومین دین فرانسه به شمار می‌رود، گرویده‌اند.^۴

امروزه در کشور ترینیداد و توباگو، اسلام، به قدری رشد کرده است که حدود هشت درصد کل جمعیت آن را مسلمانان تشکیل می‌دهند. به حدی که برخی مدیران عالی کشوری، مسلمان‌اند. و حکومت ترینیداد روزهای تعطیل اسلامی را، مانند عید فطر و... به رسمیت شناخته است. این در حالی است که تا سال ۱۹۴۵ م، اسلام در این کشور، دین رسمی محسوب نمی‌شد.^۵

در ماه رمضان امسال بود که خبرگزاری‌ها اعلان کردند: قرآن کریم در فرانسه پرفروش‌ترین کتاب شناخته شده است. این در حالی بود که کتاب‌های دیگر اسلامی مثل ادعیه و... نیز از استقبال قابل توجهی برخوردار بوده است.^۶ روزنامه آلمانی فوکوس، اعلام کرد که قرآن مجید دومین کتاب پرفروش در تعطیلات کریسمس در دانمارک بوده است. بخاطر پر فروش بودن قرآن در کشور بنگلادش، ترجمه قرآن در این کشور نایاب شد.^۷ بنابر اعلان مؤسسه ترجمان وحی، در نمایشگاه کتاب «المدیة» در الجزایر، قرآن، پرفروش‌ترین و دیگر کتب اسلامی، در صدر قرار گرفتند.^۸ در نمایشگاه کتابی که در شهر پتنا، مرکز ایالت بیهار هندوستان برگزار شد،

^۱ www.andisheqom.com/Files/enghelab.php?idVeiw=۲۹۴۶۴&&level=۴&ftn-۲۹۴۶۴subid=۴

^۲ اختری، محمدحسن، جایگاه اسلام در جهان امروز، صص ۴ و ۳.

^۳ خانگی، رامین، اسلام در آمریکا، صص ۷۳ - ۷۴.

^۴ ۲۲ آبان ۱۳۸۷ www.tabnak.ir/pages/?cid=۲۵۰۶۵

^۵ همان، صص ۱۹۷ - ۲۰۰.

^۶ www.asriran.com/fa/pages/?cid=۵۱۴۳۷

^۷ www.shia-online.ir/article.asp?id=۲۷۹۲&cat=۱

^۸ www.cthq.ir/newsite/index.php?option=com_content&task=view&id=۶۸&Itemid=۱

قرآن بیشترین فروش را داشت و بیش از ۷۵٪ خریداران، غیرمسلمان بودند.^۱ براساس تحقیق چشم‌انداز دینی آمریکا ۲۰۰۸ که در ماه فوریه گذشته منتشر شد، تعداد مسلمانان آمریکا ۶٪ تخمین زده شد. هرچند برخی آمار موثق تعداد مسلمانان فعلی در ایالات متحده آمریکا را ۶٪ جمعیت ملی این کشور برآورد کرده‌اند. در کمترین حالت، حدود ۷ میلیون معادل ۲/۳٪ از کل جمعیت آمریکا را مسلمانان تشکیل می‌دهند.^۲

گویی این پیش‌بینی امام علی علیه‌السلام به تحقق می‌پیوندد که فرمود:

«لَتَعَطْفَنَ عَلَيْنَا الدُّنْيَا بَعْدَ شِمَاسِهَا عَطْفَ الضَّرُوسِ عَلَى وَلَدِهَا ثُمَّ قَرَأَ: «وَأُتْرِيدُ أَنْ نُمَنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا فِي الْأَرْضِ وَ نَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَ نَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ وَ نُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ»^۳ الْآيَةَ»^۴.

دنیا پس از سرکشی روی به ما نهد، چون ماده شتر بدخو که به بچه خود مهربان بود، سپس این آیه را خواند: و می‌خواهیم بر آنان که مردم، ناتوان‌شان شمرده‌اند منت نهیم و آنان را امامان و وارثان گردانیم.^۵

^۱ . www.seraj.persianblog.ir/post/۷۲

^۲ . خانگی، رامین، اسلام در آمریکا، صص ۱۹۷ - ۲۰۰ .

^۳ . قصص: ۵ .

^۴ . نهج البلاغه، قصار ۲۰۹ / سید رضی، محمد بن حسین موسوی بغدادی ابوالحسن، خصائص الأئمه عليهم السلام، ص ۷۰ .

^۵ . شهیدی، سیدجعفر، ترجمه نهج البلاغه.

که نورش بود به زخورشید و ماه
همی باز گردد شود مهربان
همی گاز گیر و بد از خوی بد
کند سردی و قهر از بیش و کم

بفرمود این نکته ای مرد راه
بما آل احمد همانا جهان
چنان باز گشت شتر کاو بود
که بر بچه خویش هم لاجرم
سپس خواند این آیه را ای رشید
همانا ز قرآن کتاب مجید^{۲۰۶}

۲۰۶ . ایراندوست، عباس، خورشید هدایت شعر.

حفظ و تعمیق معارف اسلامی در بین نو مسلمانان، نباید مغفول واقع گردد. مساجد مجازی، به خاطر سهل الوصول بودن و کم هزینه بودن می تواند در کوتاه مدت، این مهم را عملی سازد. هر چند نباید از مساجد فیزیکی هم غفلت کرد.

سوم: مسلمانان مقیم کشورهای غیرمسلمان

از دیگر تهدیدهای پیش روی مساجد، اقلیت مسلمان هستند که به خاطر موانعی از مسجد دورند. با مدیریت این فضا به ویژه بهره گیری از مساجد مجازی، می توان از این تهدید نیز به آسانی عبور کرد. مسلمانان مقیم در کشورهایی که مسلمان نیستند، در حوزه مساجد با سه مشکل اساسی مواجه اند. که ملاحظه هر یک، وادار می کند که به مساجد مجازی روی بیاوریم.

الف: ممنوعیت ساخت مسجد

از آنجا که در برخی کشورهای اروپایی، ساخت مسجد با موانع قانونی و یا سیاسی روبروست، اقلیت مسلمان، به خاطر مواجه مستقیم با پدیده اسلام هراسی، به دنیای مجازی رو کرده تا آموزه های حقیقی اسلام را با هدف رفع باورهای نادرست در دنیای کامپیوتری ارائه کنند.^۱

محمد یوسف روانپزشک ساکن در سوئد در فضای اینترنت، مسجدی مجازی تشکیل داده تا از طریق آن آموزه ها و آداب و رفتار اسلامی را ترویج کند. غیرمسلمانان، در این مسجد با چگونگی نماز خواندن، قرائت قرآن و وضو آشنا می شوند. وی می گوید: صدها نفر از علاقه مندان از ملیت های مختلف برای شناخت اسلام به این فضا رجوع می کنند. یوسف ۳۹ ساله اظهار داشت که تاکنون سه هزار مسیحی بازدید کننده از طریق فضای مجازی به اسلام مشرف شده اند. این فضای مجازی با معماری اسلامی تزیین شده است، مسجد آن از مناره برخوردار بوده و در داخل آن نسخه های قرآن کریم و ترجمه آن به زبان انگلیسی قرار گرفته است. حدود یک هزار و ۵۰۰ نفر روزانه از این مسجد مجازی دیدن می کنند که در آن میان، عده ای غیرمسلمان هستند. از زمان افتتاح این شبکه در سال ۲۰۰۳ تاکنون بیش از ۹ میلیون نفر در آن عضو شده اند.^۲

اینجا انسان به یاد شأن نزول این آیه شریفه می افتد.

«وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ»^۳

«مشرق و مغرب، از آن خداست! و به هر سو رو کنید، خدا آنجاست! خداوند بی نیاز و داناست!»^۱

^۱ . جهانگیری سپهرودی، بحیی، ره آورد نور، مقاله «مسجد مجازی، تحول و نوآوری در مسیر ایران در سال ۱۴۰۴»، ص ۵۷ .

^۲ . www.mehrnews.ir/NewsPrint.aspx?NewsID=۵۴۵۰۰۲

^۳ . بقره: ۱۱۵ .

تفسیر نمونه در ذیل این آیه می‌نویسد:

«چنین نیست که اگر شما را از رفتن به مساجد و پایگاه‌های توحید مانع شوند، راه بندگی خدا بسته شود، نه، شرق و غرب این جهان تعلق به ذات پاک او دارد و به هر سو رو کنید او آنجا است».^۲

هر چند در آیه قبل، از بزرگترین ظلم یعنی تخریب مساجد یا منع از مساجد، سخن به میان آمده است، ولی آیه بشارت به این است که مبادا مأیوس شوید و یا احساس ناامیدی و بی‌پناهی بکنید، تمام جهان، محل عبادت و همه جای هستی قبله گاه است.^۳

براساس طرحی در اروپا، ساخت مسجد و مراکز فرهنگی اسلامی در سرتاسر اروپا محدود شده و تحت کنترل دولت درخواهد آمد. براین اساس، مساجدی مجوز ساخت می‌گیرند که در فاصله یک کیلومتری از کلیسا ساخته شوند. شرط دیگر برای اعطای مجوز ساخت مسجد، نظرسنجی از سوی اهالی آن منطقه است.^۴

همچنان که حزب راست‌گرای افراطی اتحاد شمال که رفته رفته به قدرت اول ایتالیا تبدیل می‌شود، با ارائه طرحی به پارلمان این کشور، خواستار ممنوعیت ساخت مسجد در ایتالیا شد.^۵

ممنوعیت ساخت مسجد در جنوبی‌ترین ایالت اتریش نیز به تصویب قانونی رسیده است. گرگ‌هایدر فرماندار ایالت کارینتیا که ساخت مسجد را ممنوع اعلام کرده، گفت: توصیه می‌کنم علیه اسلامی شدن که تمام اروپا را احاطه کرده و فرهنگی کاملاً متفاوت را وارد این قاره کرده ایستادگی کنید و ما در این عرصه پیشگام هستیم. این قانون تصریح می‌کند که ساخت هر ساختمانی با معماری یا اندازه غیرعادی باید توسط کمیسیونی مورد قضاوت قرار گیرد که همخوانی آن با استانداردهای ظاهری شهرها مورد تصویب باشد. این امر بدان معنا است که مساجد، شانس اندکی برای کسب اجازه ساخت دارند.^۶ این در حالی است که اسلام دومین دین بزرگ در این کشور بوده و ۴۰۰ هزار نفر یا ۴ درصد از جمعیت اتریش را به خود اختصاص داده‌اند.^۷

آلیسون راثوف یکی از اعضای شورای عمومی کلیسا به عنوان هیئت حاکم کلیسا نیز خواستار ممنوعیت ساخت مسجد در بریتانیا شد تا چهره این کشور، اسلامی نشود.^۸ این در حالی است که حدود ۴۷ هزار کلیسا و

^۱ . مکارم شیرازی، ناصر، ترجمه قرآن.

^۲ . مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۴۱۴ .

^۳ . قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۱، ص ۱۸۸ .

^۴ . www.kheimehnews.com/vdci.qapct1auvbc2t.html

^۵ . همان.

^۶ . www.mehrnews.ir/NewsPrint.aspx?NewsID=640475

^۷ . همان.

^۸ . www.aftab.ir/news/2008/apr/04/cv1207308526_religion_religion_mosque.php.

تنها هزار و ششصد مسجد در پادشاهی متحد بریتانیا وجود دارد.^۱

افزون بر ساخت مسجد، اقلیت مسلمان با بحران دیگری در حوزه مساجد مواجه‌اند و آن تخریب و تهدید مساجد است. برای نمونه، کوتاهی مسئولان فرانسوی در پیگیری موارد قبلی اهانت به مقدسات مسلمانان و یافتن عوامل آن، جلوه‌ای دیگر از رویدادهای ضداسلامی را در دیماه سال جاری (۱۳۸۷) در این کشور اروپای غربی به نمایش گذاشت. به گزارش رسیده از شهر لیون در مرکز فرانسه روز شنبه مسجد منطقه سن‌پریست در حومه این شهر از سوی عوامل ناشناس به آتش کشیده شد و تعدادی از قرآن‌های این مسجد نیز در آتش سوخت. بنابراین گزارش در نتیجه دود ناشی از این آتش سوزی، تمامی مسجد دود زده و بدون استفاده شده است. نخست وزیر فرانسه نیز تاکنون با بی‌اعتنایی از کنار این موضوع گذشته و همچنان سکوت اختیار کرده است.^۲

ب: محدود بودن مساجد

از دیگر آسیب‌های پیش‌رو، محدود بودن مساجد است. این محدودیت، برای مسلمانان بویژه شیعیان خارج از کشور کاملاً مشهود است. برای نمونه در کشور گویان ۱۳۰ هزار نفر مسلمان زندگی می‌کنند. نسبت جمعیت مسلمانان به کل جمعیت کشور ۱۷ درصد است، در حالی که در این کشور فقط ۱۳۰ مسجد وجود دارد.^۳ در کشور سورینام که ۲۵ درصد از کل جمعیت آن را مسلمانان تشکیل می‌دهند تنها حدود ۱۵۰ مسجد وجود دارد.^۴ در کشور برزیل، بیش از ۴۰۰ هزار مسلمان^۵ و در کشور آرژانتین نیز، بیش از ۴۰۰ هزار مسلمان زندگی می‌کنند.^۶ که بی‌شک از مساجد به میزان کافی برخوردار نیستند.

در نیویورک آمریکا، طبق تحقیق خانم گیریلین دودز مهندس معمار آمریکایی در کتاب «مساجد نیویورک»، برای یک میلیون مسلمان، و تنها صد مسجد وجود دارد. طبق گزارش وی از نیمه‌های دهه هفتاد، مسلمانان آمریکا به ضرورت تأسیس مؤسسه‌های زیربنایی و دینی برای فعالیت‌های خود از قبیل: مساجد، مراکز فرهنگی، انجمن‌های اجتماعی و مدارس اسلامی پی‌بردند. اما بنابر تحقیقات مرکز اطلاعات اسلامی آمریکا، ۲٪ از مساجد آمریکا قبل از سال ۱۹۵۰ تأسیس شده‌اند و ۸۷٪ این مساجد پس از سال ۱۹۷۰ تأسیس شده‌اند. نیویورک دارای ۹۵ مسجد می‌باشد؛ ۲۸ مسجد در منطقه کونیز و ۲۷ مسجد در بروکلین، ۲۲ مسجد در منهتن، و ۱۸ مسجد در

^۱ . همان.

^۲ . www.tabnak.ir/pages/?cid=۲۹۸۷۸

^۳ . خانگی، رامین، اسلام در آمریکا، صص ۱۹۱ - ۱۹۲.

^۴ . همان.

^۵ . همان، ص ۶۳.

^۶ . همان، ص ۶۴.

جزیره ستایتین. اکثر آنها نیز پیش از آن، انبارها، حجره‌ها و بناهای مختلفی بودند که به مسجد تبدیل شده‌اند.^۱ از دیگر محدودیت‌های مساجد، کمبود امام جماعت است. برای نمونه در کشور بلغارستان بیش از ۱۵۰۰ مسجد وجود دارد اما تنها ۹۰۰ امام جمعه تحت پوشش دارالافتوا به عنوان عالی‌ترین مقام دینی اسلامی در بلغارستان فعالیت دارند. و مسئله کمبود امام مساجد، حدود دویست مسجد در سراسر بلغارستان را در طول ماه رمضان تعطیل کرده است.^۲ مسجد مجازی می‌تواند برخی از این خلأها را پر نماید.

ج: مسلمانان اقلیت و هویت فرزندان

خانواده‌های مسلمان مقیم کشورهای اروپایی، همواره نگرانی شدیدی از انحراف و یا فراموش شدن فرهنگ اسلامی و اصیل کشورهایشان توسط فرزندان‌شان هستند. از یک سو پدر و مادران مسلمان به این فرهنگ اصیل و اسلامی پایبند هستند و تلاش می‌کنند حتی تا جایی که امکان دارد، آن را در کشورهای غربی اجرا کنند، و از دیگر سو فرزندان که بیشتر آنها دوران کودکی و یا نوجوانی خود را در آن کشورها گذرانده‌اند، کم‌کم با فرهنگ غربی انس گرفته و برای هم‌رنگ شدن با دیگر جوانان آن دیار، تلاش می‌کنند از آن فرهنگ تبعیت کنند. مشکل در این تفاوت هنگامی رخ می‌دهد که مسئله ناموس و شرف به میان می‌آید. یعنی پدر و مادران مسلمان خواهان پایبندی فرزندان‌شان به تمامی اصول و حد و مرزهای اسلامی هستند؛ در حالی که برخی فرزندان به پیروی از فرهنگ غربی، به داشتن روابط با جنس مخالف، همانند دیگر دوستان و همکلاسی‌های خود اصرار می‌ورزند.^۳

نقش هویت‌سازی مسجد، منحصر در هویت دینی دادن به «جامعه» نیست، چرا که در تقویت هویت دینی «افراد» نیز نقش بسزایی دارد. برای حفظ هویتی دینی مسلمانان بویژه اقلیت‌های مسلمان، باید از اهرم مسجد بهره برد. بخاطر محدودیت‌ها و موانع مساجد در کشورهای غیرمسلمان، غفلت از مسجد مجازی ناشایست است. یادمان باشد که «هویت دینی» از ماندگارترین هویت‌هاست. براساس پژوهشی که مؤسسه بین‌المللی نظرسنجی گالوپ، انجام داده، پس از ملیت؛ مذهب، دومین عامل احساس هویت در جهان به‌شمار می‌رود. همچنانکه کاستلز جهان آینده را صحنه کارزار دو قدرت معتبر یعنی جهانی شدن و هویت می‌داند.^۴ باید برای حفظ هویت مسلمانان در مقابل هجوم جهانی شدن، چاره‌ای اندیشید. به‌نظر می‌رسد مسجد در حفظ هویت دینی مسلمانان به ویژه اقلیت مقیم در کشورهای غیرمسلمان، نقش بی‌بدیل دارد.

در اینترنت، مسلمانان می‌توانند اجتماعی بوجود آورند که در جای دیگر ایجاد آن دشوار است. برای مثال الجزایری‌ها می‌توانند از پایگاه‌های اینترنتی متعددی که بوسیله گروه‌های اسلامی ایجاد شده‌اند، بازدید نمایند.

^۱ فرطوسی، محمود، مقاله «حکایت يك میلیون مسلمان و صد مسجد در نیویورک موضوع جدیدترین کتاب»، ۲۸ آبان ۱۳۸۴.

لینک مستقیم: www.shabestannews.com/articleDetail.asp?spcode=۸۴۰۸۲۸۱۴۳۱۲۹۴۴

^۲ www.shia-news.com/ShowNews.asp?Code=۸۷۰۷۰۳۱۱

^۳ www.tabnak.ir/pages/?cid=۱۷۵۱۹

^۴ هورل، اندرو، چهره دوم جهانی شدن، ص ۳۳.

در حالی که در داخل الجزایر از پایگاه خبری برخوردار نمی‌باشند.^۱ افزون بر این، اینترنت، برای مسلمانانی که در گروه‌های اقلیت زندگی می‌کنند برای ارتباط ضروری و سهیم شدن با کسانی که از علائق مشابه با آنان برخوردارند، مهم است.

ناگفته نماند که امروزه بحث هویت در فضای مجازی نیز مطرح است که مسجد مجازی در حفظ و غنای این هویت نیز بسیار کارآمد خواهد بود.

چهارم: اقلیت شیعه و ممنوعیت ساخت مسجد

اقلیت شیعه بویژه در حکومت متعصب وهابیت عربستان، نیز از ساخت مسجد رنج می‌برند. حکومت در صدد است همه مظاهر فرهنگ شیعی را از جامعه عربستان بزداورد. حکام احساء بطور مداوم درخواست شیعیان را در مورد حفظ و نگهداری مساجد رد کرده‌اند. تقریباً همه مساجد شیعیان از سوی مقامات سعودی غیر قانونی شمرده می‌شود و برخی از این اماکن در دو دهه اخیر تخریب یا تعطیل شده‌اند. تا چندی پیش شیعیان حق نداشتند اعمال دینی خود را به صورت علنی به جای آورند. به علت محدودیت‌ها و قوانین خشک مربوط به ساخت مسجد، بسیاری از شیعیان در دهه ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ برای کسب مجوز ساخت مسجد و حسینیه به شیوه‌های غیرمستقیم روی آوردند و مجوز این اماکن را با عناوینی نظیر تالار عقد و عروسی یا سالن اجتماعات اخذ نمودند. این در حالی است که در گزارش وزارت اوقاف در سال ۱۴۱۸ - ۱۴۱۹ (۱۹۹۹ - ۱۹۹۸) تعداد مساجد اهل تسنن ۸۵۰۳۷ و مصلی‌هایشان ۳۲۱۵ باب اعلام شد که تقریباً هزینه همه این اماکن از سوی دولت پرداخت گردیده است! در استان شرقی عربستان، تعداد ۴۰۰۰ مسجد و نمازخانه تحت نظارت و حمایت مالی وزارت اوقاف برای اهل تسنن وجود دارد، در حالی که تعداد مساجد شیعی، همین استان، که با هزینه شخصی ساخته شده‌اند کمتر از ۱۵۰ مسجد است. براساس حکم نیروی انتظامات دینی عربستان، اقامه اذان توسط مؤذن شیعه ممنوع است و در صورت نقض این حکم، خاطی به شدت تنبیه می‌شود.^۲

از آنجا که وهابیت با حمایت نفتی عربستان، در حال گسترش عقیده افراطی خود حتی در کشورهای خارجی نیز هستند، بجاست افزون بر توجه به ساخت مسجد فیزیکی در کشورهای مورد نیاز، در برنامه‌ای کوتاه‌مدت از مساجد مجازی نیز مغفول نمانیم. چرا که حکومت سعودی در اقدامی تازه، ساخت ۱۵۱۰ مسجد دیگر در سراسر جهان، از جمله اروپای غربی و ایالات متحده را در برنامه خود گنجانده است.^۳ مسجد مجازی می‌تواند در نشر معارف اهل بیت علیهم‌السلام در بین شیعیان در اقلیت، که به نحوی با محدودیت‌های ساخت مساجد روبرو هستند،

Religion And Internet diffusion^۱ . Shai-lee Spigelman, "Islam And In ternet The Correlation Between Islamic htm.۰۰۰۱spigelman files/slide/۲۰۰۰fall/۳۰۰www.ksg.harvard.edu/iip/stp

^۲ . بهرام‌شاهی، مهدی، مقاله «نگاهی به وضعیت شیعیان استان شرقی عربستان و روابط با حکومت مرکزی، سومین جمعیت شیعه در جهان عرب»، ص ۲

^۳ . همان.

پنجم: پراکنش ناموزون مساجد

پراکنش و گستردگی ناموزون مساجد، براساس نیازهای جغرافیایی و فرهنگی، از نقاط ضعف مساجد بوده و به عنوان یک تهدید پیش رو تلقی می‌شود. برای نمونه در شهر تهران، بسیاری از مناطق مانند مرکز شهر، مسجد، زیاد بوده ولی در مناطق شمالی مثل منطقه ۲، ۴، ۵ و بخش‌هایی از منطقه ۱۸ کمبود مسجد وجود دارد.^۱ متأسفانه به خاطر عدم توزیع ساخت مسجد براساس جمعیت، برخی محلات پرجمعیت از مسجد بی‌بهره، و یا محیطش چنان کوچک بوده که جوابگوی نمازگزاران نیست.^۲ مساجد برای جذب انبوه، باید در هر جای مناسب و نیازمند، حضور داشته باشد. اما به نظر می‌رسد با طرح مساجد مجازی می‌توان برخی از این خلأها را پر کرد. در کشور ما بنابر برخی آمار،^۳ بیش از شصت هزار مسجد، با مساحتی بالغ بر ۳۶/۰۰۰/۰۰۰ متر مربع زمین و ۱۷/۰۰۰/۰۰۰ متر مربع زیربنا وجود دارد. ولی برخی تا نود هزار مسجد هم نوشته‌اند.^۴ در جای دیگر تعداد مساجد کشور ۵۷۶۳۵ مسجد در سراسر کشور، با متراژ ۳۶ میلیون متر مکعب،^۵ آمده است. به بیان یکی از مسئولین،^۶ در مجموع ۸۰ هزار مسجد در کل کشور وجود دارد که حدود ۲۲۰۰ مورد از آن در تهران قرار دارد.^۷

تعداد مساجد، در برخی کشورها نیز به این قرار می‌باشد. شورای روابط اسلامی - آمریکایی در ماه می ۲۰۰۱، تعداد مساجد آمریکا را ۱۲۰۹ مسجد تخمین زده و اعلام کرد حدود ۲ میلیون نفر از مسلمانان با این مساجد مرتبط هستند. بنابر اعلام این سازمان، تعداد مسلمانان آمریکایی، بین ۶ تا ۷ میلیون نفر برآورد می‌شود. تحقیق ۲۰۰۱ همچنین نشان می‌دهد که آسیای جنوبی‌ها ۳۳ درصد از حاضران در مساجد، و آفریقایی - آمریکایی‌ها ۳۰ درصد، و عرب‌ها ۲۵ درصد از جمعیت حاضر در مساجد را تشکیل می‌دهند.^۸ همچنین حدود ۴۷ هزار کلیسا و

^۱ . روزنامه همشهری، سه‌شنبه ۲۱ شهریور ۱۳۸۵، ش ۴۰۸۲ .

^۲ . همان .

^۳ . باید حسرت خورد به اینکه نهادی چنین تأثیرگذار در جامعه و در پیدایش و بقای انقلاب، حتی يك پیمایش جدی در باره آن صورت نگرفته است! تشتت آمار خود گواه این مطلب است.

^۴ . شکریان، ناصر، مقاله «مساجد، ملجأ مردم»، ص ۲۴۳ .

^۵ . همان، ص ۳۱۱ .

^۶ . حسن بیادی، عضو شورای شهر تهران.

^۷ . روزنامه همشهری، سه‌شنبه ۲۱ شهریور ۱۳۸۵، ش ۴۰۸۲ .

^۸ . همان .

هزار و ششصد مسجد در پادشاهی متحد بریتانیا وجود دارند.^۱

پراکندگی مسلمانان در عین یک ضعف بودن، در صورت مدیریت خوب، می‌تواند به یک فرصت تبدیل شود. این در صورتی است که بتوانیم بین این نقاط پراکنده، ارتباط ایجاد کنیم.^۲ آنچه متیقن است این که بالای ۵۷ هزار نهاد مردمی مقدس با نام مسجد، در کشور وجود دارد. هر چند باید بر مقوله نحوه پراکنش مساجد، چاره‌ای اندیشید، ولی همه گستردگی انبوه در سطح ایران و حتی جهان، می‌تواند بصورت شبکه‌ای عمل نموده، و بر گستره تأثیر گذاری اش بیافزاید. و این همه، نیازمند مدیریت است. به تعبیر شهید مطهری قدس سره هر جا سرمایه هست، مدیریت امری اجتناب‌ناپذیر است.^۳ رهبر معظم انقلاب نیز چندین سال پیش بر ضرورت ارتباط بین مساجد و تعامل شبکه‌ای تأکید داشته‌اند:

«ارتباط بین مساجد، در کشورهای اسلامی هم کاری بسیار پسندیده و نیکوست».^۴

ششم: خلا اطلاعات در فضای وب

حدود ۱/۵ درصد از مجموع اطلاعات موجود در سایت‌های اینترنتی، غیراخلاقی، بیش از ۹۰ درصد از آنها تجاری و مابقی آن با سایر امور علمی، فرهنگی، ورزشی و سایر موضوعات مرتبط است.^۵ از این ۸/۵ درصد باقی مانده چقدر مربوط به دین، چقدر مرتبط با اسلام آنهم براساس مبانی اهل بیت علیهم السلام می‌باشد؟ یکی از مؤلفه‌های رشد و کاهش مخاطبان مسجد، دینی بودن یا نبودن فضای جامعه است. هر چه محیط جامعه دینی‌تر باشد، حضور افراد آن جامعه در مساجد نیز بیشتر خواهد بود. از آن جا که تعداد کاربران اینترنت در حال فزونی است، با تولید انبوه در فضای وب، افزون بر دینی کردن محیط زندگی دوم، بالتبع، فضای زندگی واقعی ما هم دینی شده و این موجب گسترش حضور مردم در مساجد خواهد شد.

بدیهی است که حجم بالا و در حال رشد مجموع اطلاعات غیرشیعی در فضای وب یک تهدید بر محیط جامعه دینی است. در صورت فعالیت پویا در عرضه معارف شیعی در جهان دوم، تهدیدی را به فرصت مبدل ساخته‌ایم. یکی از مزایای مسجد مجازی، تولید انبوه اطلاعات مبتنی بر آموزه‌های غنی اهل بیت علیهم السلام است و این در گسترش حضور مردم در مساجد، اثری سترگ دارد.

گسترش اینترنت در جهان اسلام و ایران اسلامی باید به گونه‌ای باشد که به خلاقیت گسترده، مدد رساند، نه این که موجبات خلاقیت‌زدایی را فراهم آورد. سیاست‌گذاری در مورد توسعه اینترنت نباید به توسعه مصرف یا باز تولید محتوای آن محدود شود، بلکه باید گسترش فرهنگ بومی و مذهبی و مقاومت فرهنگی را به دنبال

^۱ . www.aftab.ir/news/2008/apr/04/c7c1207308526_religion_religion_mosque.php.

^۲ . زارع مؤیدی، مهدی، مقاله «نقش فناوری اطلاعات در مدیریت مساجد»، ص ۳۱۶.

^۳ . همان، ص ۱۵۵.

^۴ . فرازی از بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با شرکت‌کنندگان داخلی و خارجی سومین همایش جهانی مساجد، فرغ مسجد، ص ۲۳.

^۵ . جمشیدی، احمد، مقاله «اینترنت، قاره ششم»، ص ۴۱.

داشته باشد. در بستر تکنولوژیکی امروز، رسانه‌ها به خصوص اینترنت به قدری توسعه یافتند که بقول تافلر در کتاب موج سوم انقلاب اطلاعاتی رخ داده و اطلاعات از هر طرف ما را احاطه کرده است، لذا جوامع بشری، روز بروز به سمت اطلاعاتی شدن پیش می‌روند. متولیان دین در این موج اطلاعات اگر نتوانند تولید اطلاعات مخصوص به خود را داشته باشند نه تنها عقب افتاده‌اند بلکه محکوم به واپس‌گرایی و انزوایگزینی خواهند شد که این جز به نابودی جریان دینی نمی‌انجامد. این مهم در بینش زندگی افراد که با توجه به فرهنگ ما بینش دینی است، تاثیر می‌گذارد. اگر نتوانیم تولید اطلاعات پاک برای مخاطبان رسانه‌ها داشته باشیم قطعاً مخاطبان جذب اطلاعات باطل می‌شوند.

هفتم: رشد دینداری فردگرایانه

دین اسلام برخلاف ادیان دیگر، هم به جنبه فردی اشاره دارد و هم جنبه‌های اجتماعی را لحاظ نموده است. تدین یک مسلمان، هم در تشریح وی به فرامین فردی مثل نماز و روزه و هم در تعهد او به دستورات اجتماعی مثل امر به معروف و نهی از منکر و عدالت تبلور می‌یابد.

از تهدیدهای فراروی دین اسلام به خصوص مساجد، دینداری فردگرایانه است. از این پدیده که با عنوان «دین‌گرایی فردی» یا «فردگرایی دینی» یاد می‌شود، حاصل شیخون «لوتر» با حربه ایمان علیه شریعت است. او با از بین بردن، وسست کردن شریعت، خود به خود جای پای کلیسا را در جامعه کم کرد. در دیدگاه لوتر، ایمان، امری شخصی و نه جمعی است. او می‌گفت: آنچه مجوز شخص است، همان اعمال و دستوراتی نیست که کلیسا تجویز می‌کند بلکه فقط ایمان است. به بیان دیگر رستگاری در ایمان است نه در اعمال.^۱ عقاید لوتر برخاسته از آراء صوفیانه دانشمندانی همچون مایستراکهارت و توماس اکمپیس بود که می‌گفتند سالک نیازی ندارد که در مجالس عمومی به پرستش خدا بنشیند.^۲

بعد از رنسانس، دینداری فردگرایانه، یکی از علل کاهش حضور مردم در کلیسا بوده است. این نوع رویکرد به دینداری، وارد جهان اسلام نیز شده است. با مقایسه میزان تأثیر این پدیده بر حضور مسیحیان در کلیسا، عمق تأثیر آن در کاهش ارتباط مردم با مساجد نیز به خوبی کشف می‌شود. به گفته برخی جامعه‌شناسان دینی در ایران، براساس پژوهشی که به تازگی برای بررسی دینداری ایرانیان انجام گرفته، دین، یکی از اصلی‌ترین عرصه‌های اجتماعی جامعه ایرانی شناخته شده است. اما در مورد میزان کارآیی دین در عرصه‌های مختلف زندگی، مشخص شد که افراد به صورت فردی، دین را بسیار مهم می‌شناسند ولی در عمل به آن، به خصوص در حوزه‌های جمعی، در میان آنها تناقضات زیادی وجود دارد و پاسخ‌ها دو قطبی هستند.^۳

۱. رضایی، هادی، «لوتریسم، حربه عرفان علیه شریعت و فقه»، روزنامه رسالت، ش ۶۲۳۸، ۱۳۸۶/۶/۱۷، ص ۱۸.

۲. همان.

۳. آزاد ارمکی، تقی، سخنرانی در انجمن جامعه‌شناسی ایران، دوازدهم آذر ماه سال ۱۳۸۶، لینک مستقیم: www.isa.org/node/445

براساس پیمایش ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اگرچه دینداری به شدت در حال افزایش است؛ و برخلاف تصویری که از جوانان ارائه می‌شود، باور و اعتقاد دینی آنها بالا بوده و اغلب آنها نماز خوانده و روزه می‌گیرند. همچنین این پیمایش، نشان می‌دهد دینداری مردم در لایه‌های زیرین یعنی اعتقاد، باورها و ارزش‌ها بسیار بالا و در حدود ۹۴ تا ۹۸ درصد و در بُعد انجام مناسک دینی هم در حد بالا و ۷۵ درصد است. ولی نکته قابل توجه این پیمایش این است که میل به دینداری فردی افزایش یافته است.^۱

تمایل فطری جوانان به دین آن قدر شدید است که همه روانشناسان معتقدند:

« بین بحران تکلیف و جهش‌های مذهبی، ارتباط انکارپذیری دیده می‌شود. حتی کودکانی که در خانواده‌های دور از مذهب و ایمان پرورش یافته‌اند، در دوران بلوغ علاقه بیشتری از خود به مسائل مذهبی نشان می‌دهند».^۲

همچنان که استانلی هال، معتقد است، نوجوانان در حدود پانزده سالگی، حداکثر احساسات دینی را دارا هستند. زیرا با گرایش به دین و اعتقادات مذهبی، می‌خواهند تلاطم نابسامانی خود را تخفیف بدهند.^۳

برای آینده‌نگری فضای دینی آینده ایران اسلامی، نمی‌توان از پدیده فردگرایی دینی، غفلت نمود. و این یک تهدید برای احکام اجتماعی اسلام به ویژه مساجد که کانون تحقق احکام اجتماعی مثل نماز جماعت است، می‌باشد. از علائم گرایش فطری جوانان به دین، جستجوی بالای دین در محیط اینترنت است. جوانان برای اینکه دیندار باشند، به اینترنت بسنده کرده و نیازهای دینی خود را از این طریق پاسخ می‌گیرند. مسجد مجازی با بهره‌گیری از گرایش فطری جوانان به دین و تعبد فردی، می‌تواند با یک مدیریت روشمند و تبلیغ درست، مخاطب را در این سطح از دینداری متوقف نساخته و او را تا اوج تعهد به همه دستورات فردی و اجتماعی دین وادار سازد. به دیگر بیان، مسجد مجازی، از وسعت تخریب این بحران کاسته و آن را به یک فرصت نیز مبدل می‌گرداند. رها کردن مساجد به وضعیت فعلی، و عدم بهره‌گیری از ظرفیت مساجد مجازی، بر سرعت رشد این بحران کمک خواهد کرد.

^۱ . افروغ، عماد، مصاحبه «جامعه‌شناسی انحرافات در حکومت دینی»، صص ۴۰ و ۴۱ .

^۲ . فلسفی، محمدتقی، جوان از نظر عقل و احساسات، ص ۳۳۷ .

^۳ . خدایاری فرد، محمد، مسائل نوجوانان و جوانان، ص ۳۴ .

شیخ بهایی

فصل ششم

مسجد مجازی

و بازیابی کارکردهای متنوع مساجد

مساجد در تاریخ، کارکرد متنوع داشتند

اگرچه امروزه مسجد، بیشترین کارکردش عبادی (به معنای اخص) است؛ ولی با گذر به فلسفه تاریخی ساخت اولین مسجد در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله می فهمیم که انگیزه‌های مهمتر از این، در ساخت آن دخیل بوده‌اند که متأسفانه آنها امروزه کمرنگ شده‌اند. هرچند مدعی نیستیم که تمام کارکردهای مساجد در صدر تاریخ اسلام باید هم اینک نیز به مساجد برگردانده شود زیرا این با روح اسلام که با اقتضای زمان همراهی دارد ناهمگون است؛ لیک آنچه که همچنان مساجد ظرفیت پذیرش آن کارکرد را دارند، نباید از آن جدا ساخت.^۱

^۱ . جهانگیری سهروردی، یحیی، کارکرد سیاسی و رسانهای مساجد، ص ۷.

اساساً عبادت فقط نماز نیست و بلکه هر فعالیتی که در مسیر خدایی باشد عبادت است. اگر مسجد محل عبادت است، و عبادت مفهومی اعم از نماز دارد، پس مسجد، محلی فراتر از این است که فقط محل مناسک و افعال خاص مذهبی باشد.^۱ در روایات از جهاد و تعلم، به عبادت تعبیر شده است. پس معلوم می‌شود که هرگونه فعالیت دینی و اجتماعی که رنگ خدایی داشته باشد و در مسیر تعالی نام خدا قرار گیرد، عبادت است، اعم از انجام مناسک دینی و فعالیت‌های دیگر. اگر مساجد «یذکر فیه اسم الله» اند،^۲ بی‌شک گسترش نام خدا از این محل، تنها با برگزاری مناسک دینی، محقق نخواهد شد. لذا باور به این آیه کریمه از یک سو و انحصار مسجد در عبادیات صرف، چیزی جز یک پارادوکس نیست.^۳

رهبر معظم انقلاب آیت الله خامنه‌ای «مدظله العالی» مفهوم عبادت در مسجد را با استناد به متون دینی، بسیار اوسع از اعمال عبادی صرف می‌شمارد:

«ملت ایران باید مساجد را مغتنم بشمارد و پایگاه معرفت و روشن‌بینی و روشنگری و استقامت ملی به حساب آورند... مسجد فقط برای نماز نیست؛ در مسجد انواع عبادات هست. از جمله آن عبادات، تفکر است که «تَفَكُّرٌ سَاعَةٌ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةٍ سَنَةٌ»، یا در بعضی از روایات است که «من عبادۀ اربعین سنۀ»، یا «سبعین سنۀ» - البته فکر کردن درست - افراد مسجد برو، این فکر را به وسیله شنیدن سخنان عالم دین و فقیه به دست می‌آورند.^۴ در روایتی، امام علی علیه‌السلام ضمن مذمت کسانی که بیکار در مسجد نشسته بودند، آنها را «راهبان عرب» نامیده و فرمودند:

«مؤمن، مسجدش مجلس اوست و خانه‌اش محل زندگی او».^۵

در ذیل آیات ۱۷ و ۱۸ سوره توبه، صاحب تفسیر کاشف - با تبیین این که مسجد، پیوندگاه عبادت و عرصه‌های مختلف زندگی بوده است - می‌نویسد:

«به این سان می‌بینیم از آغاز چگونه مسجد، پیوندی ناگسستنی با عبادت، فرهنگ، اقتصاد و سیاست دارد. و چگونه با این آیات، ولایت مشرکان را بر مسجد الحرام لغو می‌کند و اجازه نمی‌دهد سیاست را از اسلام و مسجد جدا سازد و اداره و عمارت مسجد و سقایت حجاج از مشرکان را به دست گیرند. بلکه باید عمارت و ولایت

^۱ . همان، ص ۶ .

^۲ . بقره: ۱۱۴ . «وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ وَ سَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ» . کیست ستمکارتر از آن کس که از بردن نام خدا در مساجد او جلوگیری کرد و سعی در ویرانی آنها نمود؟! شایسته نیست آنان، جز با ترس و وحشت، وارد این کانون‌های عبادت شوند. بهره آنها در دنیا (فقط) رسوایی است و در سرای دیگر، عذاب عظیم (الهی)! / نور: ۳۶ . «فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَ الْأَصَالِ» . این چراغ پرفروغ (در خانه‌هایی قرار دارد که خداوند اذن فرموده دیوارهای آن را بالا برند) تا از دستبرد شیاطین و هوسبازان در امان باشد خانه‌هایی که نام خدا در آنها برده می‌شود، و صبح و شام در آنها تسبیح او می‌گویند.

^۳ . جهانگیری سهروردی، یحیی، کارکرد سیاسی و رسانهای مساجد، ص ۶ .

^۴ . از بیانات معظم‌له در دیدار علما، طلاب و اقشار مختلف مردم شهر مقدس قم به‌مناسبت سالروز ۱۹ دی ماه در مورخه ۱۳۷۵/۱۰/۱۹ . لینک مستقیم:

www.leader.ir/langs/fa/index.php?id=۱۳۷۲&p=bayanat

^۵ . نوری طبرسی، حسین محدث، مستدرک الوسائل، ج ۱۱، ص ۲۲۰، ح ۱۲۷۹۸ / محمودی، محمدباقر، نهج السعادة، ج ۷، ص ۳۰۶ .

مساجد خدا به دست افراد با ایمان و متعهد و عامل به دستورهای اسلام (به ویژه نماز، زکات) باشد و آنها جز از خدا از کسی نترسند. با این آیات از زمان پیامبر صلی الله علیه و آله مسجد به صورت کانون عبادی - سیاسی درآمد.^۱

امام خمینی قدس سره در این باره می فرماید:

«این مسجد الحرام و مساجد دیگر، در زمان رسول اکرم صلی الله علیه و آله مرکز جنگ ها و سیاست ها و مرکز امور اجتماعی و سیاسی بوده. اینطور نبوده است [که] در مسجد، پیامبر همان مسائل عبادی نماز و روزه باشد. مسائل سیاسی اش بیشتر بود. اسلام می خواهد که مردم آگاهانه برای مصالح مسلمین در آنجا فعالیت کنند».^۲

باز تأکید می شود که مسجد از آغاز، تنها به عنوان جایگاه عبادت یا معبد ساده ای بنیان نشده است. لقب «خانه خدا» برای این مکان، امتیاز آن را در قیاس با دیگر معابد می نمایاند.^۳

«ولی هر چه از زمان دوران اولیه ظهور اسلام دور می شویم، یعنی تا حدود نیمه اول قرن هجری، زمانی که فتوحات اسلامی گسترش می یابد و حکومت از خلفا به امویان و عباسیون و تا سطح سلطنت تنزل می یابد، پیوسته مساجد، گام به گام ساختار و عملکرد خود را از دست می دهند و از وظیفه اولیه خود دور می شوند. به تدریج کارکردهای نظامی خود را به نهادهای در اختیار دولت؛ نقش ارشادی، مدیریتی و نظراتی خود بر امور مسلمین را به دارالحکومه ها و دارالقضاها، و وظایف آموزش خود را به نهادهای فرهنگی و آموزشی رسمی و غیررسمی واگذار می کنند و مهم تر از همه کارکرد همکاری توأم با نظارت بر کارگزاران حکومت را به کلی از دست می دهند و صرفاً دارای کارکرد عبادی، آن هم به صورت صوری، خشک، بی محتوا و کم اثر می شوند».^۴

مساجد در انقلاب ایران کارکردهای متنوع داشتند

انقلاب ها، ریشه در نهادها، تشکلهای و تجمعاتی دارند که باعث جرقه، تشدید، تحریک، و ساماندهی می شوند. انقلاب اسلامی ایران نیز از این قانون عمومی مستثنا نبوده و پیوسته مراکز و پایگاه هایی با کارکردهای مختلف، وظیفه ساماندهی حرکت های مردمی را به عهده داشتند.^۵

در انقلاب ایران، مساجد نقش اساسی را به عهده داشتند از این جهت است که حامد الگار می نویسد:

«مسجد، هسته اصلی تشکیلات انقلاب ایران بود... یکی از عناصر مهم در پیروزی انقلاب، احیای مجدد مسجد

^۱ . بی آزار شیرازی، عبدالکریم، تفسیر کاشف، ج ۵، ص ۲۹۲ .

^۲ . خمینی امام، روح الله، صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۶۷ .

^۳ . سعیدی رضوانی، عباس، بینش اسلام و پدیده های جغرافیایی، ص ۳۸ .

^۴ . شریف پور، رضا، مسجد و انقلاب اسلامی، ص ۴۳ .

^۵ . همان، ص ۹ .

و تمام ابعاد عملکردی آن بود.^۱

نقش مساجد، در نهضت انقلاب اسلامی ایران، به عنوان پایگاه‌های ساماندهی تظاهرات و راهپیمایی‌ها، سازماندهی نیروهای انقلاب، روشنگری ائمه جماعات و اطلاع‌رسانی بر کسی پوشیده نیست. که نمونه بارز آن، تحصن علما و روحانیون در مسجد دانشگاه بود.^۲ بعد از پیروزی انقلاب هم با توجه به فروپاشی نظام قبلی، همه کارها در مساجد انجام می‌گرفت. کمیته‌های انقلاب از دل مساجد جوشید.^۳ در هشت سال دفاع مقدس در اعزام نیرو، برگزاری مجالس دعا برای رزمندگان و بزرگداشت شهدا، خدمات چشم‌گیری داشتند.^۴ در زمان سازندگی نیز، با امداد رسانی به مردم آسیب دیده از بلایای طبیعی، بازسازی مناطق جنگی و برگزاری انتخابات، مساجد نقش آفرین بودند.^۵

مساجد در محور تبلیغی و اطلاع‌رسانی نیز به‌عنوان مهم‌ترین و مؤثرترین پایگاه فعالیت‌های انقلابی در تنویر افکار عمومی، نسبت به وضع اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشور عمل می‌کردند.^۶

از این جهت بود که آیت‌الله طالقانی قدس سره یکی از رهبران انقلاب می‌گوید:

«انقلاب ما از مسجد شروع شد و باید در مسجد ادامه پیدا کند».^۷

ضرورت احیای کارکردهای مساجد

با توجه به اینکه جامعه ما در حال گذر از جامعه‌ای سنتی به جامعه مدرن است،^۸ این پرسش مطرح می‌شود که این کارکرد متعدد و متنوع مساجد در صدر اسلام که موجب بقای اسلام بود، چه می‌شود؟ این دوره گذار، چه اثری بر فرآیند تأثیرگذاری مساجد خواهد گذاشت؟ آیا همچنان با قوس نزولی کاهش حیطه اثرگذاری، مواجه خواهیم بود؟! و کم‌کم بخشی از کارکردهای مساجد را نهادهای دیگر متولی خواهند شد؟! هرچند پاسخ‌گویی به این سؤال قدری مشکل است ولی پاسخ ندادن به این پرسش هم چیزی جز فزونی این بحران، ثمر نخواهد داد.

^۱ . الگار، حامد، دین و دولت در ایران، ص ۱۵۴ .

^۲ . شکریان، ناصر، مقاله «مساجد، ملجأ مردم»، ص ۲۴۱ .

^۳ . همان .

^۴ . همان .

^۵ . همان .

^۶ . شریف‌پور، رضا، مسجد و انقلاب اسلامی، صص ۳۳ و ۳۴ .

^۷ . الهی، محمدعلی، روز قهرمانان، صص ۲۷ و ۲۸ .

^۸ . کوخانی‌زاده، کریم، مقاله «بررسی جایگاه مساجد در سیره پیامبر اعظم»، ص ۱۳۰ .

باید گروه مطالعات مسجد، به‌طور بنیادین گزینه‌های احتمالی را رصد و گزینش نمایند.

یادمان نرود که کلیسا هم، در دوره‌ای از تاریخ دارای کارکردهای متنوعی بوده است. کلیسا، مقری برای قضاوت، کانونی مشروعیت‌بخش به حاکمان، محلی برای آموزش، مأمونی برای رسیدگی به دعاوی و مرکز اعزام نیرو به جنگ بوده است. کشیشان، اسقف‌ها و در رأس همه پاپ، در تمام ابعاد فعالیت‌های دینی، اجتماعی و... تصمیم‌گیری می‌کرد.^۱ عدم امکان تحلیل عالمانه از پدیده رنسانس، کلیسا را در کشوری چند کیلومتری به نام واتیکان محدود کرد.

البته می‌توان با گزینش راهی مناسب، از این تئوری که معتقد است با وجود مدرنیته باید گذشته را به فراموشی سپرد، عبود کرد. و از مدرنیته در تنوع بیشتر کارکردهای مساجد بهره برد. لازمه این، یک مطالعات بنیادین است. در تفکر دینی، مدرنیته نوعی تحول است که در طی آن انسان با بهره‌گیری از ابزارهای نو، قادر به گشودن افق‌های جدید برای شناخت خود و جهان شده و به تفکر خود، عمقی ژرف‌تر داده و با استفاده از آگاهی‌های نو، نه تنها از ایمان او کاسته نمی‌شود بلکه بر ایمان او به وجود خالق افزوده می‌گردد. بر این اساس، در عصر مدرنیته، نه تنها از کارکردهای مساجد کاسته نمی‌شود بلکه می‌توان با مدیریت صحیح این تحول، بر گسترش کمی و کیفی مساجد امیدوار بود.^۲

نیک می‌دانم در اینجا نمونه تکرار تاریخی در این عرصه از فضای اجتماعی کشورمان را اشارتی داشته باشم. اگر امروزه، خرافه‌پردازان و دکانداران معنویت و عرفان و نیز صوفیسم به ترویج خود دست زده‌اند، ناشی از آن است که مساجد، از نقش‌آفرینی خود در جامعه کاسته‌اند. زیرا هر جا مساجد از نقش‌آفرینی در جامعه به حاشیه رفته‌اند؛ دکان‌های دیگر مثل خانقاه و... سربرافراشته‌اند. در قرن هفتم و هشتم، وضع بلاد اسلامی بسیار دگرگون شد. و به‌واسطه یورش وحشتناک قوم مغول، رکود خاصی در این بلاد رخ داد. در این میان، مساجد هم از رکود بی‌نصیب نماندند.

«این دوره، رکود شدید مساجد را موجب شد. بحران اقتصادی ناشی از ویرانی گری مغول، انزواجویی شدید مردم، تقیه مردم از ترس حاکمان بیگانه، تعطیل حکومت مذهبی و ضعف جدی روحانیت، هم‌ساخت‌وساز، و هم حضور مردم در مساجد را تا حدی به‌طور موقتی از رونق انداخت. و در عوض، خانقاه‌ها رونق بهتری یافت. موضوعی که در حمله مغول بسیار اهمیت دارد... ضعف طبق فقها و علمای مذهبی است.»^۳

علل کاهش حضور در مساجد

در فصل چهارم، «واقعیت تلخ»، بخش «کاهش گرایش به مساجد براساس آمار» آماری ارائه نمودیم که گواه بر

۱. همان، ص ۱۲۱.

۲. همان، ص ۱۳۳.

۳. نوری، مهدی، مقاله «تحلیل جامعه‌شناختی مسجد»، ص ۳۹.

کاهش حضور جوانان در مساجد بود. آسیبی که ولی امر مسلمین آن را «مشکل اصحاب مسجد»، برشمردند: «اما چه باید کرد که دل‌ها به مسجد گرایش پیدا کند؟ یعنی به حضور در مسجد، ماندن در مسجد و عبادت در مسجد شوق پیدا کنند. مشکل اصحاب مسجد این است!»^۱

در این بخش برآنیم علل این فرایند رو به کاهش را به تحلیل بنشینیم.

به باور برخی:

«تأثیر منفی دین‌داری مدرن بر میزان ارتباط با مسجد، صرف‌نظر از ماهیت فردگرایانه این نوع از دین‌داری از یک سو، و محدود بودن میزان ارتباط جوانان با مساجد از سوی دیگر، مؤید این واقعیت است که جو اجتماعی و فرهنگی حاکم بر مساجد در حال حاضر چندان جوان‌پسند و مدرن نیست»^۲.

از منظر چنین گروهی، باید وضع موجود و حاکم بر مساجد تغییر یابد. پیمایش‌های انجام گرفته نیز حاکی از این بایسته است. پژوهش توصیفی پیمایشی سال ۱۳۷۶ که توسط سازمان تبلیغات اسلامی انجام گرفته، نشان می‌دهد که جو اجتماعی و فرهنگی حاکم بر مساجد باید تغییر پیدا کند تا جوانان رغبت و انگیزه بیشتری برای حضور در مساجد پیدا کنند.^۳

سازمان تبلیغات اسلامی، در سال ۱۳۷۴ ش، در مطالعه‌ای نظری به بررسی علل کاهش حضور مردم در مساجد پرداخته است. مبنای نظری این مطالعه، دیدگاه کارکردگرایی است. در این بررسی - که فاقد هرگونه بررسی تجربی است - از تغییر نیازهای مردم و نداشتن تناسب کارکردهای مسجد با نیازهای فعلی مردم به عنوان علل خلوت بودن مساجد در حال حاضر، یاد شده است.^۴

در یک مثال آسان اگر فردی، به‌طور شدید گرسنه باشد، در مسیری که دنبال غذا می‌رود؛ همه اطراف تلافروشی باشد، حتی اگر همه تلافروشان مسیر اصرار کنند که بهترین و ارزان‌ترین طلا را عرضه می‌کنند، او بدان‌ها توجه نخواهد نمود بلکه سراغ یک رستوران خواهد رفت. چرا که عرضه باید همخوان و براساس تقاضا باشد. حال گاهی این نیاز موجود است که باید فراخور آن، محصول عرضه نمود. و گاه مخاطب اساساً از این نیاز بی‌خبر است، که در این صورت باید، او را از نیاز جدید با خبر ساخت، چیزی که می‌توان آن را نیازسازی نیز نامید. برخی اعمال انبیای الهی با استراتژی نیازسازی بوده است. نیازهای واقعی‌ای که حتی مخاطبان از آن بی‌خبر بوده‌اند. به نظر، عرضه محصول - از آن جمله تولیدات دینی - بدون لحاظ نیازسنجی و نیازسازی، از ارجی در بازار برخوردار نخواهد بود و با استقبال مواجه نخواهد شد.

^۱ . فرازی از بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با شرکت‌کنندگان داخلی و خارجی سومین همایش جهانی مساجد، فرورگ مسجد ۳، ص ۲۲ .

^۲ . کردستانی، عباس، مقاله «عوامل مؤثر بر پایین بودن میزان ارتباط جوانان با مساجد در استان کرمان»، ص ۱۷۰ .

^۳ . تویسرکانی راوری، فاطمه، مقاله «عوامل و موانع جذب مردم به ویژه جوانان به مساجد»، ص ۲۱۳ .

^۴ . همان، ص ۲۱۱ .

بررسی‌های آماری هم حکایت از این دارد که هرچه افراد، نگرش موافق‌تری به استفاده ابزاری از مسجد داشته باشند، میزان ارتباطشان با مسجد، بیشتر خواهد شد^۱ از دیدگاه قرآن نیز، مانایی هر چیزی، به میزان سودهی به مردم و کارکردش وابسته است.

فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ^۲.

«آنچه به مردم سود می‌رساند در زمین [باقی] می‌ماند. خداوند مثل‌ها را چنین می‌زند»^۳.

یکی از تفاسیر در ذیل این آیه به صراحت می‌نویسد:

«بقای هر موجود بسته به میزان سود رسانی او است»^۴.

نکته قابل توجهی که در مقایسه مساجد داخل با مساجد خارج کشور بدست می‌آید این است که بین دو مقوله «میزان تحصیلات جوانان» و «میزان حضور در مسجد»، بین مساجد خارج کشور و داخل، رابطه متضاد وجود دارد. یعنی در ایران هرچه افراد دارای تحصیلات بیشتری، حضور کمتری در مسجد دارند؛ ولی در خارج، هرچه افراد دارای تحصیلات عالی هستند، از حضور بیشتر در مساجد برخوردارند. حاصل تحقیق سال ۱۳۷۶ نیز نشان از این دارد که افزایش تحصیل جوانان بر میزان کاهش حضور آنان در مساجد، رابطه دارد.^۵

نگارنده با تأمل در این پدیده به این نتیجه دست یافت که مساجد خارج کشور دارای تنوع و تعدد کارکردی متناسب با نیاز مخاطبان بوده که مساجد داخل کشور از این بی‌بهره‌اند. این مطلب مورد اذعان نویسنده کتاب «مساجد نیویورک» نیز هست. نویسنده کتاب «مساجد نیویورک» سعی در شناساندن این نکته دارد که مساجد در نیویورک، فقط محلی برای برگزاری نماز نیستند، بلکه دارای اهمیت فوق‌العاده‌ای در زندگی عامه مردم مسلمان نیویورک می‌باشد. لذا اکثر مساجد دارای کتابخانه، محل فروش کتب، سالن کنفرانس، مدارس دینی - اسلامی، اماکن تفریحی و اتاق‌هایی برای سکونت هستند. چاپ کتاب، مجلات و نشریات گوناگون، برپایی جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها، برپایی دوره‌های آموزش و تربیت کادرهای متخصص و تهیه فیلم‌های آموزشی از اقدامات جالب این مساجد بودند که بعد از هجوم تبلیغاتی بر ضد مسلمانان پس از حوادث ۱۱ سپتامبر ضرورت آنها احساس می‌شد.^۶

^۱ . همان، ص ۲۱۳ .

^۲ . رعد: ۱۷ .

^۳ . فولادوند، محمد مهدی، ترجمه قرآن.

^۴ . مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱۰، ص ۱۷۰ .

^۵ . نویسندگان نیویورک، فاطمه، مقاله «عوامل و موانع جذب مردم بی‌ویژه جوانان به مساجد»، ص ۲۱۳ .

^۶ . فرطوسی، محمود، مقاله «حکایت یک میلیون مسلمان و صد مسجد در نیویورک موضوع جدیدترین کتاب»، ۲۸ آبان ۱۳۸۴ .
لینک مستقیم: www.shabestannews.com/articleDetail.asp?scode=۸۴۰۸۲۸۱۴۳۱۲۹۴۴۰

علل کاهش کارکرد رسانه‌ای مسجد بعد از انقلاب

۱ - عدم تعریف جایگاه رسانه رقیب و مدرن

فقدان بینش کافی مسئولان و سیاست‌گزاران در تدوین راهبردی متناسب با فرهنگ بومی، و نبود تعریفی جامع و کامل از چگونگی تعامل نهادهای سنتی و نوین در جامعه، از جمله دلایلی است که می‌توان از آنها به منزله عوامل «عدم ناکامی» در عرصه استفاده تبلیغی و رسانه‌ای از مسجد نام برد.

مقوله «سنت» و «مدرنیته»، سازمان مسجد را نیز بی‌تأثیر نگذاشت. به‌خاطر عدم تعریف مشخص از نحوه تعامل این دو بعد از انقلاب، آن‌چنان تازیانه مدرنیته بر پیکر سازمان‌های سنتی ضربه زد که بازیابی نهادهای سنتی روزی با مشکل مواجه خواهد شد. تأسیس و توسعه سینما، فرهنگ‌سرا، صدا و سیما، مطبوعات و... بدون مشخص نمودن جایگاه، محدوده فعالیت، وظایف و اختیارات، کارکرد رسانه‌ای مساجد را محدود ساخت. یکی از راه‌های تغییر در مؤلفه‌های نیاز به مسجد، تخصص‌گرایی است. امروزه که دوره تخصص‌گرایی است و هر کس پاسخی خاص به نیاز ویژه خود را می‌طلبد؛ باید مساجد نیز با رویکرد تخصص‌گرایی به احیای ظرفیت برخیزند. چه می‌شد که مساجد ما، خطیب و برنامه ویژه کودکان، ویژه جوانان، زنان و... داشته باشد! مگر نه آن است خطیبی که به صورت عمومی صحبت می‌کند نمی‌تواند نیاز همگان را پاسخ دهد. اگر مخاطب احساس نکند که پاسخ به نیازش را در مسجد می‌تواند بیابد، رو به مسجد نمی‌کند. مسجد مجازی می‌تواند تنوع و تعدد سخنرانی‌ها و وعظ‌های اخلاقی را - البته براساس ذائقه مخاطب و انتخاب او - عرضه نماید.

۲ - روزآمد کردن این رسانه

در دنیای امروز که همه رسانه‌ها تحت کنترل صهیونیسم و باندهای قدرت‌های سیاسی - اقتصادی است، ضرورت حفظ کارکرد رسانه‌ای مساجد به‌عنوان مکان‌های مردمی و آزاد، جدیت چند برابر می‌یابد. زیرا تنها این رسانه است که می‌تواند صدای مستضعفین را فریاد بزند. حفظ کارکرد رسانه‌ای مسجد، اکتفا به روش‌های گذشته نیست، بلکه با «مسجدی کردن رسانه‌های مدرن»، و نیز «رسانه‌ای کردن مساجد با ابزارهای مدرن» می‌توان به این اهداف نایل آمد. آن‌وقت اهمیت تقویت این رسانه عمومی، اهمیتی بیش از گذشته پیدا می‌کند که امروزه رسانه‌های قدرتمند به رقابت با مسجد آمده‌اند. اگر مساجد دیروز به این وظیفه اطلاع‌رسانی و تبلیغ مشغول بودند، رقبایی نبود که جوانان را جذب خود و گریزان از مسجد سازد. ولی اکنون، باید مسجد را در توانمندسازی رسانه‌ای، پرنفوذتر از آنها سازیم.

مسجد، نماد بزرگ اسلام و تریبون اسلام است برای دعوت؛ و مخاطب آن همه انسان است،^۱ نه فقط مسلمین.

«جَعَلَ اللَّهُ الْكُتُبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ»^۲

^۱ . اعراف: ۳۱. یا بنی‌آدم خنوا زینکم عند کل مسجد.

^۲ . مائده: ۹۷ .

در تفسیر نمونه ذیل این آیه می‌خوانیم:

«مخصوصاً کلمه للناس نشان می‌دهد که این مرکز امن و امان، پناهگاهی است عمومی برای همه جهانیان و انسان‌ها و توده‌های مردم».^۱

این تحلیل قرآنی نشان از این دارد که رسانه مسجد، این قابلیت را دارد که همه بشر را به سوی خود جلب نماید.

نکته پایانی این فصل را سخن ادیبانه استاد محدثی قرار می‌دهم که ادیبانه، توجه به ساخت مسجد و عدم توجه به کارکرد آن را بیان داشته‌اند: چرا به جای «مسجدی» ساختن مردم، هماره دنبال «مسجد» ساختیم؟! «نماز خانه» زیاد شده است نه «نماز خوان!»^۲ مصلاّی بی‌مصلاّی، جز شکوه، شکوهی ندارد که بدان بنازیم!^۳

خادم و مؤذن این مسجد تن و جان شماست ساجدی گشته نهان در صف مسجودی

ملک الشعراى بهار

فصل هفتم

^۱ . مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ص ۴۴۸ .

^۲ . محدثی، جواد، مقاله «پیام مسجد»، ص ۲۹۵ .

^۳ . این هم بندی بود که نگارنده در تداوم بیان نغز استاد محدثی، بر آن اضافه نمود.

مسجد مجازی،

پلی برای صدور انقلاب

مسجد و انقلاب اسلامی

چه آنان که حوادث انقلاب اسلامی ایران را دیده و چه آنان که آن را در لابه لای نگاشته‌ها مطالعه کرده‌اند، به این حقیقت واقف‌اند که رابطه دو پدیده «مسجد» و «انقلاب»، یک رابطه علی و معلولی است. در دیدگاه بنیانگذار انقلاب قدس سره «این مساجد است که این نهضت را درست کرده است»^۱ و همین فراز، برای اثبات میزان تأثیر مساجد در تحقق انقلاب، می‌تواند گواهی روشن باشد.

نقش مساجد در پیروزی انقلاب، چنان پررنگ است که حامد الگار نویسنده آمریکایی، هسته اساسی پیروزی انقلاب اسلامی را مسجد^۲ می‌داند و می‌افزاید:

«در دوره نهضت خمینی قدس سره بود که مسجد به یک کانون مبارزه و مرکز فرماندهی، بدل گردید و به‌طور خلاصه مسجد تماماً آن چیزی شد که در عصر پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله بود»^۳.

مساجد در دوران انقلاب به‌طور طبیعی و البته با تکیه بر پیشینه تاریخی خود، مرکز مبارزه علیه رژیم بودند.^۴ از این روی بود که همواره با عکس‌العمل تند رژیم طاغوت مواجه می‌شد.^۵ مساجد نه تنها پایگاهی جهت بیدارسازی

^۱ . خمینی امام، روح الله، صحیفه نور، ص ۶۰ .

^۲ . الگار، حامد، دین و دولت در ایران، ص ۱۵۴ .

^۳ . همان .

^۴ . محمدی، منوچهر، تحلیلی در انقلاب اسلامی، ص ۹۱ .

^۵ . شریف‌پور، رضا، مسجد و انقلاب اسلامی، صص ۸۸ و ۸۹ .

مردم علیه حکومت پهلوی، بلکه محلی برای سازماندهی نیروهای انقلابی و مبارزه بودند. تبادل اطلاعات و جلسات مشاوره میان مبارزان، در مساجد صورت می‌پذیرفت، زیرا پخش اعلامیه در اغلب مساجد سهل‌تر و سریع‌تر صورت می‌گرفت و اعتراض مردم و علما و حضرت امام از طریق پخش اعلامیه آنان در مجامع مذهبی بویژه مساجد، همه‌گیر می‌شد^۱ ضریب تأثیر مساجد بر میزان پیروزی انقلاب آن قدر صریح است که حاج عبدالکریم احمدی، از یاوران انقلاب می‌گوید:

«اگر مسجد نبود، انقلاب نبود»^۲.

اما نقش مساجد بعد از دوره «حدوث انقلاب»، نیز متوقف نماند. پس از پیروزی انقلاب، باز این مساجد بودند که همچنان در مرحله «ثبوت انقلاب» نیز نقش‌آفرینی کردند. بعد از پیروزی انقلاب با توجه به فروپاشی نظام شاهنشاهی، تقریباً همه کارهای انقلاب در مساجد انجام می‌گرفت. کمیته‌های انقلاب از دل مساجد جوشید. در زمان هشت سال دفاع مقدس، در قسمت اعزام نیرو، پشتیبانی، برگزاری مراسم دعا و بزرگداشت شهدا، مساجد نقش چشم‌گیری داشتند. در زمان سازندگی، در امدادسانی به مردم آسیب‌دیده از بلایای طبیعی، بازسازی مناطق جنگی و برگزاری انتخابات و... همچنان مساجد، فعال، ظاهر شدند.^۳

انقلاب اسلامی یک فرآیندی است که مراحل تکاملی دارد:

مرحله نخست: پیروزی انقلاب اسلامی بود که از آن به «حدوث انقلاب» یاد می‌کنیم. این مرحله از انقلاب به یاری خدا، همت مردم و رهبری امام قدس سره به کامروایی تحقق یافت.

مرحله دوم انقلاب: استقرار حکومت اسلامی و اثبات کارآمدی نظام مبتنی بر ولایت فقیه است که با عنوان مرحله «ثبوت انقلاب» از آن نام برده می‌شود. مساجد در این دو مرحله، محور و یا حداقل نقش‌آفرین بوده‌اند. مرحله سوم که انقلاب پیش روی دارد، ایجاد تمدن اسلامی است. طرح نظریه «صدور انقلاب» در راستای این مرحله می‌تواند تفسیر گردد. ایجاد تمدن اسلامی، هدف غایی انقلاب اسلامی است. به زعم نگارنده، همچنان که مسجد مبنای اساسی، «حدوث» و «ثبوت» انقلاب بوده است، باید در مرحله سوم از فرآیند تکاملی آن یعنی مرحله «صدور» انقلاب نیز، نقش محوری را به خود بگیرند. اساساً مسجد بدان سبب که خاستگاه توحید و نفی شرک و باطل است و جایگاه ندای حق و دادخواهی مظلوم نیز به حساب می‌آید، همواره مهد قیام و اعتراض بوده است و مردم نیز بر حسب مقتضیات و شرایط جامعه از این مکان مقدس الهام گرفته‌اند.^۴

اگر از منظر رهبر فقید انقلاب قدس سره، مساجد، رمز پیروزی ملت ایران بود،^۵ باید همان، محور بقا و صدور

۱. سیفی، محمد مهدی، مقاله «نقش تاریخی مساجد در انقلاب اسلامی»، روزنامه رسالت، ش ۶۵۰۵، ۱۳۸۷/۵/۳۱، ص ۱۷.

۲. رستگاری، مرتضی، مقاله «مسجد در صدر اسلام و نقش آن در پیروزی انقلاب اسلامی»، ص ۱۹۶.

۳. شکریان، ناصر، مقاله «مسجد، ملجأ مردم»، ص ۲۴۱.

۴. میزبانی، مهناز و سایرین، نقش مساجد و دانشگاهها در پیروزی انقلاب، ص ۵۲.

۵. خمینی امام، روح الله، صحیفه نور، ج ۱، ص ۳.

انقلاب هم باشد. هم چنان که ایشان در وصیت‌نامه سیاسی الهی خویش می‌نویسد:

«بی‌تردید رمز بقای انقلاب اسلامی همان رمز پیروزی است»^۱.

اینک برای تبیین این ایده، شایسته می‌دانم جایگاه، معنا و شیوه عملی نمودن صدور انقلاب را البته با تکیه بر اندیشه‌های امام قدس سره و رهبری به کاوش بنشینیم. امام قدس سره دولتمردان و مسئولان را به برنامه‌ریزی در این جهت فرا می‌خواندند. با این وضع پس چگونه می‌توان از شأن صدور انقلاب، مفهوم و شیوه‌های تحقق آن به سادگی عبور کرد؟!

جایگاه صدور انقلاب در قاموس فکری امام و رهبری

درک دقیق از معنا و زمان اعلان تئوری صدور انقلاب، از طرف امام نشان می‌دهد که امام حتی قبل از اینکه انقلاب، عینیت یابد، تحقق غایتش را در صادر نمودن آن می‌دید.

«صدور انقلاب اسلامی از لحظه ورود حضرت امام قدس سره به پاریس و اوج‌گیری نهضت مقدس مردم ایران در کانون توجهات جامعه جهانی قرار گرفت و اولین پرسش‌ها در این باب، توسط نهادهای سیاسی غرب و قبل از پیروزی انقلاب اسلامی مطرح گردید»^۲.

از این روی امام قدس سره نه بعد از انقلاب که قبل از انقلاب هم، دغدغه‌مند صدور انقلاب بودند. حال آن‌که برخی با عدم درک صحیح از صدور انقلاب، آن را پروژه‌ای متعلق به اوایل انقلاب می‌دانند! با تأمل در خاطرات یکی از یاران امام^۳، آن حضرت حتی در اسفند سال ۱۳۴۱، انقلاب را به سه مرحله تقسیم نموده بودند:

«شما بدانید که مبارزه ما سه مرحله دارد: نخست: اسلامی کردن ایران. دوم: اسلامی کردن کشورهای اسلامی. سوم: اسلامی کردن جهان. آن روز است که به مولایم مهدی (عج) عرض می‌کنم: جهان منتظر قدم مبارک توست».

آیا صدور انقلاب منحصر و محدود به سال‌های اولیه پیروزی انقلاب است؟! آیا تنها در آن سال‌های پرشور پیام انقلاب اسلامی جاذبه داشت؟! مگر نه آن است که جاذبه پیام انقلاب اسلامی ایران، در نیازهای بشریت نهفته است و مگر امروز آن نیازها مرتفع شده‌اند که دیگر این پیام، تازگی و جاذبه برای بشر، نداشته باشد؟! انقلاب اسلامی، یک رویداد نیست که صدورش نیز متوقف به زمان خاصی باشد.^۴ انقلاب اسلامی یک فرایندی

^۱ . خمینی امام، روح الله، وصیت‌نامه سیاسی الهی امام خمینی قدس سره، بند الف.

^۲ . دولت‌آبادی، فیروز، مقاله «صدور انقلاب تمنا و تقابلی از درون و بیرون»، ص ۳۵ .
www.navideshahed.com/fa/index.php?Page=definition&UID=۹۵۸۴۷

^۳ . آقای عسگر اولادی.

^۴ . دبیری مهر، امیر، مقاله «صدور انقلاب؛ خیال یا واقعیت»، سایت باشگاه اندیشه.
لینک مستقیم: www.bashgah.net/pages-۱۹۳۰۲.html

است که تا تشکیل تمدن اسلامی، رفاه و آزادی همه مستضعفان باید در گسترش آن کوشید. همچنان که امام قدس سره فرمود:

«مقصد این است که اسلام، احکام اسلام، احکام جهانگیر اسلام زنده بشود و پیاده بشود و همه در رفاه باشند و همه آزاد باشند، همه مستقل باشند».^۱

انقلاب‌ها به صورت طبیعی میل به گسترش دارند و انقلاب اسلامی نیز از این قاعده مستثنا نبود. از این نظر می‌توان گفت که صدور انقلاب‌ها، یک پروسه و فرایندی طبیعی است. و همچنان ادامه دارد. حضرت امام نیز صدور انقلاب را امری طبیعی می‌دانستند و معتقد بودند؛ از آنجا که ماهیت انقلاب در ایران اسلامی است، کاملاً طبیعی است که دیگر مسلمانان هم تحت تأثیر اندیشه‌های آن قرار گیرند.

صدور انقلاب، یک بایسته

در باور امام قدس سره:

«ما موظفیم که اسلام را در همه جای دنیا معرفی کنیم».^۲

زیرا آن بزرگمرد، مظلوم و غریب بودن اسلام در دنیای امروز را درک می‌کرد.^۳ حضرت امام قدس سره در عین توجه به مشکلات معیشتی مردم، غفلت از اهداف و آرمان‌های انقلاب را به مسئولان گوشزد می‌نمود:

«مسائل اقتصادی و مادی اگر لحظه‌ای مسئولین را از وظیفه‌ای که برعهده دارند منصرف کند. خطری بزرگ و خیانتی سهمگین را به دنبال دارد. باید دولت اسلامی تمام سعی و توان خود را در اداره هرچه بهتر مردم بنماید، ولی این بدان معنی نیست که آنها را از اهداف عظیم انقلاب که ایجاد حکومت جهانی است منصرف کند».^۴

از منظر رهبر معظم انقلاب نیز انقلاب، دو جهت دارد: یکی مبارزه با استبداد داخلی است و جهت دیگر، سخن و پیام نو انقلاب برای دنیا و بشریت. این چیزی است که دنیا را به خود جذب کرد.

«پیام جهانی و انسانی اسلام است که او را به ستایش وادار می‌کند. جنبه‌ی دوم، بسیار مهم است؛ ما باید بتوانیم این را بیان کنیم».^۵

همچنان که ایشان فرموده‌اند؛ صادر کردن تفکر انقلابی و اندیشه مبارزه به بیرون مرزها، بسی مهم‌تر از مبارزه با

^۱ . مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره، «صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی»، ص ۳۱ .

^۲ . خمینی امام، روح الله، صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۱۰۲ - ۱۰۳، در دیدار با مسئولان دانشگاه امام صادق علیه السلام، مورخه ۱۳۶۲/۶/۱۵ .

^۳ . همان.

^۴ . مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره، مقاله «صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی قدس سره»، ص ۴۷ .

^۵ . بیانات مقام معظم رهبری مورخ ۱۳۸۰/۱۱/۱۷ در دیدار با اعضای شورای عالی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.

استبداد داخلی می‌باشد.

شاید بخاطر اهمیت موضوع بود که رهبر معظم انقلاب حدود یک‌ماه بعد از رهبری انقلاب، در نوزدهم تیرماه ۱۳۶۸ به تبیین نظریه صدور انقلاب پرداختند.^۱ رهبر فرزانه در جای دیگری، صدور انقلاب را تداوم راه انبیا و ستیز با آن را کار دشمن شمرده و هرگونه احساس ندامت و خجالت از انجام آن را نکو کوهیده‌اند:

«ما به این کار و انجام این وظیفه افتخار می‌کنیم. این، راه انبیاست و ما این راه را باید ادامه دهیم... چرا ما باید از صادر کردن توحید و اخلاق انبیا و روح فداکاری و اخلاص و تزکیه‌ی اخلاقی به کشورهای دیگر خجالت بکشیم؟! چرا باید شرم کنیم از این که غیرت و حمیت صحیح و ایستادگی در مقابل قدرت‌های باطل را به صورت درس عملی به ملت‌های دیگر ارائه و تعلیم بدهیم؟ ملت‌ها باور نمی‌کنند که بشود با عوامل و مزدوران قدرت‌های استکباری درافتاد. ما درافتادیم و پیروز هم شدیم. چرا این عمل و تجربه‌ی خودمان را در اختیار افکار عمومی ملت‌ها نگذاریم؟ ما این انقلاب را صادر می‌کنیم. ما از این که بتوانیم توحید و مکتب انبیا و روش‌های انسانی پاکیزه و طیب و طاهر و صبر و مقاومت و ایثار را به کشورهای دیگر صادر کنیم، هیچ ابایی نداریم. رسانه‌های غربی که با پول صهیونیست‌ها و با تدبیر سیاستمداران خبیث و ظالم و فاسد اداره می‌شوند، می‌خواهند جنجال درست کنند و ما را از این حرف و عمل که فرهنگ و مفاهیم انقلاب باید صادر شود، پشیمان کنند».^۲

صدور انقلاب، کاری فرهنگی

صدور انقلاب، صدور پیام و رسالت انقلاب اسلامی و انتقال ارزش‌های معنوی و الهی به گوش جهانیان است که این امر در سایه‌ی زور و لشکرکشی انجام نمی‌شود بلکه جهت نیل به این هدف باید کلیه‌ی امکانات و ابزارهای پیام رسانی، محتوای پیام، موقعیت زمان و مکان، نیازهای مخاطبان در مناطق مختلف دنیا مورد توجه و دقت قرار گیرد. انقلاب ما یک انقلاب فرهنگی بود و به تعبیر شهید مظلوم دکتر بهشتی «انقلاب ارزش‌ها» محسوب می‌شود.^۳ مقام معظم رهبری نیز بر این امر صحنه گذاشتند:

«اگر منظور این است که ما مواد منفجره صادر می‌کنیم، این ادعا دروغ است... صدور انقلاب، به معنای صادر کردن ارزش‌های انقلابی و افشاگری درباره مستبدها و ظالم‌های عالم، وظیفه و تکلیف الهی ماست. اگر این کار را نکنیم، کوتاهی کرده‌ایم».^۴

در اوایل انقلاب، عده‌ای صدور انقلاب را رویکرد نظامی تفسیر می‌کردند، اینجا بود که امام قدس سره رویکرد

^۱ . بیانات مقام معظم رهبری، مورخه ۱۳۶۸/۴/۱۹ در دیدار و بیعت اقشار مختلف مردم کشور با معظمه.

^۲ . نگاه کنید به سایت معظمه به نشانی: www.khamenei.ir

^۳ . سالار، محمد، مقاله «انقلاب اسلامی و صدور ارزش‌های فرهنگی»، ص ۲۳ .

^۴ . نگاه کنید به سایت معظمه به نشانی: www.khamenei.ir

فرهنگی را پیشنهاد نمودند:

«اینکه می‌گوییم باید انقلاب ما به همه جا صادر بشود، این معنی غلط را از آن برداشت نکنند که ما می‌خواهیم کشورگشایی کنیم. ما همه‌ی کشورهای مسلمین را از خودمان می‌دانیم. همه‌ی کشورها باید در محل خودشان باشند، ما می‌خواهیم این چیزی که در ایران واقع شد و این بیداری که در ایران واقع شد و خودشان از ابرقدرت‌ها فاصله گرفتند و دست آنها را از مخازن خودشان کوتاه کردند، این در همه‌ی ملت‌ها و در همه‌ی دولت‌ها بشود. آرزوی ما این است...»^۱

رهبر معظم انقلاب در آغازین ایام رهبری، قالب صدور انقلاب را نه یک قالب نظامی که فرهنگی شمردند: «پس از پیروزی انقلاب اسلامی، سردمداران تبلیغات جهانی روی اشاعه‌ی فرهنگ انقلابی اسلام جنجال راه انداختند و آن را به عنوان صدور انقلاب - با معنای غلطی که از صدور انقلاب می‌کردند - مورد تهاجم تبلیغاتی قرار دادند. همه‌ی رسانه‌ها در سرتاسر عالم، روی این نکته و کلمه تکیه می‌کنند که جمهوری اسلامی در صد صدور انقلاب است! خبثت آنها در این جاست که صدور انقلاب را به معنای صدور مواد منفجره و ایجاد درگیری در گوشه و کنار عالم و از این قبیل کارها معرفی می‌کنند! که این هم مثل بقیه‌ی خبثت‌های تبلیغاتی دنیای غرب، یک ترفند رذیلانه است.»^۲

در قاموس فکری امام قدس سره و مقام معظم رهبری، صدور انقلاب یک تلاش نرم‌افزاری است نه نظامی. در فرازی دیگر، ایشان رویکرد نظامی به این مقوله را نه یک امر مطلوب که حتی ناممکن می‌دانستند: «ما که می‌گوییم اسلام را می‌خواهیم صادر کنیم، معنایش این نیست که ما سوار طیاره بشویم و بریزیم به ممالک دیگر، یک همچو چیزی نه ما گفتیم و نه ما می‌توانیم.»^۳

رهبر انقلاب نیز، صدور انقلاب را فرهنگی می‌شمارند: «صدور انقلاب، صدور تجاوز و جنگ و به معنای گرفتن زمین‌های دیگران نیست... صدور انقلاب به معنای صدور پیام و صدور رسالت انقلاب است، صدور ارزش‌هایی مانند استقلال، عدم وابستگی، خودکفایی، خصلت‌های انسانی پاک، ایمان، شرف، افتخار، حمایت از مستضعفان و...»^۴

در بیانی دیگر امام قدس سره، تبیین اندیشه‌های انقلاب را صدور انقلاب می‌دانند: «صدور انقلاب به معنی لشکرکشی نیست، بلکه می‌خواهیم حرف‌مان را به دنیا برسانیم.»^۵

^۱ . خمینی امام، روح الله، صحیفه نور، ج ۱۳، ص ۱۲۷، در جمع سفرای کشورهای اسلامی، مؤرخ ۱۳۵۹/۷/۲۸ .

^۲ . بیانات مقام معظم رهبری، مورخه ۱۳۶۸/۴/۱۹ در دیدار و بیعت اقشار مختلف مردم کشور با معظمله.

^۳ . همان، ص ۶۰ - ۶۱ .

^۴ . سالار، محمد، مقاله «انقلاب اسلامی و صدور ارزش‌های فرهنگی»، ص ۲۲ به نقل از: مباحثی پیرامون فرهنگ انقلاب اسلامی، ص ۳۶۴ و ۳۶۶، شهید محمدجواد باهنر.

^۵ . خمینی امام، روح الله، صحیفه نور، ج ۱۹، ص ۴۱۴ .

همه جهان، مخاطب مسجد و انقلاب

همچنان که مخاطب مسجد به تصریح خود قرآن، نه فقط مسلمین که همه انسان‌ها می‌باشد،^۱ تفکر فراملی و دید جهانی حضرت امام قدس سره نیز انقلاب اسلامی را نه در چارچوب مقابله با طاغوت ایران فقط، که به مثابه جریان مبارزه با تمام «مستکبرین» و «ستمگران» عالم معنا می‌کرد و از همان ابتدا همه «مسلمین» و بلکه «مستضعفین» جهان را مخاطب خویش می‌خواند.^۲ زیرا در قاموس فکری ایشان «اسلام مرزی نمی‌شناسد». از این جهت بود که می‌فرمود:

«ما باید در صدور انقلاب مان به جهان کوشش کنیم و تفکر این که ما انقلاب مان را صادر نمی‌کنیم را کنار بگذاریم زیرا اسلام بین کشورهای مسلمان فرقی قائل نمی‌باشد و پشتیبان تمام مستضعفین جهان است».^۳

مساجد مجازی، روش عملی صدور انقلاب

امسال که در سی‌امین سال پیروزی انقلاب، قرار داریم به جاست در نحوه عملیاتی نمودن صدور انقلاب، قدری تأمل نماییم. گذشت که صدور انقلاب، نه همزاد با انقلاب بلکه پیش از آن مدنظر بنیانگذارش بوده است. چنان که گفته شد در دو مرحله «حدوث» و «ثبوت» انقلاب، محوریت مسجد کاملاً مشهود است. صد البته که خود این تعامل، بین دو انقلاب و مسجد بر پویایی مساجد و تنوع بخشی به کارکردهای آن نیز مؤثر بود. در پروسه صدور انقلاب نیز باید مساجد محوریت را برعهده گیرند. شاید از این روی بود که رهبر فقید انقلاب اسلامی ایران، تأکید داشتند که باید مساجد همواره آماده قیام و پیشبرد اهداف اسلامی باشند.

«اسلام مساجد را سنگر قرار داد وسیله، از باب این که از همین مساجد... همه اموری که اسلام را به پیش می‌برد و قیام را به پیش می‌برد، مهیا باشد».^۴

لیک با توجه به محدودیت و محدودیت‌های ساخت مسجد و مهم‌تر از آن، ممنوعیت‌های احیای کارکردهای انقلابی در مساجد خارج کشور، و زمان‌بر و پرهزینه بودن ساخت مساجد فیزیکی، توجه به مساجد مجازی یک بایسته تلقی می‌گردد. تأکید می‌کنم که مساجد مجازی می‌تواند ما را در مشکلاتی که در ساخت مساجد

^۱ . يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ اعراف: ۳۱ / «وَ اِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَاٰمَنًا الْبَقَرَةَ: ۱۲۵ / «اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِّلنَّاسِ لَلَّذِي بِنَاكَ مُبَارَكًا وَ هُدًى لِّلْعٰلَمِيْنَ اَلْاَعْرَابِ: ۹۶ / «جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ» مانده: ۹۷ .

^۲ . مقاله «صدور انقلاب / بازشناسی جریان افول»، نشریه دانشجویی خیزش.

لینک مستقیم: www.balagh.net/persian/specific/۱۰_fajr/enqelab/sodor/۰۲.htm

^۳ . مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره، مقاله «صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی قدس سره»، ص ۱۳ .

^۴ . همان، صص ۳۴ و ۳۵ .

فیزیکی در خارج کشور داریم، یاری رساند؛ یعنی با جذب مخاطب توسط مساجد مجازی، می توان از آن در ساخت مساجد فیزیکی، احیای کارکردهای انقلابی و مخالفت با قوانین ممنوعیت ساخت مسجد فیزیکی کمک گرفت.

یادمان باشد از یک سو با یک تکلیفی به نام صدور ارزش های انقلاب و یاری مستضعفان مواجهیم که طبق تحلیلی باید این مرحله از انقلاب نیز مبتنی بر مساجد باشد. و از سوی دیگر با موانعی که بر سر راه انجام این وظیفه از طریق مساجد فیزیکی قرار گرفته است. این موانع آنگاه تکلیف را ساقط می کند که هیچ راه جایگزینی مطرح نباشد. مسجد مجازی در عین فرصت بودن برای صادر نمودن انقلاب، خود ضمناً موانع را نیز خواهد برداشت. زیرا موجب توسعه بنائی و گسترش کارکردی آن خواهد شد. و این یعنی اثبات کارآمدی دیگر برای مساجد در سومین مرحله از انقلاب!

اگر در فرهنگ امام قدس سره، ثمره انقلاب، آزادی همه مستضعفان جهان است، و اگر در اندیشه او باید مساجد را حفظ نمود:

«ای ملت! مسجدهایتان را حفظ کنید تا این نهضت به ثمر برسد».^۱

تحقق این دو، با مساجد مجازی سامان می یابد.

حضرت امام قدس سره در عین حال که پیروزی انقلاب را برخاسته از فعالیت های مسجدی می داند، ولی رها کردن مساجد و نیز بسنده کردن به وضع موجود را نیز ناکافی می شمارد. ایشان پیروزی انقلاب اسلامی را نوعی آماده سازی خویشتن برای اداره پویای مساجد می داند. بی شک مراد حضرت امام قدس سره مدیریت عبادی صرف نیست، آنچه از سخنان امام نیز استفاده می شود، تحول در کارکرد مساجد، به سوی ایجاد پیروزی های دیگر اسلامی است.^۲

«این مساجد بود که این پیروزی را برای ملت ما درست کرد، این مراکز حساسی است که ملت باید به آن توجه داشته باشند، این طور نباشد که خیال کنیم حالا دیگر ما پیروز شدیم، دیگر مسجد می خواهیم چه کنیم؟ پیروزی ما برای اداره مسجد است».^۳

بدیهی است که امام قدس سره نیز روش تبلیغی و استفاده از ابزار رسانه ها را شیوه عملی صدور انقلاب معرفی می کردند:

«ما که می گوئیم اسلام را می خواهیم صادر کنیم، معنایش... این است که می توانیم به وسیله دستگانهایی که داریم، به وسیله همین صدا و سیما، به وسیله مطبوعات، به وسیله گروه هایی که به خارج می روند، اسلام

۱ . خمینی امام، روح الله، صحیفه نور، ج ۱۷، ص ۶۰ .

۲ . جهانگیری، یحیی، کارکرد سیاسی و رسانه ای مساجد، ص ۶ .

۳ . خمینی امام، روح الله، صحیفه نور، ج ۱۳، ص ۱۵ .

را آن طوری که هست معرفی کنیم. اگر آن طوری که هست معرفی بشود، مورد قبول همه خواهد بود.^۱

مقام معظم رهبری نیز استفاده از ابزارهای متناسب با زمان و مخاطب را اثرگذار می‌داند:

«ماییم و تفکر و معارف اسلامی، ماییم و پیام انقلاب اسلامی؛ ما باید بتوانیم این‌ها را درست به دنیا برسانیم... ما باید بتوانیم مفاهیم و معارف اسلامی و آنچه را که متعلق به ماست، بیان کنیم؛ البته باید با لحن و بیان روشنفکرانه و کاملاً مترقی و با استفاده از واژگان متناسب با هر دوره و زمان باشد.»^۲

مسجد به عنوان رسانه سنتی و اینترنت به مثابه ابزار مدرن، می‌تواند در ابلاغ پیام انقلاب، نقش آفرین باشند. متأسفانه، رویکردی در کشور ما، این دو را در ساحت نزاعی آشتی‌ناپذیر قرار داده، از این روی هیچ‌گاه آن‌چنان که باید، از ظرفیت این دو رسانه نتوانسته‌ایم در بیان رسالت انقلاب، بهره‌جوییم. مسجد، رسانه‌ای سنتی، ولی همچنان پویا، مقبول، غیردولتی و بالاخره دینی است، و اینترنت و ابزارهای مدرن، دارای پوشش گسترده‌ای از مخاطب‌اند. معقول آن است که کمیت یکی با کیفیت دیگری همراه گردد، و این دو از عرصه رقابت به ساحت رفاقت آیند.

دشمن علیه انقلاب

امروز، ایران اسلامی، آماج شیخون فرهنگی دشمن قرار گرفته است. وجود هزاران سایت «انتی خمینی»^۳ و ... نشان از ضرورت اقدام سریع و قدرتمند برای صدور ارزش‌ها و فرهنگ انقلاب است که باید همت گماشت. به فرموده رهبر انقلاب:

«اگر ما بتوانیم در صحنه‌ی فکر و فرهنگ، کار شایسته‌ای انجام دهیم، همه‌ی تهدیدهای مادی دنیا خنثی خواهد شد.»^۴

در باور امام قدس سره برای مقابله با ترفندهای دشمن ما باید از اهرم صدور فرهنگی انقلاب، بهره بگیریم:

«ما باید در صدور انقلاب‌مان به جهان کوشش کنیم... از طرفی دیگر تمام قدرت‌ها و ابرقدرت‌ها کمر به نابودی‌مان بسته‌اند و اگر ما در بسته بمانیم قطعاً با شکست مواجه خواهیم شد. ما باید حساب‌مان را صریحاً با قدرت‌ها و ابرقدرت‌ها یکسره کنیم و به آنها نشان دهیم که با تمام گرفتاری‌های مشقت‌باری که داریم با جهان برخورد مکتبی می‌نمائیم.»^۵

^۱ . مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره، مقاله «صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی قدس سره»، ص ۶۰ - ۶۱ .

^۲ . بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، مورخ ۱۳۸۰/۱۱/۱۷ .

^۳ . anti-khomeini

^۴ . بیانات مقام معظم رهبری در جمع مسئولان سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، مورخ ۱۳۸۰/۱۱/۱۷ .

^۵ . مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره، مقاله «صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی قدس سره»، صص ۳۴ و ۳۵ .

در سنجش میزان اسلام‌ستیزی استکبار، کافی است بدانیم که تنها از سال ۱۹۸۰ واژه‌ای به نام «اسلاموفوبیا»^۱ در ادبیات انگلیسی ابداع شد.^۲ که به اسلام‌هراسی و تعصب علیه اسلام و مسلمین اشاره دارد.^۳ و هزاران سایت اینترنتی در این زمینه فعال است. آیا مخاطب این دستور امام نیستیم که فرمود:

«ما انقلاب‌مان را به جهان صادر می‌کنیم. چرا که انقلاب ما اسلامی است. و تا بانگ لا اله الا الله و محمد رسول الله بر تمام جهان طنین نیفکند مبارزه هست و تا مبارزه در هر کجای جهان علیه مستکبرین هست ما هستیم».^۴

موج الگوی‌گیری از انقلاب

با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، موج حمایت از تمام نهضت‌ها و جنبش‌های رهایی‌بخش پیاخاست. آقای صبحی الجابی، پژوهشگر و نویسنده‌ی سوری درخصوص تأثیر و بازتاب جهانی فرهنگ و تمدن انقلاب اسلامی اظهار می‌دارد:

«انقلاب اسلامی فرهنگ و تمدن حقیقی را برای جهانیان به ارمغان آورد. این تمدن در تمام زمینه‌های سیاست، حقوق بشر و اخلاق، با فرهنگ و تمدن غرب تفاوت اساسی دارد. به هر حال، هر کس فرهنگ انقلاب اسلامی را الگوی خود قرار دهد حتماً پیروز خواهد شد».^۵

از این روی بود که امام اندیشه صدور انقلاب را به هیچ عنوان آرمان‌گرایانه و غیرعملی تلقی نمی‌کرد؛ بلکه آن را واقعیتی ممکن می‌دانست و در بسیاری از مناطق جهان اسلام آن را به رأی‌العین می‌دید.

«نهضت مقدس ایران، نهضت اسلامی است. از این جهت بدیهی است که همه مسلمین جهان تحت تأثیر آن قرار می‌گیرند».^۶

«ما امروز دورنمای صدور انقلاب اسلامی را در جهان مستضعفان و مظلومان بیش از پیش می‌بینیم».^۷

و آن مرد بزرگ، نشانه‌های تحقق این پدیده را نمایان می‌دید:

«امروز قدرت ایرانی و قدرت اسلام در ایران به طوری است که توجه همه ملت‌های ضعیف را به خودش معطوف کرده است و اسلام صادر شد در سرتاسر دنیا، از این سیاه‌های عزیزی که در امریکا هستند و تا آفریقا و تا شوروی و همه جا، نور اسلام تابیده است و توجه مردم به اسلام شده است. و مقصود ما از صدور انقلاب همین

^۱ . Islamophobia

^۲ . Conway, Gordon & others, Islamophobia: A Challenge for Us All, p .

^۳ . Sandra Fredman & others, Discrimination and Human Rights: The Case of Racism, p ۱۲۱ .

^۴ . خمینی امام، روح الله، صحیفه نور، ج ۱۷، ص ۲۴۰، مورخ ۱۳۶۲/۲/۴ .

^۵ . سالار، محمد، مقاله «انقلاب اسلامی و صدور ارزش‌های فرهنگی»، صص ۲۶ و ۲۷ / روزنامه کیهان، شماره‌ی ۱۶۴۴۰، ص ۱۶ .

^۶ . مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره، مقاله «صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی قدس سره»، ص ۲۵ .

^۷ . همان، ص ۹۲ .

بود و تحقق پیدا کرد و ان شاء الله اسلام در همه جا غلبه بر کفر پیدا خواهد کرد».^۱

اسامه ابو حمدان، نماینده‌ی جنبش مقاومت اسلامی فلسطین (حماس) در لبنان، انتفاضه‌ی مردمی فلسطین را یکی از ثمرات انقلاب اسلامی در ایران می‌داند و در این باره می‌گوید:

«با پیروزی انقلاب اسلامی، مهم‌ترین خواسته مسلمانان در قرن بیستم تحقق یافت. مسلمانان جهان، انقلاب اسلامی را الگو و سرمشق خود می‌دانند».^۲

گیزلا کرافت، دانشمند آلمانی شرکت کننده در همایش بین‌المللی «گفتگوی فرهنگ‌ها: حافظ، گوته و پوشکین»، با اعلام این مطلب گفت:

«اسلام در دهه‌های اخیر به الگو و مکتب نیرومندی تبدیل شده که در سایه‌ی آن مبارزه شدید با مادیگری و برای احیای معنویت جریان دارد».^۳

متولیان مسجد، و صدور انقلاب

امام رسماً متولیان، ائمه جماعات و روحانیان را برای عملی نمودن صدور انقلاب آن هم از طریق مساجد، مخاطب قرار می‌دهد:

«مسجد در اسلام و در صدر اسلام همیشه مرکز جنبش و حرکت‌های اسلامی بوده... از مسجد تبلیغات اسلامی شروع می‌شده است، از مسجد حرکت قوای اسلامی برای سرکوبی کفار و وارد کردن آنها در [زیر] بیرق اسلام بوده است. شما که از اهالی مسجد و علمای مساجد هستید، باید پیروی از پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله و اصحاب آن سرور کنید و مساجد را برای تبلیغ اسلام و حرکت اسلامیت و قطع ایادی شرک و کفر و تأیید مستضعفین در مقابل مستکبرین قرار دهید».^۴

آیا نباید این مخاطبان در چگونگی عملی نمودن آن، قدری تأمل نمایند؟! یادمان باشد که این فرهنگ تشیع است که پیوسته اعتراض به حکومت‌ها را فریاد نموده است، از این رو مکتب تشیع، روحانیت معترضی را تربیت نموده که خانه‌اش مساجد است.^۵ باید این مساجد و روحانیت آن، فریاد ظلم‌ستیزی انقلاب را به گوش همگان برسانند.

یادمان باشد اینترنت در آمریکا، نه به عنوان تهدید امنیتی، بلکه به عنوان بزرگترین فرصت ملی تلقی می‌شود.

^۱ . خمینی امام، روح الله، صحیفه نور، ج ۱۱، ص ۲۶۶، پیام امام خمینی قدس سره به مناسبت سالروز پیروزی انقلاب اسلامی، ۱۳۵۸/۱۱/۲۲ .

^۲ . سالار، محمد، مقاله «انقلاب اسلامی و صدور ارزش‌های فرهنگی»، ص ۲۸ / روزنامه کیهان، مورخه ۱۳۷۷/۱۱/۱۰ .

^۳ . همان، ص ۲۱ .

^۴ . خمینی امام، روح الله، صحیفه نور، ج ۱۳، ص ۱۵ .

^۵ . شریف‌پور، رضا، مسجد و انقلاب اسلامی، ص ۱۲۴ .

توسعه اینترنت در داخل و استفاده از آن برای تأثیرگذاری بر دیگران (سایر ملل) بخشی مهم از سیاست‌های راهبردی آمریکاست.^۱ آیا لازم نیست ما هم این تهدید را به یک فرصت در جهت تأثیرگذاری بر دیگر ملل جهان، تبدیل کنیم؟

گفتمش نزدیک ما بتخانه و مسجد یکی است
گفت عالم مسجد است ای بی‌بصیر بتخانه کو

سنائی غزنوی

فصل هشتم

مسجد مجازی،

بایسته چشم‌انداز بیست ساله ایران اسلامی

^۱ . احمدی، جمشید، مقاله «اینترنت، قاره ششم»، ص ۴۱ .

بجاست در این جا به بندهایی از سند چشم‌انداز که در تاریخ ۱۳ آبان ۱۳۸۲ توسط رهبر معظم انقلاب به سران قوای سه‌گانه ابلاغ شد، اشاره کنیم که می‌توان با استنباط از آنها جایگاه مسجد را در افق ۱۴۰۴ بررسی کرده و ناگزیر بودن از روی آوری به مسجد مجازی را گوشزد نمود. بی‌شک هرگونه انحراف از این میثاق ملی، ایران را در رسیدن به آن هدف میمون باز خواهد داشت. و مسجد باید جایگاه و شأن خود را با تکیه بر این بندها مشخص نماید.

چند نکته

پیش از ورود به بحث، توجه به چند نکته مهم است:

نکته نخست: باید باور داشت که این سند، یک خیال‌بافی و آرزوی صرف نیست. بلکه نه تنها «می‌توانیم» بلکه «باید» به این افق در بیست سال بعد دست یابیم. به فرموده رهبر انقلاب:

«چشم‌انداز بیست‌ساله‌ی ابلاغ شده به مسؤولان سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، یک امر عملی و منطقی و قابل تحقق است. نباید تصور شود کلماتی که در چشم‌انداز بیست‌ساله پشت سرهم نوشته می‌شود، صرفاً یک آرزوست و بدون محاسبه‌ی علمی است»^۱.

«شما جوان‌های عزیز این سند چشم‌انداز را مطالعه کنید. اگر کسی دقت نکند، ممکن است خیال کند افرادی نشسته‌اند و انشاء نوشته‌اند؛ ولی نه، بدانید انشاء نیست. کلمه کلمه‌ی این چشم‌انداز - با تأکید می‌گویم - محاسبه شده است»^۲.

لازمه دستیابی به مفاد سند، یک برنامه‌ریزی دقیق مبتنی بر درک واقعیات و ظرفیت‌های موجود است: «این که ما گفتیم در بیست سال آینده می‌خواهیم کشور اول منطقه در این خصوصیات باشیم و این شاخص‌ها را داشته باشیم - که در سند دو صفحه‌ای چشم‌انداز ذکر شده - کلمه کلمه‌ی این‌ها بررسی و محاسبه و کارشناسی شده است. ما می‌توانیم؛ منتها این توانستن شروطی دارد... ما معتقدیم این چشم‌انداز، تحقق‌یافتنی است؛ اما باید برنامه‌ریزی و راه حرکت را پیدا کرد»^۳.

یک برنامه‌ریز برای آینده‌آنگاه موفق خواهد بود. بدون رصد نیازهای شهروندان آتیه، هرگونه برنامه‌ریزی، نوعی خیال‌بافی خواهد بود! رهبر انقلاب در این باره می‌فرماید:

«نگاه کنید به آینده‌ی دور؛ یعنی آینده‌ی معین شده در سند چشم‌انداز بیست‌ساله. کسانی که امروز وارد

^۱ . از بیانات مقام معظم رهبری در خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران ۱۳۸۲/۸/۲۳ .

^۲ . دیدار با جوانان، اساتید، معلمان و دانشجویان دانشگاه‌های استان همدان ۱۳۸۳/۴/۱۷ .

^۳ . همان .

مدرسه می‌شوند، در پایان دوران بیست‌ساله، یک‌جوان بیست‌وشش، هفت ساله هستند. شما می‌خواهید این جوان بیست و شش، هفت ساله چه جور انسانی باشد؟ اگر می‌خواهید این جوان، یک جوان خلاق، دارای ابتکار، شجاع، آراسته از لحاظ اخلاقی، سالم از لحاظ جسمی و فکری و روانی، صاحب فکر و اندیشه، دارای احساس مسئولیت نسبت به کشورش و ملتش و آینده‌اش باشد، امروز باید طرح صیوررت این کودک را به آن جوان، این جا طراحی کنید؛ حاضر داشته باشید و به دستگاه‌ها ابلاغ کنید.^۱

از این روی مساجد نیز باید براساس نیاز انسان فردا به برنامه‌ریزی پردازند.

نکته دوم: محتوای پیش‌بینی شده سند چشم‌انداز آن وقت محقق خواهد شد که همه نهادها در رساندن ایران اسلامی به آن جایگاه، تلاش کنند. اگر حتی یک نهادی در این مسیر، این بایسته بر خود یک تکلیف نشمارد، بی‌شک نه تنها خود این سازمان، بلکه مجموعه نظام اسلامی در دستیابی به آن افق روشن کامروا نخواهد بود.^۲ رهبر معظم انقلاب در دیدار وزیر کشور و استانداران فرمودند:

«تحقق این چشم‌انداز بسیار روشن، نیازمند حرکت و تلاش هماهنگ تمام مسئولان کشور است.»^۳

مسجد به عنوان نهادی در ایران اسلامی و جهان اسلام باید نحوه تحقق‌دهی به آرمان سند چشم‌انداز را بر خود تبیین و تکلیف بداند.

نکته سوم: هر چند طبق نکته نخست، همه نهادها در رسیدن به افق ایران ۱۴۰۴ وظیفه‌ای برعهده دارند لیک شاید به گراف نباشد که ادعا کنیم نقش‌آفرینی مساجد در این عرصه فراتر از دیگر نهادها می‌باشد. نقش‌آفرینی مساجد در این عرصه - دست کم - در دو قالب می‌باشد. همچنان که رهبر انقلاب، لازمه تحقق چشم‌انداز را پذیرش و تلاش همگانی و نهضت عمومی می‌شمارند و بر ضرورت نهادینه‌سازی و کوشش در راستای چشم‌انداز تأکید می‌کنند:

«باید به گونه‌ای عمل کرد که تلاش برای تحقق چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور، به یک حرکت نهادینه، تبدیل شود.»^۴

«آبادانی کشور، پیشرفت مادی و معنوی جامعه و دستیابی به رتبه اول منطقه‌ای که در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله پیش‌بینی شده است در سایه تعمیق ایمان و افزایش انگیزه‌های دینی جامعه و بویژه نسل جوان امکان‌پذیر است.»^۵ مساجد به خاطر گستردگی و نفوذ در بین مردم می‌تواند در فرهنگ‌سازی «تلاش برای تحقق چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور» نقش‌آفرینی کند.

^۱ . از بیانات مقام معظم رهبری در دیدار شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳/۱۰/۱۳۸۴ .

^۲ . از بیانات مقام معظم رهبری در دیدار وزیر کشور و استانداران ۲۲/۱۰/۱۳۸۲ .

^۳ . همان .

^۴ . همان .

^۵ . از بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با معلمان کرمان ۱۲/۲/۱۳۸۴ .

اما نقش دوم مسجد در این محیط این است که وظیفه‌ای فراتر از دیگر نهادها به دوش خواهد کشید. انقلاب پس از مرحله «حدوث»، نیازمند تثبیت و اثبات کارآمدی یعنی «مرحله ثبوت» بود.^۱ از منظر ولی‌امر مسلمین کارآیی ۱۰۰ ایران اسلامی اینک می‌تواند فارغ از محدوده جغرافیای کشوری، در عرصه منطقه‌ای و خاورمیانه‌ای نیز، توانمندی خود را به منصفه ظهور بگذارد.

«کشور ما می‌تواند ملتی بزرگ‌تر از آمار کنونی ملت ما را هم اداره کند؛ می‌تواند خود را در سطح بالایی از پیشرفت و توسعه در میان ملت‌های عالم قرار دهد؛ و همچنان که در سند چشم‌انداز بیست‌ساله اعلام شده است، می‌تواند از جهات مختلف رتبه‌ی اول را در منطقه حائز شود. این‌ها توانایی‌های ملت ماست؛ این‌ها را ملت ما به برکت وحدت کلمه، به برکت پرچم برافراشته‌ی اسلام، و به برکت ایمان عمیقی که در دل‌های شماسست، تاکنون به دست آورده است و باز هم می‌تواند پیش برود و به چشم‌انداز زیبا و شایسته‌ی ملت ایران دست پیدا کند.»^۲

سند چشم‌انداز، ادامه مرحله «ثبوت انقلاب» یعنی همان کارآمدی نظام ایران اسلامی در عرصه منطقه‌ای است. علت مبقیه نظام اسلامی، باید همان علت محدثه آن باشد. مساجد در پروژه «حدوث انقلاب»، نقشی بسزا و در مرحله ثبوت انقلاب - البته در محدوده کشوری - چه در دفاع مقدس، چه در دوران سازندگی و... سهمی مهم داشتند. پس، این نهاد سهیم در حدوث و ثبوت انقلاب (بخش داخلی)، باید در مرحله صدور انقلاب (بخش منطقه‌ای) نیز سهمی وافر داشته باشد. شاید این فرمایش امام راحل قدس سره اشاره به نقش اساسی مسجد در همه مراحل نظام اسلامی باشد:

«از مسجد باید امور، اداره شود. این مساجد بود که این پیروزی را برای ملت درست کرد. این مراکز حساسی است که ملت باید به آن توجه داشته باشد. این طور نباشد که خیال کنند حالا که پیروز شدیم دیگر مسجد می‌خواهیم چه کنیم.»^۳

مساجد، و کلید واژه‌های سند چشم‌انداز

اینک بایسته‌ها و جایگاه مسجد در سند چشم‌انداز ایران اسلامی را به تحلیل می‌نشینیم.

«جامعه‌ی ایرانی در افق این چشم‌انداز چنین ویژگی‌هایی خواهد داشت: ... الهام بخش، فعال و مؤثر در جهان اسلام با...، جامعه‌ی اخلاقی، نواندیشی و پویایی فکری و اجتماعی، تأثیرگذار بر همگرایی اسلامی و منطقه‌ای

^۱ . نگارنده انقلاب را بر سه مرحله حدوث، ثبوت و صدور انقلاب تقسیم کرده رجوع کنید به فصل هفتم همین کتاب.

^۲ . از بیانات مقام معظم رهبری در اجتماع بزرگ مردم رفسنجان ۱۳۸۴/۲/۱۸ .

^۳ . خمینی امام، روح‌الله، صحیفه نور، ج ۱۳، ص ۱۵ .

بر اساس تعالیم اسلامی و اندیشه‌های امام خمینی قدس سره.^۱

با توجه به پدیده نامیمون رسانه‌های تبلیغی غرب و نیز صهیونیسم و وهابیت در منطقه که هر دو دست به دست هم داده تا «همگرایی اسلامی و منطقه‌ای»^۲ را به هم زنند، آیا نباید تنها درمان این درد یعنی «تعالیم اسلامی و اندیشه‌های امام خمینی قدس سره»^۳ را با استفاده از این فناوری آن‌هم در قالب مسجد به گوش این مردم رساند؟! یادمان باشد که پیام امام خمینی قدس سره در دوران نهضت انقلاب اسلامی ایران نیز از طریق مساجد به گوش همگان رسید.

تنها راه اشاعه این پیام مقدس، مسجد می‌تواند باشد. از این‌روست که دشمن همواره با آن مخالف است. مستر همفر جاسوس بریتانیا در خاطراتش می‌نویسد:

«از بنای مساجد... به هر صورت باید جلوگیری شود».^۴

به عبارت «به هر صورت» توجه نمائید. این همچنان سیاست راهبردی استکبار است. مگر نه آن است که «جامعه‌ی ایرانی در افق این چشم‌انداز [بیست ساله]... برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری»^۵ باید باشد. آیا این نیروها را نباید مسجد تربیت کند؟ مگر نه آن است که مسجد محل پرورش و آموزش بوده است؟ آیا تا امام جماعتی که خود بر این ویژگی‌ها آراسته نگردد، می‌تواند الگوساز باشد تا جوان «از دانش پیشرفته برخوردار»^۶ و «توانا در تولید علم و فناوری»^۷ گردد؟ علامه طباطبایی قدس سره در بحث روایی ذیل آیه «اقیموا وجوهکم عند کل مسجد»^۸ نقل می‌کند که منظور «ائم» می‌باشند و توضیح می‌دهد که مراد از ائمه، امامان جماعت هستند. ایشان در ادامه بحث روایی اضافه می‌کند که منظور از «خذوا زینتکم عند کل مسجد»^۹ نیز «ائم» می‌باشند.^{۱۰}

۱ . بند هفتم از سند چشم‌انداز بیست ساله برگرفته از سایت هزار و چهارصد و چهارم www.irane1404.com

۲ . همان.

۳ . همان.

۴ . همفر، خاطرات همفر جاسوس انگلیس در ممالک اسلامی، ص ۸۳.

۵ . بند دوم سند چشم‌انداز بیست ساله برگرفته از سایت ایران هزار و چهارصد و چهارم www.irane1404.com

۶ . همان.

۷ . همان.

۸ . اعراف: ۲۹.

۹ . اعراف: ۳۱.

۱۰ . موسوی همدانی، سید محمدباقر، ترجمه المیزان، ج ۸، ص ۹۱.

نکته جالب آن که، سند چشم‌انداز، تربیت این نیروها را «متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه‌ی اجتماعی»^۱ نموده است. چه سرمایه اجتماعی فراتر از مسجد و چه منابع انسانی‌ای بهتر از نیروی‌های مؤمن مسجدی؟ چرا که علم مطلوب در سند چشم‌انداز، علم دینی و دین علمی است نه علم سکولار. و لازمه دست یافتن به علم دینی تربیت نیروی‌های علمی آینده در قالب مسجد است.^۲

آیا تربیت نیروی ایرانی با ویژگی‌های «فعال، مسئولیت‌پذیر، ایثارگر، مؤمن، رضایت‌مند، برخوردار... متعهد به انقلاب و نظام اسلامی و شکوفایی ایران و مفتخر به ایرانی بودن»^۳ بخشی از وظیفه مسجد به جوانان را گوشزد نمی‌کند. از کارکردهای مسجد می‌توان به نقش آن در پرورش افراد اشاره کرد که حکومت دینی بدان‌ها نیاز دارد. زیرا مسجد، بار هدایت فکری و تربیتی نیروهای جامعه را بر دوش دارد.^۴ در سایه رفت و آمد به مسجد، خلق و خوی‌ها و آداب و منش‌های افراد تا حد زیادی، هویدا می‌گردد. این تربیت و شناسائی در روابط افراد با یکدیگر سازنده می‌باشد. زیرا حاکمیت اسلامی می‌تواند از این رهگذر، نیروهای متعهد و کارآمد خود را بشناسد.^۵

مسجد برای این دو امر مهم برای حکومت اسلامی نقش آفرینی می‌کند. همچنان که در دوران انقلاب و دفاع مقدس فرماندهان و نیروهای مردمی همه تربیت یافته‌گان مسجد بودند. امروزه نیز برای گزینش و تربیت افراد برای مدیریت سیاسی کشور باید از مسجد مدد گرفت. مگر نه آن است که در زمان نهضت مقدس انقلاب و نیز دوران هشت سال دفاع مقدس همین مسجد نیروی‌هایی را درست با همین شاخص‌ها تربیت کرد؟ اینک نیز با پدیده تحول، آیا نباید در خود تحولی درانگیزد و باز به پرورش چنین انسان‌هایی که ایران ۱۴۰۴ نیاز دارد، اقدام نماید. باز بیان رهبر فرزانه را بیاورم که بر «لزوم استقبال از تحولات و پرهیز از ایستایی و رکود»^۶ خاطر نشان کردند.

پیشرفت ایران اسلامی و وظیفه روحانیت

«جامعه‌ی ایرانی در افق این چشم‌انداز چنین ویژگی‌هایی خواهد داشت: توسعه یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود، متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی».^۷

۱ . بند دوم سند چشم‌انداز بیست‌ساله برگرفته از سایت ایران هزار و چهارصد و چهار.com ۱۴۰۴ www.irane

۲ . جهانگیری سهروردی، یحیی، ره‌آورد نور، مقاله «مسجد مجازی، تحول و نوآوری در مسیر ایران در سال ۱۴۰۴»، ص ۶۰ .

۳ . بند دوم سند چشم‌انداز بیست‌ساله برگرفته از سایت ایران هزار و چهارصد و چهار.com ۱۴۰۴ www.irane

۴ . جهانگیری سهروردی، یحیی، کارکرد سیاسی و رسانه‌ای مساجد، ص ۴۷ .

۵ . ضرابی، عبدالرضا، مقاله «نقش و عملکرد مسجد در تربیت»، ص ۲۷۵ .

۶ . سخنان رهبر معظم انقلاب اسلامی در دومین روز از سفر به استان سمنان در جمع دانش‌گاہیان،

www.leader.ir/langs/fa/?p=contentShow&id=۹۲۶۴

۷ . بند یکم سند چشم‌انداز بیست‌ساله برگرفته از سایت ایران هزار و چهارصد و چهار.com ۱۴۰۴ www.irane

توسعه در مکتب ولایت فقیه، صرف پیشرفت مادی نیست بلکه رشد همه جانبه است. رهبر معظم انقلاب نیز تبیین و نهادینه کردن این معنا از توسعه را وظیفه روحانیت که تریبون تبلیغی آنها مسجد است، می‌داند:

«بیست سال دیگر کشور ما از لحاظ پیشرفت مادی، پیشرفت سیاسی و از لحاظ معنوی و فرهنگی باید به این نقطه برسد. با تلاش و مجاهدتی که پشت سر گذاشته شود، رسیدن به این‌ها قطعی است؛ هیچ تردیدی در آن نیست؛ منتها - همان‌طور که عرض کردم - این حرکت می‌تواند همراه با هدایت الهی و هدایت دینی و هدایت روحانیت باشد؛ می‌تواند بدون آن باشد. اگر بدون آن باشد، ما در ذیل جدول کشورهای پیشرفته‌ی دنیا خواهیم بود. صد سال قبل از ما، دویست سال قبل از ما، دیگران هم به این پیشرفت‌ها دست پیدا کرده بودند؛ این هم آخرش! زندان ابوغریب و زندان‌های دیگر و دو جنگ بین‌الملل و چهره‌ی زشت استعمار در دنیا، آخر آن پیشرفت‌هاست. اما اگر این پیشرفت‌ها با هدایت دین همراه باشد، آن وقت چیزی است که در دنیا اتفاق نیفتاده و در تاریخ سابقه نداشته است»^۱.

مساجد، و کلید واژه‌های سند چشم‌انداز مساجد

پیرو ابلاغ سند چشم‌انداز ایران اسلامی، مرکز رسیدگی به امور مساجد نیز به تهیه چشم‌انداز مساجد^۲ اقدام نمودند. در متن سند چشم‌انداز مساجد، گزاره‌هایی به چشم می‌خورد که هر کدام بر ضرورت مسجد مجازی به نحوی اشاره دارد. نظر به این که هر یک از کلید واژگان را در کتاب به تفصیل بحث کرده‌ایم هم اینک تنها به متن برخی از بندهای چشم‌انداز مساجد اشاره می‌کنیم:

اگر مساجد می‌خواهد «برخوردار از تشکیلات مدیریت کلان و یکپارچه در کشور»^۳ باشد، شبکه اینترنت می‌تواند ارتباط بین آنها را برقرار نماید. تا بدین وسیله بصورت یک‌پارچه بر مساجد مدیریت کرد.

مساجد در افق ایران ۱۴۰۴ «رشد یافته و دارای ساختاری متناسب و کارآمد در عرصه ماموریت‌ها، توانمند در جذب و جلب افشار مختلف مردم و مؤثر در عرصه نشر گسترش اسلام ناب محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله»^۴ خواهد بود.

مسجد مجازی می‌تواند «در جذب و جلب افشار مختلف مردم»^۵ - بویژه جوانان که در پای اینترنت ساعاتی را سپری می‌کنند - به مساجد، مثبت واقع شود. افزون بر این که «در عرصه نشر گسترش اسلام ناب محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله»^۶ در فضای سایبر که خالی^۱ از معارف اهل بیت علیهم‌السلام است، مؤثر افتد.

^۱ از بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با طلاب و اساتید مدرسین علمیه آیت‌الله‌مجتهدی تهرانی ر.ح.ه.، ۱۳۸۳/۳/۲۱.

^۲ از معاونت پژوهش دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد که متن سند چشم‌انداز مساجد را در اختیار نگارنده قرار دادند، تشکر می‌نمایم.

^۳ سند چشم‌انداز بیست ساله مساجد، ویژگی‌های مساجد در افق چشم‌انداز، بند یکم.

^۴ همان، بند دوم.

^۵ همان.

^۶ همان.

همچنین بندهای زیر از سند چشم‌انداز بیست ساله مساجد، به نحوی به بایستگی توجه به مساجد مجازی را اشارت دارند. زیرا طبق این سند، مساجد در افق ۱۴۰۴ باید چنین باشد:

«دارای حضور مؤثر در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های کشور».^۲

«برخوردار از دانش پیشرفته کارشناسان و صاحب‌نظران عرصه‌های مرتبط با فعالیت و رسالت مسجد».^۳

«توانا در ایجاد انگیزه‌های مذهبی و توجه دادن به رخدادهای مرتبط با جهان اسلام».^۴

«توانمند در فراخوان مؤثر مردمی و بسیج افکار عمومی».^۵

«برخوردار از شبکه ارتباطی قوی نظام کارآمد اطلاع‌گیری و اطلاع‌رسانی و برقراری ارتباطات مردمی».^۶

«برخوردار از توانایی‌های رشد یافته، روزآمد و کارآمد با بهره‌گیری از فن‌آوری‌های نو در راستای مأموریت، رسالت و ادای وظایف».^۷

«مجهز به کتابخانه و رایانه برای نشر علوم اسلامی».^۸

«برخوردار از ائمه جماعتی عالم، اندیشمند، پارسا، آشنا با فنون مشاوره و مدیریت و دارای ارتباطات گسترده مردمی».^۹

«فعال‌سازی مساجد به عنوان کانون‌های فرهنگ، اندیشه و معنویت اسلامی».^{۱۰}

«اولویت‌یابی مساجد به عنوان مراکز نشر معنویت و معرفت دینی در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی».^{۱۱}

«طرح دین به زبان روز با بهره‌گیری از شیوه‌های جذاب، ابزار و امکانات نو».^۱

۱ . زیرا کمتر از ۵٪ اطلاعات موجود در فضای وب، در باره دین است. جمشیدی، احمد، مقاله «اینترنت، قاره ششم»، ص ۴۱ .

۲ . سند چشم‌انداز بیست ساله مساجد، ویژگی‌های مساجد در افق چشم‌انداز، بند سوم.

۳ . همان، بند چهارم.

۴ . همان، بند پنجم.

۵ . همان، بند ششم.

۶ . همان، بند هفتم.

۷ . همان، بند هشتم.

۸ . همان، بند نهم.

۹ . سند چشم‌انداز بیست ساله مساجد، ویژگی‌های مساجد در افق چشم‌انداز، بند یازدهم.

۱۰ . سند چشم‌انداز بیست ساله مساجد، موارد شایان توجه در تنظیم سند افق چشم‌انداز، بند یکم.

۱۱ . همان، بند دوم.

- «کارآمدسازی مساجد در ساخت جامعه اخلاقی نواندیش با پویایی فکری و اجتماعی».^۲
- «تأثیر گذاری مساجد بر همگرایی اسلامی».^۳
- «فعال سازی مساجد در مقابله با تهاجم فرهنگی دشمن».^۴
- «مقابله با خرافات، مقدس مآبی، تحجر و دگراندیشی های بیگانه محور».^۵
- «حفظ و ترویج فرهنگ بسیج از طریق مساجد».^۶
- «ایجاد جاذبه های لازم برای جذب و جلب گروه ها به ویژه جوانان و نوجوانان».^۷

مسجد مجازی، اینترنت را رفیق مسجد می کند

از آنجا که نفوذ اینترنت در خاورمیانه در حال رشد بسیار سریع بوده و هم اکنون نزدیک به یک چهارم جمعیت آن از این پدیده برخوردارند که با سرعت فزون آن، در افق ۱۴۰۴ جمعیت بسیار زیادی از آن بهره مند خواهند شد.

کاهش استقبال جوانان از مسجد؛ و فزونی استقبال آنان از اینترنت چیزی قابل انکار نیست. به نظر نگارنده، از مصادیق «مدیریت تحول» در کلام رهبری، «رفیق» نمودن این «رفیق» رسانه ای مسجد است. باید مواظب بود که در کشور اسلامی، رسانه های مدرن، رفیق در عرض مسجد نباشند بلکه یار مسجد و در طول آن قرار بگیرند. زیرا رفتار آنها اگر از کارکرد رسانه ای مسجد بکاهد مصداق «منع مساجد» خواهد بود.^۸ برخی مفسرین در شرح منع مساجد، چنین آورده اند:

«آیه هر چند هم، شأن نزول خاصی داشته باشد، در مقام بیان یک حکم کلی است و در مورد تمام افراد و یا گروه هایی است که مردم را از رفتن به مساجد و انجام عبادات به هر دلیل منع کنند و باعث ویرانی مساجد شوند و ما در تاریخ نمونه هایی از آن را دیده ایم که گاهی به خاطر اغراض سیاسی، مساجد را بسته اند و یا گروه خاصی را از ورود به آن منع کرده اند».^۹

۱ . همان، بند سوم.

۲ . همان، بند پنجم.

۳ . همان، بند ششم.

۴ . همان، بند هفتم.

۵ . همان، بند هشتم.

۶ . همان، بند یازدهم.

۷ . همان، بند دوازدهم.

۸ . جهانگیری سهروردی، یحیی، کارکرد سیاسی و رسانه ای مساجد، ص ۵.

۹ . جعفری، یعقوب، تفسیر کوثر، ج ۱، ص ۳۳۲، ذیل آیه ۱۱۴ سوره بقره.

یادمان باشد که «خرابی مسجد تنها با بیل و کلنگ نیست، بلکه هر برنامه‌ای که از رونق مسجد بکاهد، تلاش در خرابی آن است»^۱.

جایگاه اینترنت در دنیا

در این جا جهت تبیین اهمیت مسجد مجازی لازم دیدم به جایگاه اینترنت در میان انسان معاصر، آماری^۲ را ارائه دهم. تا ناگزیر بودن از این مسئله به دقت مشخص گردد. عصری که در آن زندگی می‌کنیم، از آن تحت عناوین مختلفی نظیر: «دهکده جهانی»^۳، «جامعه مدنی جهانی»^۴، «مدرنیته دوم»^۵، «جامعه شبکه‌ای»^۶، «جهان رها شده»^۷، «جامعه ارتباطی»^۸ و «مدرنیته سیال»^۹ یاد می‌کنند.

از کل ۶/۶۷۶/۱۲۰/۲۸۸ نفری جمعیت جهان، ۱/۴۰۷/۷۲۴/۹۲۰ کاربر اینترنت وجود دارد.^{۱۰} طبق آخرین آمار یعنی ۳۱ مارس ۲۰۰۸ میلادی که سایت^{۱۱} world stats internet به‌عنوان معتبرترین مرکز سنجش و نشر آمار ضریب نفوذ اینترنت ارائه داده، حاکی از نفوذ بالای اینترنت در میان بشر امروزی است که فرآیند رو به رشد بسیار سریع آن می‌رود آینده انسان را کاملاً دیجیتالی کند.

تحقیقات TeleGeography حاکیست ترافیک جهانی اینترنت تا میانه سال ۲۰۰۸ نسبت به مدت مشابه سال قبل ۵۳ درصد افزایش یافته است. طبق گزارش تحقیقات TeleGeography رشد استفاده از اینترنت در جهان تا بدان حد سریع است که حتی ضعیف‌ترین قاره جهان در زمینه استفاده از اینترنت یعنی آمریکای جنوبی شاهد رشد سالانه ۵۰ درصدی در زمینه ترافیک اینترنتی بوده است.^{۱۲}

^۱ . مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نور، ج ۱، ص ۱۸۶ .

^۲ . با توجه به تفاوت تعریف از مفهوم کاربر اینترنتی، تفاوت در آمار مراکز دیده می‌شود.

^۳ . مک لوهان.

^۴ . دیوید هلد.

^۵ . اولریش بک.

^۶ . مانوئل کاستلز.

^۷ . آنتونی گینز.

^۸ . جیانی واتیمو.

^۹ . زیگمون بومن.

^{۱۰} . www.internetworldstats.com/stats9.htm

^{۱۱} . www.internetworldstats.com

^{۱۲} . www.noorportal.net/News/ShowNews.aspx?ID=95201387/6/17

اما در حوزه اینترنت پر سرعت، در سال ۲۰۰۸ در مجموع بیش از ۳۵۰ میلیون نفر در سراسر جهان از اینترنت پرسرعت استفاده کرده‌اند و انتظار می‌رود این رقم با رشدی سریع در سال ۲۰۱۰ از مرز ۵۰۰ میلیون نفر بگذرد.^۱ بر طبق برآوردهای internetworldstats تا اواسط سال ۲۰۰۸ از کل جمعیت جهان اندکی کمتر از ۱/۵ میلیارد نفر یعنی (۱/۴۶۳/۶۳۲/۳۶۱) نفر از اینترنت استفاده کرده‌اند. این امر به معنای ضریب نفوذ ۲۱/۹ درصدی اینترنت در جهان امروز با بیش از ۶ میلیارد و ۶۷۶ میلیون نفر جمعیت است.^۲

این در حالی است که در سال ۱۳۸۵ شمسی، جمعیت کاربران اینترنت در کل دنیا را طبق آمار این سایت یک میلیارد و ۲۶۲ میلیون نفر بوده است. از این تعداد، ۳۴۳ میلیون و ۷۸۷ هزار کاربر در اروپا، ۳۵۹ میلیون و ۵۵۳ هزار و ۴۵۹ کاربر در قاره آمریکا، ۴۶۱ میلیون و ۷۰۰ هزار کاربر در آسیا و ۴۴ میلیون و ۲۳۴ هزار کاربر در آفریقا از اینترنت استفاده می‌کنند.^۳

اما اینک براساس آمار سایت رسمی Internet World State از ماه مارس ۲۰۰۸ به بعد، قاره آسیا با داشتن ۵۷۸ میلیون و ۵۳۸ هزار و ۲۵۷ نفر کاربر اینترنتی تا به امروز همچنان مقام اول کاربران اینترنتی را در جهان در اختیار دارد. براساس جدول رتبه‌بندی آمار مصرف اینترنت در جهان، اروپا با ۳۸۴ میلیون و ۶۳۳ هزار و ۷۶۵ کاربر در مقام بعدی قرار گرفته است.^۴ برای فهم سرعت رشد نفوذ اینترنت در قاره‌ای که زندگی می‌کنیم آمار امسال را با آمار سال ۱۳۸۵ شمسی - که در بالا ارائه شد - و آماری که چند سال پیش در خبرگزاری‌ها آمد، مقایسه کنید. چند سال پیش کشورهای قاره آسیا تنها ۳۴ درصد از کل کاربران اینترنت را در خود جای داده بودند. و با تجربه رشد ۴/۱۶۴ درصدی تعداد کاربران شاهد رسیدن شمار آنها به ۳۰۲ میلیون و ۲۵۷ هزار نفر بوده‌اند. آسیا ۳/۵۶ درصد از کل جمعیت جهان را داشت.^۵

جایگاه اینترنت در خاورمیانه

از جمعیت ۱۹۷/۰۹۰/۴۴۳ نفری خاورمیانه نیز، ۴۱/۹۳۹/۲۰۰ نفر تا ۳۱ مارس سال ۲۰۰۸ (فروردین ۸۷) را کاربران اینترنت تشکیل می‌دهد.^۶ بنابراین ضریب نفوذ اینترنت در خاورمیانه مطابق آنچه در بالا ذکر شد ۳/۲۱ درصد است.^۷ برای فهم بهتر سرعت نفوذ اینترنت در جهان، به خصوص خاورمیانه بهتر است آمار ۲ سال پیش را نظری بیافکنیم. با مقایسه این آمار با آمار سال ۲۰۰۵، آینده ضریب نفوذ اینترنت در خاورمیانه مشخص خواهد شد. در سال ۲۰۰۵ مجموع جمعیت خاورمیانه به مرز ۱۸۷ میلیون و ۲۵۸ هزار نفر رسید که ۲/۹ درصد کل

^۱ . روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵ ، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰ ، ص ۲۸ .

^۲ . همان .

^۳ . www.farsnews.com/newstext.php?nn=۸۵۰۱۱۵۰۰۳۴ ۸۵/۰۱/۱۵ . www.internetworldstats.com/middle.htm

^۴ . www.itanalyze.ir/archives/analysis/۲۰۰۹/۰۱/post_۸۶۳.php

^۵ . بر گرفته از مرکز آمار اینترنت جهانی

www.forum.majidonline.com/showthread.php?t=۳۶۱۲۰

^۶ . www.itanalyze.ir/archives/analysis/۲۰۰۹/۰۱/post_۸۶۳.php . www.internetworldstats.com/stats.htm

^۷ . روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵ ، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰ ، ص ۲۸ .

جمعیت جهان را شامل می‌شد از این جمعیت، کل تعداد کاربران اینترنت در منطقه خاورمیانه به مرز ۱۶ میلیون و ۶۴ هزار نفر رسید.^۱

کاربران اینترنت در این منطقه تا سال ۲۰۰۴ میلادی به ۱۶ میلیون ۶۳ هزار و ۵۰۰ نفر رسیده است که ضریب نفوذ اینترنت ۶٫۸ درصد بود. درصد کاربران اینترنت در خاورمیانه نسبت به جهان در سال ۲۰۰۵ میلادی ۱/۷ درصد بوده است.^۲ ضمناً نتایج بررسی موسسه تحقیقاتی RNCOS نشان می‌دهد در حالی که متوسط رشد تعداد کاربران اینترنت در دیگر نقاط جهان حدود ۲۰۰ درصد است این رقم در خاورمیانه از مرز ۶۰۰ درصد فراتر رفته است.^۳ طبق آمار در سال ۱۳۸۵ شمسی تعداد کاربران اینترنت در منطقه خاورمیانه به ۱۶ میلیون و ۶۴ هزار نفر رسید.^۴

از آنجا که محور چشم‌انداز، تبدیل ایران به قدرت اول منطقه‌ای است،^۵ جهت امکان‌پذیری دقیق و برنامه‌ریزی درست براساس تعداد کاربران کشورها، تعداد کاربران کشورهای منطقه به صورت جداگانه معرفی می‌گردد.

ایران

در سال ۱۳۸۵ شمسی تعداد ۱۸ میلیون نفر از کل ۳۳ میلیون و ۵۱۰ هزار کاربر اینترنت در خاورمیانه را کاربران ایران تشکیل می‌دهند که این رتبه اول استفاده از اینترنت در خاورمیانه را به ایران اختصاص داده است.^۶ در این سال ضریب نفوذ اینترنت ۲۷ درصد اعلام شده است.^۷

طبق آمار سایت آمار جهانی اینترنت، متوسط ضریب نفوذ اینترنت در آسیا ۱۲ درصد و در دنیا ۱۹ درصد است که ایران با ضریب نفوذ ۲۷ درصدی از متوسط جهانی بالاتر است.^۸

براساس آمار سایت رسمی Internet World State کشور ایران با داشتن ۲۳ میلیون نفر کاربر در میان کشورهای خاورمیانه در رتبه اول کاربران اینترنتی قرار گرفته است. این آمار که از ماه مارس ۲۰۰۸ به بعد به ثبت رسیده است رشد بالای ایران را از سال ۲۰۰۰ به بعد نمایان می‌سازد، زیرا آمار کاربران اینترنتی در ماه دسامبر ۲۰۰۰ میلادی در ایران تنها ۲۵۰ هزار نفر اعلام شده بود. ایران در حال حاضر ۵۴/۸ درصد از کاربران اینترنتی

^۱ . www.itca.ir/index.php?Page=newstext&UID=۵۲۷

^۲ . اردیبهشت ۱۱۱۴۵۱۳۸۵ www.iritn.com/index.php?action=show&type=news&id=۱۱۱۴۵۱۳۸۵

^۳ . www.medianews.ir/fa/۲۰۰۸/۱۰/۰۳/middle-east.html

^۴ . www.farsnews.com/newstext.php?nn=۸۵۰۱۱۵۰۰۳۴۸۵/۰۱/۱۵ www.internetworldstats.com/middle.htm

^۵ . سند چشم‌انداز بیست ساله برگرفته از سایت ایران هزار و چهارصد و چهار.

^۶ . www.irane۱۴۰۴.com

^۷ . www.farsnews.com/newstext.php?nn=۸۵۰۱۱۵۰۰۳۴۸۵/۰۱/۱۵ www.internetworldstats.com/middle.htm

^۸ . همان.

^۹ . همان.

خاورمیانه را تشکیل داده است.^۱

در سال ۲۰۰۰ میلادی حدود ۲۵۰ هزار نفر کاربر اینترنت در ایران وجود داشت، اما تعداد کاربران در سال ۲۰۰۵ میلادی در ایران به ۴ میلیون و ۸۰۰ هزار نفر رسید که رشدی ۱۸۲۰ درصدی را داشته است. اینترنت در میان ۷ درصد از ایرانیان نفوذ کرده است. ایران ۸/۲۴ درصد از کل کاربران خاورمیانه را - پس از ترکیه - در خود جای داده است.^۲ به گزارش خبرگزاری فارس در سال ۲۰۰۸ ایران ۴۵۰ هزار مشترک اینترنت پر سرعت دارد.^۳

امارات متحده عربی

امارات متحده عربی در سال ۲۰۰۵ م بیش از یک میلیون کاربر داشته است، این نرخ زمانی با اهمیت است که بدانیم کل جمعیت امارات سه میلیون و ۷۵۰ هزار نفر بود. اینترنت در میان ۶/۲۹ درصد از مردم کشور امارات نفوذ کرده است که ۷/۵ درصد از کاربران خاورمیانه را تشکیل می‌دهند. نرخ رشد کاربران در فاصله سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵ میلادی ۵۱ درصد برآورد شده است.^۴

امارات با جمعیت ۴/۶ میلیون نفری خود، دارای ۲/۳ میلیون کاربر اینترنت و ۲۴۰/۶۰۰ خط اینترنت پرسرعت تا سال ۱۳۸۶ بوده است.^۵

اردن

نرخ رشد شمار کاربران در کشور اردن ۲۵۹ درصد برآورد شده است. طبق آمارهای موجود اینترنت در میان ۹/۷ درصد از مردم کشور اردن کاربران این کشور ۲/۴ درصد از کل کاربران خاورمیانه را تشکیل می‌دهند.^۶

این کشور حدود ۶ میلیون نفر جمعیت دارد که بیش از یک میلیون نفر از شهروندان آن از اینترنت استفاده می‌کنند. ۴۸ هزار خط اینترنت پرسرعت در اردن موجود است.^۷

بحرین

کشور بحرین با ۷۰۷ هزار و ۳۵۷ نفر جمعیت تا سال ۲۰۰۵ میلادی، بیش از ۱۵۲ هزار نفر کاربر اینترنت داشته

^۱ . www.itanalyze.ir/archives/analysis/2009/01/post_863.php.

^۲ . برگرفته از مرکز آمار اینترنت جهانی:

www.forum.majidonline.com/showthread.php?t=36120

^۳ . روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵ ، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰ ، ص ۲۸ .

^۴ . برگرفته از مرکز آمار اینترنت جهانی:

www.forum.majidonline.com/showthread.php?t=36120

^۵ . روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵ ، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰ ، ص ۲۸ .

^۶ . برگرفته از مرکز آمار اینترنت جهانی:

www.forum.majidonline.com/showthread.php?t=36120

^۷ . روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵ ، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰ ، ص ۲۸ .

است.^۱ در سال ۲۰۰۵ میلادی ۷/۲۷ درصد از مردم بحرین در شمار کاربران اینترنت بودند، این عده ۱/۱ درصد از کل کاربران خاورمیانه را تشکیل می‌دهند، نرخ رشد کاربران در فاصله سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵ میلادی در کشور بحرین ۳/۳۸۹ درصد بوده است.^۲

در سال ۱۳۸۶، از جمعیت ۷۱۸ هزار نفری بحرین ۲۵۰ هزار نفر از اینترنت استفاده کرده و ۳۸/۶۰۰ خط اینترنت پرسرعت داشته‌اند.^۳

ترکیه

در سال ۲۰۰۵ میلادی کشور ترکیه با ۶ میلیون کاربر ۳۱ درصد از کاربران خاورمیانه را به خود اختصاص داد. در این سال اینترنت تنها میان ۲/۸ درصد از کل جمعیت این کشور نفوذ داشته است و نرخ رشد شمار کاربران از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵ میلادی ۲۰۰ درصد بود. پس از ترکیه، کشور ایران قرار دارد.^۴

عربستان

در سال ۲۰۰۵ میلادی یک میلیون و ۵۰۰ هزار کاربر اینترنت در عربستان سعودی وجود داشت که نسبت به سال‌های آغازین قرن حاضر ۶۵۰ درصد رشد کرده است. طبق آمارها تنها ۹/۶ درصد از مردم عربستان کاربر اینترنت هستند که ۷/۷ درصد از شمار کاربران خاورمیانه را تشکیل می‌دهند.^۵

در کشور ۲۸ میلیون نفری عربستان طبق بررسی‌های سال ۱۳۸۶ شمسی ۶/۲۰۰/۰۰۰ کاربر اینترنت و ۲۱۸/۲۰۰ خط اینترنت پرسرعت موجود است.^۶

عراق

در کشور عراق اینترنت بین ۰/۱ درصد از کل جمعیت این کشور نفوذ کرده است و در حال حاضر نیز ۰/۱ درصد از کل کاربران خاورمیانه در عراق زندگی می‌کنند.^۷

از جمعیت ۲۸ میلیون نفری عراق در سال ۱۳۸۶ شمسی ۵۴ هزار نفر کاربر اینترنت هستند و در مورد تعداد

۱. اردیبهشت ۱۱۱۴۵۱۳۸۵ www.iritn.com/index.php?action=show&type=news&id=۱۱۱۴۵۱۳۸۵

۲. بر گرفته از مرکز آمار اینترنت جهانی:

www.forum.majidonline.com/showthread.php?t=۳۶۱۲۰

۳. روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰، ص ۲۸.

۴. بر گرفته از مرکز آمار اینترنت جهانی:

www.forum.majidonline.com/showthread.php?t=۳۶۱۲۰

۵. همان.

۶. روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰، ص ۲۸.

۷. بر گرفته از مرکز آمار اینترنت جهانی:

www.forum.majidonline.com/showthread.php?t=۳۶۱۲۰

مشترکان اینترنت پرسرعت آماری در دست نیست.^۱

عمان

در سال ۲۰۰۵ میلادی ۱۸۰ هزار کاربر در عمان وجود داشت که تعداد آنها نسبت به سال ۲۰۰۰ میلادی صد درصد رشد داشته است. کاربران اینترنت ۵/۷ درصد از عمانی‌ها را تشکیل می‌دهند. کاربران اینترنت کشور عمان ۰/۹ درصد از کل کاربران خاورمیانه و ۰/۹ درصد از کل کاربران این منطقه را تشکیل می‌دهند.^۲ سال ۱۳۸۶ شمسی از مجموعه ۳/۳ میلیون نفر جمعیت عمان ۳۰۰ هزار نفر از اینترنت بهره‌مند بوده و ۱۵/۲۰۰ خط اینترنت پرسرعت نیز وجود دارد.^۳

فلسطین

نرخ رشد شمار کاربران در فاصله سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵ میلادی در کشور فلسطین ۳/۳۱۴ درصد بوده است. در سال جاری ۶/۳ درصد از مردم این کشور به اینترنت دسترسی داشتند.^۴ آمار سال ۱۳۸۶ شمسی گواه این است که از مجموع ۲/۶ میلیون نفر جمعیت فلسطین (کرانه غربی و نوار غزه) ۳۵۵/۵۰۰ نفر کاربر اینترنت بوده و ۲۵/۸۰۰ خط اینترنت پرسرعت نیز در این کشور موجود بوده است.^۵

قطر

نرخ رشد شمار کاربران در فاصله سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵ میلادی در کشور قطر ۳/۳۶۹ درصد بوده است. در سال جاری ۳/۱۸ درصد از جمعیت قطر به اینترنت دسترسی داشتند.^۶ در سال ۱۳۸۶ شمسی قطر در مجموع ۹۲۸ هزار نفر جمعیت دارد که ۳۵۱ هزار نفر از آنان کاربر اینترنت بوده و ۴۶/۸۰۰ خط اینترنت پرسرعت در قطر وجود داشته است.^۷

کویت

نرخ رشد شمار کاربران در کشور کویت ۲۷۸ درصد برآورد شده است. طبق آمارهای موجود اینترنت در میان

^۱ . روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵ ، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰ ، ص ۲۸ .

^۲ . بر گرفته از مرکز آمار اینترنت جهانی:

www.forum.majidonline.com/showthread.php?t=۳۶۱۲۰

^۳ . روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵ ، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰ ، ص ۲۸ .

^۴ . بر گرفته از مرکز آمار اینترنت جهانی:

www.forum.majidonline.com/showthread.php?t=۳۶۱۲۰

^۵ . روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵ ، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰ ، ص ۲۸ .

^۶ . بر گرفته از مرکز آمار اینترنت جهانی:

www.forum.majidonline.com/showthread.php?t=۳۶۱۲۰

^۷ . روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵ ، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰ ، ص ۲۸ .

۴/۲۲ درصد از مردم کشور کویت نفوذ کرده است و کاربران این کشور ۹/۲ درصد از کل کاربران خاورمیانه را تشکیل می‌دهند.^۱

طبق آمار در سال ۱۳۸۶ شمسی از جمعیت ۲/۵ میلیون نفری کویت ۹۰۰ هزار نفر از اینترنت بهره می‌برند و ۲۵ هزار خط اینترنت پرسرعت در این کشور موجود است.^۲

لبنان

در سال ۲۰۰۵ میلادی ۵۰۰ هزار کاربر اینترنت در لبنان وجود داشت که تعداد آنها نسبت به سال ۲۰۰۰ میلادی ۷/۶۶ درصد رشد داشته است. کاربران اینترنت ۲/۱۱ درصد از جمعیت کشور لبنان را تشکیل می‌دهند. کاربران اینترنت کشور لبنان ۶/۲ درصد از کل کاربران خاورمیانه را تشکیل می‌دهند.^۳

براساس پیمایش سال ۱۳۸۶ شمسی این کشور ۳/۹ میلیون نفری، دارای ۹۵۰ هزار نفر کاربر اینترنت و ۱۷۰ هزار نفر خط اینترنت پرسرعت است.^۴

سوریه

با وجود این که تنها ۳/۳ درصد از مردم سوریه کاربر اینترنت بودند، نرخ رشد شمار کاربران در فاصله سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵ میلادی ۱۹۳۳ درصد برآورد شد. در سال جاری سوریه‌ای‌ها ۱/۳ درصد از کاربران جهان را تشکیل می‌دهند.^۵

طبق بررسی‌های سال ۱۳۸۶ شمسی سوریه با ۱۹/۷ میلیون نفر جمعیت دارای ۲/۱۳۲/۰۰۰ نفر کاربر اینترنت بوده و ۵۶۰۰ خط اینترنت پرسرعت در آن موجود بوده است.^۶

یمن

در کشور یمن با رسوخ اینترنت در میان ۰/۵ درصد از مردم شاهد رشد ۷/۵۶۶ درصدی شمار کاربران طی ۵ سال اخیر بوده است. در سال ۲۰۰۰ میلادی تنها ۱۵ هزار کاربر در یمن وجود داشت در حالی که در سال ۲۰۰۵

^۱ . بر گرفته از مرکز آمار اینترنت جهانی:

www.forum.majidonline.com/showthread.php?t=۳۶۱۲۰

^۲ . روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵ ، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰ ، ص ۲۸ .

^۳ . بر گرفته از مرکز آمار اینترنت جهانی:

www.forum.majidonline.com/showthread.php?t=۳۶۱۲۰

^۴ . روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵ ، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰ ، ص ۲۸ .

^۵ . بر گرفته از مرکز آمار اینترنت جهانی:

www.forum.majidonline.com/showthread.php?t=۳۶۱۲۰

^۶ . روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵ ، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰ ، ص ۲۸ .

شمار کاربران به ۱۰۰ هزار نفر رسید، یعنی ۵/۰ درصد از کل کاربران خاورمیانه را تشکیل می‌دادند.^۱ اما طبق آمار ارائه شده در سال ۱۳۸۶ شمسی در کشور ۲۳ میلیون نفری یمن تنها ۳۲۰ هزار نفر از اینترنت استفاده کرده ولی آماری از کاربران اینترنت پرسرعت در این کشور وجود ندارد.^۲

مساجد، و سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه

در روزهای آخر تألیف، سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه نیز توسط مقام معظم رهبری ابلاغ شد.^۳ نظر به اینکه سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه در واقع «دومین پنج سال از سند چشم‌انداز بیست ساله» خواهد بود. و از طرفی رسیدن به افق ایران ۱۴۰۴ از مسیر همین برنامه در مدت پنج سال باید تحقق یابد، لذا لازم دیدم در برخی کلیدواژگان این برنامه که به نحوی مرتبط با مساجد است، نیز تأملی داشته باشم.

اگر انقلاب با نمایاندن پیام بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، در مساجد، به پیروزی رسید، اینک «زنده و نمایان نگه داشتن اندیشه دینی و سیاسی حضرت امام خمینی قدس سره و برجسته کردن نقش آن به عنوان یک معیار اساسی در تمام سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها»^۴ نیز باید از طریق مساجد باشد. مسجد مجازی در آنجا که دسترسی به مساجد کوتاه است، می‌تواند این نقش را ایفا نماید. و یا افراد گریزان از مسجد را به مساجد فرا بخواند تا شنوای پیام ناب امام راحل قدس سره گردد.

مسجد همواره در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی و دینی و «تقویت قانون‌گرایی، انضباط اجتماعی، وجدان‌کاری، خودباوری، روحیه کار جمعی، ابتکار، درستکاری، قناعت، پرهیز از اسراف»^۵ نقش آفرین بوده است. همچنان که برای «ایجاد درک مشترک از چشم‌انداز ۲۰ ساله و تقویت باور و عزم ملی برای تحقق آن»^۶ نیازمند نهادهای مردمی و مورد اعتماد مردم هستیم. مسجد در طول تاریخ تنها نهاد هم مردمی و هم مورد اقبال مردم بوده و زین پس نیز با بهره‌گیری از راهبرد مسجد مجازی، می‌توان به این مهم عمل نمود.

تاریخ به ویژه قرن‌های هفتم و هشتم، نیک گواه هست هر جا مساجد از کار کرد خود کاسته‌اند، رقیبان - مثل خانقاه‌ها - سر برافراشته‌اند.^۷ به دیگر تعبیر به انزوا کشیدن مساجد همان، و ظهور انحرافات دینی همان. برای

^۱ بر گرفته از مرکز آمار اینترنت جهانی:

www.forum.majidonline.com/showthread.php?t=۳۶۱۲۰

^۲ روزنامه دنیای اقتصاد، ش ۱۴۵۵، ۱۳۸۶/۱۱/۲۰، ص ۲۸.

^۳ سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه در تاریخ اول بهمن سال ۱۳۸۷ در نامه‌ای به رئیس جمهور ابلاغ شد.

^۴ سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه، امور فرهنگی، ش ۲.

^۵ سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه، امور فرهنگی، ش ۳.

^۶ سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه، امور فرهنگی، ش ۶.

^۷ نوری، مهدی، مقاله «تحلیل جامعه‌شناختی مسجد»، ص ۳۹.

«مقابله با جریانات انحرافی در حوزه دین و زدودن خرافات و موهومات»^۱ در ۵ سال آتیه باید مساجد را تقویت نموده و رونق بخشید. مسجد مجازی با فرآیند کاری که بدان تعبیه شد، در رونق مساجد سهمی به سزا خواهد داشت. همچنان که «استفاده از ابزارهای فرهنگی، آموزشی و رسانه‌ها برای پیشگیری و مقابله با ناهنجاری‌های فرهنگی و اجتماعی»^۲ وظیفه‌ای است بر دوش مسئولان نظام اسلامی در طول ۵ سال آتیه که مسجد مجازی در عملیاتی کردن این بخش مؤثر خواهد بود.

امروزه احساس زندگی در یک جهان تا حد زیادی نتیجه برد بین‌المللی رسانه‌های ارتباطی است. هویت فرهنگی و دینی جوامع از طریق تهاجم فرهنگی تهدید می‌شود. کاستلز جهان آینده را صحنه کارزار دو قدرت معتبر یعنی جهانی شدن و هویت می‌داند.^۳ براساس پژوهشی که مؤسسه بین‌المللی نظرسنجی گالوپ، انجام داده، پس از ملیت، مذهب، دومین عامل احساس هویت در جهان به شمار می‌رود. این درحالی است که در کشور ما پابندی نظری جوانان به ملیت، بیش از پابندی نظری آنان به مذهب است. در عین حال پابندی عملی جوانان به مذهب بیش از پابندی عملی آنان به ملیت است. همچنین هویت ملی، بیش از هویت دینی در جوانان تقویت شده است.^۴ در پنج سال دوم از چشم‌انداز بیست ساله «تقویت هویت ملی جوانان متناسب با آرمان‌های انقلاب اسلامی، فراهم کردن محیط رشد فکری و علمی... توجه به مقتضیات دوره جوانی و نیازها و توانایی‌های آنان»^۵ از موارد مهمی است که مسجد به خاطر پیشینه موفق در حفظ هویت ملی و دینی، بویژه در دوران نهضت انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، می‌تواند نقش آفرین و مثبت باشد. مسجد مجازی در کنار مساجد فیزیکی به خاطر «توجه به مقتضیات دوره جوانی و نیازها و توانایی‌های آنان»^۶ اثری مضاعف خواهد داشت.

در عبارات دیگر از برنامه پنجم توسعه چنین می‌خوانیم:

«استفاده بهینه از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی برای تحقق اهداف فرهنگی نظام»^۷.

«دستیابی به جایگاه دوم علمی و فناوری در منطقه و تثبیت آن در برنامه پنجم»^۸.

«تقویت حضور و مشارکت مردم در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی»^۹.

۱ . سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه، امور فرهنگی، ش ۴ .

۲ . سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه، امور اجتماعی، ش ۳ - ۲۰ .

۳ . هورل، اندرو، چهره دوم جهانی شدن، ص ۳۳ .

۴ . آخوندی، محمدباقر، هویت ملی - مذهبی جوانان، ص ۲۱۱ .

۵ . سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه، امور اجتماعی، ش ۱۳ .

۶ . سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه، امور اجتماعی، ش ۱۳ .

۷ . سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه، امور فرهنگی، ش ۵ .

۸ . سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه، امور علمی و فناوری، ش ۲ - ۷ .

۹ . سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه، امور سیاسی، دفاعی و امنیتی، ش ۳۶ .

«جهت‌دهی جریان‌های سیاسی به پابندی به ارزش‌های اسلامی - انقلابی، دفاع از منافع ملی، دشمن‌ستیزی، قانون‌پذیری و اصول اخلاقی».^۱

«اعتلای شأن، موقعیت، اقتدار و نقش جمهوری اسلامی ایران در منطقه و نظام بین‌الملل به منظور تحکیم امنیت ملی و پیشبرد منافع ملی با تأکید بر^۲... حمایت از مسلمانان و ملت‌های مظلوم و مستضعف به ویژه ملت فلسطین».^۳

«تلاش برای همگرایی بیشتر میان کشورهای اسلامی».^۴

«تقویت هویت اسلامی و ایرانی ایرانیان خارج از کشور، کمک به ترویج خط و زبان فارسی در میان آنان... و تسهیل مشارکت آنان در توسعه ملی».^۵

کتابنامه

الف) بخش کتاب‌ها

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- نهج البلاغه.
- ۳- آخوندی، محمدباقر، هویت ملی - مذهبی جوانان، بوستان کتاب قم، قم، ۱۳۸۳.
- ۴- آرون، ریمون، مراحل اساسی اندیشه و جامعه‌شناسی، ترجمه باقر پرهام، انتشارات آموزش انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۶۴.
- ۵- احسانی ابن ابی‌جمهور، شیخ محمد بن علی بن ابراهیم، عوالی الآلکی، انتشارات سیدالشهداء علیه‌السلام، قم، ۱۴۰۵ هـ.ق.
- ۶- اختری، محمد حسن، جایگاه اسلام در جهان امروز، سلسله نشست‌های کانون گفت‌وگوهای دینی، مرکز مطالعات حوزه علمیه قم، ۱۳۸۲.
- ۷- اربلی، علی بن عیسی (ابوالحسن)، کشف الغمّه، چاپ مکتبه بنی‌هاشمی، تبریز، ۱۳۸۱ ق.
- ۸- الگار، حامد، دین و دولت در ایران، ترجمه ابوالقاسم سری، طوس، ۱۳۶۵.
- ۹- الهی، محمد علی، روز قهرمانان، اداره عقیدتی - سیاسی ارتش جمهوری اسلامی ایران، تهران.

۱ . همان، ش ۳۷ .

۲ . همان، ص ۳۹ .

۳ . همان، ش ۶ - ۳۹ .

۴ . همان، ش ۷ - ۳۹ .

۵ . همان، ش ۴۳ .

- ۱۰- امین، نصرت بیگم (بانوی مجتهدہ اصفهانی)، مخزن العرفان در تفسیر قرآن مجید، انتشارات نهضت زنان مسلمان، ۱۳۶۱ ش .
- ۱۱- ایراندوست، عباس، خورشید هدایت (شعر)، انتشارات اسلامیہ، تهران، اول، ۱۳۴۴ .
- ۱۲- برقی، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن، دارالکتب الإسلامیة، قم، ۱۳۷۱ هـ.ق .
- ۱۳- تامپسون، جان بروکشایر، رسانه‌ها و مدرنیته، ترجمه مسعود اوحدی، سروش، تهران، ۱۳۸۰ ش .
- ۱۴- جوادی آملی، عبداللہ، صہبای حج، مرکز نشر اسراء، قم، اول، زمستان ۱۳۷۷ ش .
- ۱۵- بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم و دیگران، تفسیر کاشف، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۶۳ .
- ۱۶- جعفری، یعقوب، تفسیر کوثر، انتشارات هجرت، قم، اول، ۱۳۸۱ ش .
- ۱۷- جهانگیری (سهروردی)، یحیی، کارکرد سیاسی و رسانه‌ای مساجد، آرشیو دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد، قم. این کتاب در www.suhrawardi.blogfa.com قابل دسترسی است.
- ۱۸- حلی، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی (علامه)، قواعد الأحكام فی معرفۃ الحلال والحرام، به تصحیح و تحقیق گروه پژوهش دفتر انتشارات اسلامی، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم، اول، ۱۴۱۳ ق .
- ۱۹- خانگی، رامین، اسلام در آمریکا، مرکز مطالعات فرهنگی بین‌المللی، انتشارات الهدی، تهران، ۱۳۸۱ .
- ۲۰- خدایاری فرد، محمد، مسائل نوجوانان و جوانان، انجمن اولیا و مربیان، تهران، ۱۳۷۳ .
- ۲۱- الخوزی، سعید، اقرب الموارد فی فصیح العربیة والشوارد، ج ۱، ص ۷۲۲، منشورات مکتبہ مرعشی نجفی.
- ۲۲- وصیت نامه سیاسی الهی امام خمینی قدس سره، انتشارات قدس رضوی، ۱۳۸۳ .
- ۲۳- دفتر مطالعات و پژوهش‌ها، مرکز رسیدگی به امور مساجد، فرهنگ مسجد، مؤسسه فرهنگی ثقلین، قم، اول، ۱۳۸۵ .
- ۲۴- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، www.loghatnaameh.com
- ۲۵- رازی، فخرالدین ابو عبداللہ محمد بن عمر، مفاتیح الغیب، دار احیاء التراث العربی، بیروت، سوم، ۱۴۲۰ ق.
- ۲۶- راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، دارالقلم و الدار الشامیة، دمشق و بیروت، اول، ۱۴۱۲ ق .
- ۲۷- رحیم‌پور ازغدی، حسن، حسین عقل سرخ، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۸۵ .
- ۲۸- رشید رضا، محمد، تفسیر المنار، دارالمعرفه، بیروت.
- ۲۹- زبیدی، محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، منشورات دارمکتبه الحیاه، لبنان.
- ۳۰- زرکشی (أبو عبداللہ بدر الدین)، محمد بن عبداللہ، اعلام المساجد باحكام المساجد، به تحقیق ابوالوفا مصطفی المراحی، وزاره الاوقاف، المجلس الاعلی للثنون الاسلامیه لجنه احیاء التراث الاسلامی، ۱۴۱۲ ق .
- ۳۱- زمخشری، جارالله محمد بن عمر، تفسیر القرآن، دارالمعرفه، بیروت.
- ۳۲- ستاد عالی هماهنگی و نظارت بر کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، کارکرد مساجد (مجموعه مقالات)، نشر سانس، تهران، اول، تابستان ۱۳۸۴ .
- ۳۳- سجستانی الازدی، سلیمان بن أشعث، سنن ابی داوود، به تحقیق محمد محی الدین عبدالحمید، داراحیاء السنۃ النبویة، بیروت.
- ۳۴- سید رضی، محمد بن حسین موسوی بغدادی (ابوالحسن)، خصائص الأئمة علیهم السلام، مجمع البحوث آستان قدس رضوی، ۱۴۰۶ ق.
- ۳۵- سعیدی رضوانی، عباس، بینش اسلام و پدیده‌های جغرافیایی، انتشارات آستان قدس، مشهد، دوم، ۱۳۷۲ .
- ۳۶- سیوطی (جلال الدین)، عبدالرحمن بن کمال ابی بکر، حسن المحاضرة، به کوشش محمد ابوالفضل ابراهیم، قاهره، ۱۳۸۷ ق / ۱۹۶۸ م .
- ۳۷- شاکری، سید رضا، و حیدر محمدی، حدیث مسجد: مجموعه احادیث شیعه و سنی در باره مسجد، ستاد عالی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، تهران، اول، ۱۳۸۱ .
- ۳۸- شریف‌پور، رضا، مسجد و انقلاب اسلامی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۸۰ ش .
- ۳۹- شعیری، محمد بن محمد بن حیدر (تاج الدین)، جامع الأخبار، انتشارات رضی، قم، ۱۳۶۳ ش.
- ۴۰- شهیدی، سید جعفر، ترجمه نهج البلاغه، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، چهاردهم، ۱۳۷۸ .
- ۴۱- شیبانی، أحمد بن محمد (ابن حنبل)، مسند حنبل، به تحقیق عبداللہ محمد الدرویش، دارالفکر، بیروت، دوم، ۱۴۱۴ ق .
- ۴۲- طالقانی، سید محمود، شرکت سهامی انتشار، تهران، چهارم، ۱۳۶۲ ش .

- ۴۳- طبرسی، ابوعلی فضل بن حسن (رضی الدین)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، به تحقیق رضا ستوده، انتشارات فراهانی، تهران، اول، ۱۳۶۰ ش.
- ۴۴- طریحی، فخر الدین، مجمع البحرین، به تحقیق سید احمد حسینی، کتابفروشی مرتضوی، تهران، سوم، ۱۳۷۵ ش.
- ۴۵- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن (شیخ)، التهذیب، دارالکتب الإسلامیه، تهران، ۱۳۶۵ ش.
- ۴۶- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن (شیخ)، الغیبه، مؤسسه معارف اسلامی قم، ۱۴۱۱ ق.
- ۴۷- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن (شیخ)، النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی، دارالکتب العربی، بیروت، لبنان، دوم، ۱۴۰۰ ق.
- ۴۸- صدوق (شیخ)، محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی (ابوجعفر)، من لا یحضره الفقیه، انتشارات جامعه مدرسین، قم، ۱۴۱۳ ق.
- ۴۹- عبدالوهاب، حسن، تاریخ المساجد الاثریه، قاهره، ۱۹۴۶ م.
- ۵۰- عاملی، محمد بن الحسن (شیخ) حر، وسائل الشیعه، مؤسسه آل البیت علیهم السلام، قم، ۱۴۰۹ ق.
- ۵۱- فتال نیشابوری، محمد بن حسن (ابوعلی)، روضه الواعظین، انتشارات رضی، قم.
- ۵۲- فراهتی، عباسعلی، مسجد و تأثیرات علمی و اجتماعی آن در جامعه اسلامی، از آغاز تا پایان حکومت اموی، ستاد عالی هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، تهران، اول، ۱۳۸۲.
- ۵۳- فلسفی، محمد تقی، جوان از نظر عقل و احساسات، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، دوم، ۱۳۷۹.
- ۵۴- فرجی، غلامحسین، تئوری قدرت برتر، انتشارات کالج، اراک، ۱۳۷۲.
- ۵۵- فولادوند، محمد مهدی، ترجمه قرآن، دارالقرآن الکریم، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، تهران، اول، ۱۴۱۵ ق.
- ۵۶- فیض الاسلام، سیدعلی نقی، ترجمه و شرح نهج البلاغه، موسسه چاپ و نشر تألیفات فیض الاسلام- انتشارات فقیه، تهران.
- ۵۷- قرائتی، محسن، تفسیر نور، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، تهران، یازدهم، ۱۳۸۳ ش.
- ۵۸- کاویانپور، احمد، ترجمه قرآن، سازمان چاپ و انتشارات اقبال، تهران، سوم، ۱۳۷۸ ش.
- ۵۹- کراجکی طرابلسی، محمد بن علی بن عثمان (ابوالفتح)، کنز الفوائد، انتشارات دارالذخائر، قم، ۱۴۱۰ هـ ق.
- ۶۰- گیدنز، آنتونی، جامعه شناسی، ترجمه منوچهر محسنی، نشر نی، تهران، ۱۳۷۶.
- ۶۱- مازندرانی، محمد بن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب علیهم السلام، مؤسسه انتشارات علامه، قم.
- ۶۲- مجتبیوی، سید جلال الدین، ترجمه قرآن، ویراسته حسین استادولی، انتشارات حکمت، تهران، اول، ۱۳۷۱ ش.
- ۶۳- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، (علامه)، بحار الأنوار، مؤسسه الوفاء، بیروت، لبنان، ۱۴۰۴ ق.
- ۶۴- محمدی، منوچهر، تحلیلی در انقلاب اسلامی، امیر کبیر، تهران، ۱۳۷۳.
- ۶۵- محمدی ری شهری، محمد، فرهنگ‌نامه مسجد، ترجمه مرتضی خوش نصیب، سازمان چاپ و نشر دارالحدیث، قم، اول، ۱۳۸۶.
- ۶۶- محمودی، محمدباقر، نهج السعاده فی مستدرک نهج البلاغه، دارالتعارف للمطبوعات، بیروت، ۱۳۹۶ ق.
- ۶۷- مطهری، مرتضی، گفتارهای معنوی، انتشارات صدرا، تهران، ۱۳۶۶ ش.
- ۶۸- معاونت پژوهشی مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، شناسه، معرفی مراکز اسلامی خارج کشور، انتشارات مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، قم، اول، ۱۳۸۴.
- ۶۹- مفید، محمد بن محمد بن نعمان (شیخ)، الارشاد، انتشارات کنگره جهانی شیخ مفید قم، ۱۴۱۳ ق.
- ۷۰- مکارم شیرازی، ناصر، ترجمه قرآن، دارالقرآن الکریم (دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی)، قم، دوم، ۱۳۷۳ ش.
- ۷۱- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دارالکتب الإسلامیه، تهران، اول، ۱۳۷۴ ش.
- ۷۲- موسوی همدانی، سید محمد باقر، ترجمه المیزان (علامه طباطبایی)، دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم، قم، پنجم، ۱۳۷۴ ش.
- ۷۳- میدی، احمد بن ابی سعد ابوالفضل رشیدالدین، کشف الأسرار و عده الأبرار، به اهتمام علی اصغر حکمت، انتشارات امیر کبیر، تهران، پنجم، ۱۳۷۱ ش.

- ۷۴- میزبانی، مهناز و سایرین، نقش مساجد و دانشگاه‌ها در پیروزی انقلاب، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۳.
- ۷۵- نجفی خمینی، محمد جواد، تفسیر آسان، انتشارات اسلامی، تهران، اول، ۱۳۹۸ ق.
- ۷۶- نجفی، محمد حسن، جواهرالکلام فی شرح الشرائع الاسلام، داراحیاء التراث العربی، بیروت، ۱۹۸۱ م.
- ۷۷- نوری طبرسی، حسین (محدث)، مستدرک الوسائل، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، قم، ۱۴۰۸ ق.
- ۷۸- همفر، خاطرات همفر جاسوس انگلیسی در ممالک اسلامی، ترجمه محسن مویدی، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۷ ش.
- ۷۹- هورل، اندرو، چهره دوم جهانی شدن، به ترجمه علی حیدری واصغر افتخاری، نشر مطالعات راهبردی، تهران، ۱۳۸۱ ش.

ب) بخش مقالات

- ۱- اتابکی، هادی، مقاله «نگاهی به تاریخچه حضور دین در اینترنت»، ماهنامه تازه، ۱۳۸۶، شماره ۴.
- ۲- احمدی، محمد رضا، مقاله «آینده نظام اسلامی ایران در سند چشم‌انداز بیست ساله و تأثیر آن بر انقلاب اسلامی»، فصلنامه حصون، ش ۱۱، بهار ۱۳۸۶.
- ۳- آشنا، حسام‌الدین، مقاله «اینترنت و امنیت فرهنگی - سیاسی» (مجموعه مقالات) کمیسیون ملی یونسکو، لینک مستقیم: [www.isu.ac.ir / farsi / Academics / Culturecommunications](http://www.isu.ac.ir/farsi/Academics/Culturecommunications)
Dr - Ashna / maghaleh.htm
- ۴- افراسیاب پور، علی اکبر، مقاله «عرفان ستیزی در دوره عرفان گرایی»، مجله حافظ، نیمه اول بهمن ۱۳۸۴، ش ۲۳.
- ۵- افروغ، عماد، مصاحبه «جامعه‌شناسی انحرافات در حکومت دینی»، کتاب زنان، ش ۱۸.
- ۶- ایلاتلو، مژگان، مقاله «کلیساهای مجازی در جهان واقعی»، مجله دین پژوهان، دوره سوم، بهمن و اسفند ۱۳۸۲، شماره ۴ و ۵.
- ۷- بهرامشاهی، مهدی، مقاله «نگاهی به وضعیت شیعیان استان شرقی عربستان و روابط با حکومت مرکزی، سومین جمعیت شیعه در جهان عرب (۳)»، پگاه حوزه، ش ۲۳۹، شهریور ۱۳۸۷.
- ۸- پاریاب، محمد، مقاله «نگاهی به فعالیت‌های اینترنتی علیه جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات سیاسی روز، ش ۲، سال اول، زمستان ۱۳۸۰ ش.
- ۹- تویسرکانی راوری، فاطمه، مقاله «عوامل و موانع جذب مردم به ویژه جوانان به مساجد»، فروغ مسجد ۳، مجموعه سخنرانی‌ها، کمیسیون‌ها، بیانیه پایانی و مقالات برگزیده سومین همایش بین‌المللی هفته جهانی گرامی داشت مساجد، موسسه فرهنگی ثقلین، قم، اول، ۱۳۸۵ ش.
- ۱۰- جمشیدی، احمد، مقاله «اینترنت، قاره ششم»، مجله پیوند، ش ۳۳۶، مهر ۱۳۸۶.
- ۱۱- جزایری، سید حسین، مقاله «جاذبه‌های مسجد از دیدگاه نوجوانان شهر خرم‌آباد»، مجله مسجد، ش ۴۳.
- ۱۲- جهانگیری (سهروردی)، یحیی، مقاله «مسجد مجازی، تحول و نوآوری در مسیر ایران در سال ۱۴۰۴»، مجله ره‌آورد نور، ش ۲۳، تابستان ۱۳۸۷.
- ۱۳- جهانگیری (سهروردی)، یحیی، مقاله «عرفان حسینی و عرفان‌های کاذب»، ره توشه محرم الحرام و صفر المظفر ۱۴۳۰ قمری (دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، انتشارات رشید، قم، اول، ۱۳۸۷.
- ۱۴- جهانگیری (سهروردی)، یحیی، مقاله «بسوی مساجد مجازی» (قسمت اول)، روزنامه رسالت، ش ۶۵۳۰، ۳۰ شهریور ۱۳۸۷.
- ۱۵- جهانگیری (سهروردی)، یحیی، مقاله «بسوی مساجد مجازی» (قسمت دوم)، روزنامه رسالت، ش ۶۵۳۱، ۳۱ شهریور ۱۳۸۷.
- ۱۶- جهانگیری (سهروردی)، یحیی، مقاله «هیونزگیت»، مجله هفت اقلیم، پیش ش ۱، دیماه ۱۳۸۵.
- ۱۷- جهانگیری (سهروردی)، یحیی، مقاله «مساجد و مهدویت، با رویکرد مساجد در عصر ظهور»، آرشیو دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد، قم. این مقاله در www.suhrawardi.blogfa.com و www.tebyan-zn.ir/shaban/subp.aspx?id=۸۲۱ قابل دسترسی است.
- ۱۸- دبیری مهر، امیر، مقاله «صدور انقلاب؛ خیال یا واقعیت»، سایت باشگاه اندیشه: www.bashgah.net/pages-۱۹۳۰۲.html
- ۱۹- دولت‌آبادی، فیروز، مقاله «صدور انقلاب تنها و تقابلی از درون و بیرون»، مجله حضور، ش ۲۶.

- ۲۰- رضایی، هادی، مقاله «لوتریسم، حربه عرفان علیه شریعت و فقه»، روزنامه رسالت، ش ۶۲۳۸، ۱۳۸۶/۶/۱۷.
- ۲۱- زارع مویدی، مهدی، مقاله «نقش فناوری اطلاعات در مدیریت مساجد»، فروغ مسجد ۳، مجموعه سخنرانی‌ها، کمیسیون‌ها، بیانیه پایانی و مقالات برگزیده سومین همایش بین‌المللی هفته جهانی گرامی داشت مساجد، مؤسسه فرهنگی ثقلین، قم، اول، ۱۳۸۵ ش.
- ۲۲- رستگاری، مرتضی، مقاله «مسجد در صدر اسلام و نقش آن در پیروزی انقلاب اسلامی»، فروغ مسجد ۲، مجموعه مقالات و سخنرانی‌های دومین همایش هفته جهانی مساجد، مؤسسه فرهنگی ثقلین، قم، اول، ۱۳۸۴.
- ۲۳- سیفی، محمد مهدی، مقاله «نقش تاریخی مساجد در انقلاب اسلامی»، روزنامه رسالت، ش ۶۵۰۵، ۱۳۸۷/۵/۳۱.
- ۲۴- سالار، محمد، مقاله «انقلاب اسلامی و صدور ارزش‌های فرهنگی»، فصلنامه اندیشه انقلاب اسلامی، ش ۵.
- ۲۵- شکران، ناصر، مقاله «مسجد، ملجأ مردم»، فروغ مسجد ۵؛ مجموعه مقالات و سخنرانی‌های چهارمین همایش هفته جهانی مساجد، انتشارات ثقلین، قم، اول، ۱۳۸۶.
- ۲۶- کردستانی، عباس، مقاله «عوامل مؤثر بر پایین بودن میزان ارتباط جوانان با مساجد در استان کرمان»، فصلنامه پژوهشگران فرهنگ، سال دوم، ش ۸، پاییز ۱۳۸۳.
- ۲۷- کرخانی‌زاده، کریم، مقاله «بررسی جایگاه مساجد در سیره پیامبر اعظم صلی‌الله‌علیه‌وآله»، فروغ مسجد ۵ (مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات برگزیده چهارمین همایش بین‌المللی هفته جهانی مساجد)، انتشارات ثقلین، قم، اول، ۱۳۸۶.
- ۲۸- فرطوسی، محمود، مقاله «حکایت یک میلیون مسلمان و صد مسجد در نیویورک موضوع جدیدترین کتاب»، ۲۸ آبان ۱۳۸۴. لینک مستقیم:
www.shabestannews.com/article/detail.asp?sPCODE=۸۴۰۸۲۸۱۴۳۱۲۹۴۴
- ۲۹- محدثی، جواد، مقاله «پیام مسجد»، فروغ مسجد ۳، مجموعه سخنرانی‌ها، کمیسیون‌ها، بیانیه پایانی و مقالات برگزیده سومین همایش بین‌المللی هفته جهانی گرامی داشت مساجد، مؤسسه فرهنگی ثقلین، قم، اول، ۱۳۸۵ ش.
- ۳۰- مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره، مقاله «صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی قدس سره»، تبیان، دفتر ششم، چ اول، تابستان ۱۳۷۴.
- ۳۱- مولانا، حمید، مصاحبه با حمید مولانا «کنکاشی در ریشه‌ها، عوامل و چگونگی رویایی غرب با اسلام»، فصلنامه مطالعات سیاسی روز، ش ۱۷، سال چهارم، پاییز ۱۳۸۴ ش.
- ۳۲- نوری، مهدی، مقاله «تحلیل جامعه شناختی مسجد»، فرهنگ اصفهان، ش ۱۳، پاییز ۱۳۸۷.
- ۳۳- بی‌نام، مقاله «انقلاب اسلامی و صدور ارزش‌های فرهنگی»، روزنامه کیهان، مورخ ۱۳۷۷/۱۱/۱۰.
- ۳۴- بی‌نام، مقاله «صدور انقلاب / بازشناسی جریان افول»، نشریه دانشجویی خیزش:
www.balagh.net/persian/specific/۱۰_fajr/enqelab/sodor/۰۲.htm

ج) بخش منابع لاتین

- ۱ - Bowker, John Westerdale,
 The Concise Oxford Dictionary of World Religions, Oxford Univ Pr, ۲۰۰۵.
- ۲ - Conway, Gordon & others,
 Islamophobia: A Challenge for Us All, Runnymede Trust Publication, ۱۹۹۷
- ۳ - Sandra Fredman & others
 Discrimination and Human Rights: The Case of Racism, Oxford University Press, ۲۰۰۱
- ۴ - Shai-lee Spigelman,
 Islam And Internet The Correlation Between Islamic Religion And Internet diffusion,
www.ksg.harvard.edu/iip/stp۳۰۵/fall۲۰۰۰/spigelman_files/slide۰۰۰۰۱.htm

(د) منابع اینترنتی (سایت‌ها)

- ۱ - www.aftab.ir.
- ۲ - www.andisheqom.com.
- ۳ - www.asriran.com.
- ۴ - www.bashgah.net.
- ۵ - www.cthq.ir.
- ۶ - www.farsnews.com.
- ۷ - www.forum.majidonline.com.
- ۸ - www.ictfarajoo.com.
- ۹ - www.internetworldstats.com.
- ۱۰ - www.iqna.ir.
- ۱۱ - www.irane۱۴۰۴.com.
- ۱۲ - www.iritn.com.
- ۱۳ - www.isa.org.ir.
- ۱۴ - www.itanalyze.ir.
- ۱۵ - www.itca.ir.
- ۱۶ - www.leader.ir.
- ۱۷ - www.loghatnaameh.com.
- ۱۸ - www.khamenei.ir.
- ۱۹ - www.kheimehnews.com.
- ۲۰ - www.medianews.ir.
- ۲۱ - www.mehrnews.ir.
- ۲۲ - www.navideshahed.com.
- ۲۳ - www.noorportal.net.
- ۲۴ - www.rasaneh.org.
- ۲۵ - www.shabestannews.com.
- ۲۶ - www.seraj.persianblog.ir.
- ۲۷ - www.shia-news.com.
- ۲۸ - www.shia-online.ir.
- ۲۹ - www.seraj.persianblog.ir.
- ۳۰ - www.shia-online.ir.
- ۳۱ - www.tebyan-zn.ir.